

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ СУЧАСНИХ ЗНАНЬ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

КЛЕБАН ЛЮДМИЛА ГРИГОРІВНА

УДК 342.9:37.014(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ
ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право

Подається на здобуття наукового кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Л. Г. Клебан

Науковий керівник – Кожура Людмила Олександрівна, доктор юридичних
наук, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Клебан Л. Г. Адміністративно-правові засади організації позашкільної освіти в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Університет сучасних знань; Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана Київ, 2026.

У дисертації визначено, що позашкільна освіта – це інституціоналізована складова системи освіти України, що полягає у цілеспрямованій, послідовній та організованій освітньо-виховній діяльності, здійснюваній у вільний від здобуття загальної середньої освіти час у спеціально створених державних, комунальних або приватних навчальних закладах з метою навчання, виховання, розвитку та соціалізації дітей і молоді на засадах добровільності.

Виокремлено особливості позашкільної освіти: 1) публічно-правовий характер – позашкільна освіта є об'єктом адміністративно-правового регулювання, оскільки: реалізується в межах державної освітньої політики; підлягає управлінню, контролю та нагляду з боку уповноважених органів публічної адміністрації; передбачає дозвільні, ліцензійні та атестаційні процедури для суб'єктів освітньої діяльності; 2) інституційна визначеність – позашкільна освіта здійснюється: виключно у визначених законом організаційно-правових формах (позашкільні навчальні заклади, гуртки, секції, центри, об'єднання); у межах правового статусу закладів освіти як суб'єктів публічного права; 3) є неформальною освітою: вона доповнює загальну середню освіту; спрямована на отримання додаткових знань, умінь та навичок, що виходять за межі базового освітнього стандарту; реалізує принцип безперервності освіти; 4) добровільність участі при публічній організації – вона передбачає: свободу вибору дитиною напряму та форми занять; відсутність примусу; організацію і нормативну регламентацію з боку держави; 5) соціалізаційна та компенсаторна функції – позашкільна освіта: сприяє соціальній інтеграції дітей і молоді; виконує

компенсаторну роль щодо нерівності доступу до освітніх ресурсів; має особливе значення для дітей із соціально вразливих категорій; б) вікова та цільова спрямованість – позашкільна освіта адресована: дітям та молоді віком переважно від 5 до 18 років; особам, які перебувають у процесі здобуття загальної середньої освіти; 7) результативність як правова мета – кінцевим результатом є: набуття нових або додаткових знань, умінь і навичок; розвиток творчого, інтелектуального та фізичного потенціалу; формування соціально активної особистості.

Доведено, що позашкільна освіта посідає особливе місце в системі освіти України, оскільки вона є невід’ємною складовою безперервної освіти, спрямованою на всебічний розвиток особистості, формування її творчого потенціалу, соціальної активності та громадянської свідомості. Позашкільна освіта не є обов’язковою, однак виконує компенсаторну, розвивальну та виховну функції, які доповнюють і розширюють можливості формальної (шкільної) освіти.

З’ясовано, що позашкільна освіта в Україні має чітко виражену публічно-правову природу, що дозволяє розглядати її як самостійний інститут адміністративного права. Це зумовлено насамперед тим, що: 1) позашкільна освіта законодавчо визначена як складова системи освіти та об’єкт публічного управління, у межах якого держава реалізує свої владні, регулятивні та соціальні функції; 2) має місце владно-імперативне регулювання її організації та функціонування; 3) її фінансування здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів; 4) передбачений державний контроль та нагляд за якістю освітніх послуг; 5) виконує соціальну функцію, яка реалізується в інтересах держави та суспільства шляхом розвитку особистості дитини, формування громадянських, творчих і соціальних компетентностей, профілактики негативних соціальних явищ і забезпечення рівних освітніх можливостей.

Акцентовано увагу на участі територіальних громад в розвитку та підтриманні позашкільної освіти в умовах воєнного стану. У громаді/області необхідно: затвердити річний план підвищення кваліфікації за напрямками STEM, підприємництво, громадянська й національно-патріотична освіта, інклюзія та

дистанційні технології; визначити провайдерів (ІППО, МАН, університети, сертифіковані платформи) і розробити «матрицю компетентностей» для керівників гуртків (що саме має вміти педагог і які курси це забезпечують). Далі слід запуснути змішану модель: короткі онлайн-модулі + очні практикуми/стажування в сильних закладах, а результати підтверджувати сертифікатом і мікропроектом (наприклад, STEM-урок, підприємницький проєкт гуртка, інклюзивний сценарій заняття). Обов'язково закласти бюджет або грантове співфінансування та вести облік охоплення. Безумовно, працівники закладів позашкільної освіти повинні мати мотивацію для якісного виконання своїх обов'язків. Для цього доцільно оновити чи розробити (у разі відсутності) Положення про преміювання (за якість, результати дітей, підготовку призерів, інновації, наставництво, інклюзію, роботу з ВПО, ведення дистанційних курсів); Положення про надбавки/доплати (за складність, напруженість, додаткові функції, керівництво проєктами/грантами); Положення про оплату за проєкти/гранти, при цьому чітко зазначити, що є «проєктом», визначити критерії відбору, КРІ, розмір винагороди/ставку, строки, звітність і джерела фінансування. Щоб цей механізм працював прозоро, необхідно створити комісію (із членів адміністрації та профспілки або представників трудового колективу), календар оцінювання (щоквартально) і «рубрикатор» балів, відповідні рішення повинні бути зафіксовані наказом і протоколом.

Доведена необхідність перегляду заходів реформування позашкільної освіти на другому (2027–2029 рр.) та третьому етапах (2028–2029 рр.) реформування в частині: 1) підтримки інфраструктури (оновлення матеріально-технічної бази, обладнання укриттів та забезпечення безбар'єрного доступу для осіб з особливими освітніми потребами); 2) фінансування та мотивації кадрів (запровадження нових механізмів оплати праці педагогів).

Актуалізується потреба ресурсного підсилення місцевих бюджетів та запровадження комплексних інструментів державної підтримки для забезпечення безперервності позашкільної освіти в умовах війни й відновлення. Зокрема, співфінансування діяльності релокованих закладів позашкільної освіти та їхніх

програм слід здійснювати через механізми на державному й місцевому рівнях (цільові трансферти, державні програми підтримки, субвенції), оскільки фінансові можливості громад, які прийняли релоковані заклади, є обмеженими, а потреби – підвищеними через збільшення кількості дітей і витрат на утримання інфраструктури. Відновлення доступу до позашкільної освіти на деокупованих територіях потребує цільового бюджетного фінансування для оперативного відкриття гуртків та творчих об'єднань відповідно до профілю закладів (STEM, еколого-натуралістичний, художньо-естетичний, науково-технічний тощо), закупівлі обладнання, забезпечення підвозу та організації змішаних форматів навчання. При цьому державна підтримка має бути спрямована на компенсацію «відновлювальних» витрат громад, які внаслідок бойових дій або окупації фактично втратили матеріально-технічну базу та кадровий потенціал. З огляду на нерівність бюджетної спроможності громад і високі капітальні видатки, обґрунтованою є необхідність розроблення окремого Порядку та умов надання цільової освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам для розвитку позашкільної освіти в громадах, що зазнали найбільшого впливу війни.

Організація позашкільної освіти в Україні – це врегульована нормами публічного права системна, послідовна та скоординована діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів позашкільної освіти, їхніх публічних і приватних партнерів та інших залучених суб'єктів, спрямована на створення, підтримання й удосконалення умов для надання позашкільних освітніх послуг, забезпечення їх доступності, варіативності та якості, формування безпечного і сприятливого освітнього середовища, а також на організацію, координацію і контроль відповідних процесів. Така діяльність охоплює планування і впорядкування мережі закладів, визначення змісту та форм позашкільної освіти, розподіл компетенцій між суб'єктами, встановлення процедур взаємодії та відповідальності, сукупно сприяє реальній та ефективній реалізації права дітей і молоді на позашкільну освіту.

Нормативно-правове регулювання організації позашкільної освіти в Україні – це системна, заснована на нормах публічного права сукупність нормативно-правових актів різного рівня, яка визначає цілі, принципи, структуру та зміст організації позашкільної освіти, закріплює коло суб'єктів і обсяг їхніх повноважень, встановлює порядок створення, функціонування й розвитку закладів позашкільної освіти, процедури прийняття та реалізації управлінських рішень, а також гарантії реалізації права дітей і молоді на позашкільну освіту.

Суб'єкт освітніх правовідносин – це суб'єкт права, який реалізує освітню правосуб'єктність і стає реальним учасником конкретного правового зв'язку у сфері освіти. Такий підхід дозволяє відокремити загальний статус потенційного учасника освітньої сфери від статусу учасника правовідносин, що виникають з приводу здобуття освіти, надання освітніх послуг, управління освітнім процесом та забезпечення прав учасників освітніх відносин. Доведено, що не кожен суб'єкт освітніх правовідносин є суб'єктом організації, хоча кожен суб'єкт організації позашкільної освіти в межах своєї компетенції вступає у відповідні правовідносини. Суб'єктами організації позашкільної освіти слід визнавати учасників, наділених правом і обов'язком приймати організаційні рішення, забезпечувати умови здійснення позашкільної освітньої діяльності, координувати дії інших учасників освітнього процесу, здійснювати управлінський вплив і нести публічно-правову відповідальність за належну організацію позашкільної освіти.

Адміністративно-правова процедура організації позашкільної освіти – це встановлена нормами публічного права послідовність юридично значущих дій і рішень суб'єктів публічної адміністрації, засновників та керівників закладів позашкільної освіти, спрямована на створення, упорядкування та забезпечення умов функціонування позашкільної освіти (мережі закладів, освітнього процесу, кадрового й ресурсного забезпечення, доступності та безпеки), що завершується прийняттям індивідуального адміністративного акта або організаційного рішення і забезпечує реалізацію права дітей і молоді на позашкільну освіту. Такі процедури охоплюють інституційні, кадрові, ресурсні, безпекові та організаційні аспекти

діяльності. Водночас доведено доцільність удосконалення чинної нормативної моделі допуску до провадження позашкільної освітньої діяльності без зміни її диспозитивного характеру. Обґрунтовано необхідність: нормативного закріплення обов'язку суб'єктів, які здійснюють позашкільну освітню діяльність без ліцензії, забезпечувати публічне розкриття базових організаційних параметрів такої діяльності як мінімального стандарту прозорості; деталізації ліцензійних умов у частині позашкільної освіти із застосуванням ризик-орієнтованого підходу для напрямів, пов'язаних із підвищеною небезпекою для життя і здоров'я дітей, із урахуванням можливості залучення фахівців-практиків за умови контролю їх допуску; процедурної інтеграції відомчого обліку з інформацією про приватних надавачів позашкільних освітніх послуг незалежно від наявності ліцензії з метою підвищення керованості розвитку мережі позашкільної освіти та обґрунтованості управлінських рішень. Установлено, що послідовне вдосконалення адміністративно-правових процедур організації позашкільної освіти є необхідною умовою забезпечення балансу між свободою освітньої ініціативи та публічним інтересом у захисті прав і безпеки дітей, а також передумовою стійкого розвитку позашкільної освіти в сучасних соціальних і безпекових умовах.

Аргументована необхідність внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів, якими врегульовано організацію позашкільної освіти. Доведено, що чинне нормативне регулювання сформувалося фрагментарно, у різні періоди та за різних соціально-правових умов, унаслідок чого окремі організаційні інструменти, повноваження суб'єктів і процедурні вимоги залишаються недостатньо узгодженими між собою або не відповідають сучасним умовам функціонування позашкільної освіти. У цьому контексті необхідним є внесення змін і доповнень до актів різного рівня з метою забезпечення внутрішньої узгодженості нормативного регулювання, визначеності адміністративно-правових процедур та чіткого розмежування компетенції суб'єктів організації позашкільної освіти, що створює необхідні правові передумови для подальшого вдосконалення відповідних організаційних механізмів.

Визначено, що взаємодія суб'єктів організації позашкільної освіти – це нормативно врегульована система узгоджених дій, управлінських процедур і комунікацій органів державної влади (законодавчої та виконавчої), місцевого самоврядування, місцевих/військових адміністрацій, закладів позашкільної освіти, інститутів громадянського суспільства, соціальних партнерів, а також учасників освітнього процесу (здобувачів, педагогів, батьків).

Ключові слова: освіта, позашкільна освіта, індивідуальні та групові зайняття, організація позашкільної освіти, система органів публічної адміністрації, адміністративна процедура, система освіти, нормативно-правові акти.

ABSTRACT

Kleban L.H. Administrative and Legal Principles of Organizing Out-of-School Education in Ukraine. - *Qualifying scientific work submitted as a manuscript.*

Dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences (specialty 12.00.07 — Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law). - University of Modern Knowledge; Vadym Hetman Kyiv National Economic University, Kyiv, 2026.

It is determined that out-of-school education is an institutionalized component of Ukraine's education system, consisting in purposeful, consistent, and organized educational and upbringing activities carried out during the time free from obtaining general secondary education in specially established state, municipal, or private educational institutions, with the aim of teaching, upbringing, development, and socialization of children and youth, and implemented on the basis of voluntariness.

The specific features of out-of-school education as a subtype of education are identified as follows: 1) public-law nature, i.e., out-of-school education is an object of administrative-legal regulation because it: is implemented within the framework of state educational policy; is subject to governance, control, and supervision by authorized public administration bodies; передбачає permitting, licensing, and attestation procedures for subjects of educational activity; 2) institutional certainty, meaning that

out-of-school education is carried out: exclusively in organizational and legal forms defined by law (out-of-school educational institutions, clubs, sections, centers, associations); within the legal status of educational institutions as subjects of public law; 3) belonging to non-formal education, i.e., out-of-school education: complements general secondary education; is aimed at obtaining additional knowledge, abilities, and skills that go beyond the basic educational standard; implements the principle of lifelong learning; 4) voluntary participation within a public organizational framework, which combines: a child's freedom to choose the direction and form of activities; absence of coercion; and, at the same time, organization and normative regulation by the state; 5) socialization and compensatory functions—out-of-school education: promotes social integration of children and youth; performs a compensatory role regarding inequality of access to educational resources; is of particular importance for children from socially vulnerable categories; 6) age and target orientation—out-of-school education is addressed to: children and youth predominantly aged 5 to 18; persons who are in the process of obtaining general secondary education; 7) effectiveness as a legal purpose, i.e., the final result is: acquisition of new or additional knowledge, abilities, and skills; development of creative, intellectual, and physical potential; formation of a socially active personality.

It is proven that out-of-school education occupies a special place in Ukraine's education system, since it is an integral component of lifelong learning aimed at comprehensive personal development, the formation of creative potential, social activity, and civic awareness. Out-of-school education does not belong to the mandatory levels of education; however, it performs compensatory, developmental, and educational functions that complement and expand the capabilities of formal (school) education.

It is established that out-of-school education in Ukraine has a clearly expressed public-law nature, which makes it possible to consider it as an independent institute of administrative law. This is primarily due to the fact that: 1) out-of-school education is legally defined as a component of the education system and an object of public administration, within which the state implements its authoritative, regulatory, and social

functions; 2) there is authoritative–imperative regulation of its organization and functioning; 3) it is financed from the state and local budgets; 4) state control and supervision over the quality of educational services is provided; 5) it performs a social function implemented in the interests of the state and society through the development of the child’s personality, the formation of civic, creative, and social competencies, prevention of negative social phenomena, and ensuring equal educational opportunities.

Attention is focused on the participation of territorial communities in the development and support of out-of-school education under martial law. In a community/region it is necessary to approve an annual professional development plan in the areas of STEM, entrepreneurship, civic and national-patriotic education, inclusion, and distance-learning technologies; to identify providers (institutes of postgraduate pedagogical education, the Minor Academy of Sciences, universities, certified platforms) and create a “competency matrix” for club leaders (what exactly a teacher must be able to do and which courses cover these competencies). Next, a blended model should be launched: short online modules + in-person workshops/internships in strong institutions, and the results should be confirmed by a certificate and a micro-project (for example, a STEM lesson, a club entrepreneurship project, an inclusive lesson scenario). It is essential to allocate a budget or grant co-financing and keep records of participation coverage. Undoubtedly, employees of out-of-school education institutions must have motivation for high-quality performance of their duties. For this purpose, we consider it advisable to update or develop (if absent) the following: Regulations on bonuses (for quality, children’s results, training prize-winners, innovations, mentoring, inclusion, work with IDPs, delivery of distance courses); Regulations on allowances/supplements (for complexity, workload intensity, additional functions, leadership of projects/grants); Regulations on project/grant remuneration—clearly describing what constitutes a “project,” selection criteria, KPIs, the amount of remuneration/rate, timelines, reporting, and funding sources. For this mechanism to operate transparently, it is necessary to establish a commission (administration + trade union/representative of the labor

collective), an evaluation calendar (quarterly), and a scoring rubric, while decisions should be formalized by an order and minutes.

The need to revise the reform measures for out-of-school education defined at the second (2027–2029) and third (2028–2029) stages of reforming out-of-school education is substantiated, in particular regarding: 1) infrastructure support—updating the material and technical base, equipping shelters, and ensuring barrier-free access for persons with special educational needs; 2) financing and staff motivation, including the introduction of new mechanisms of remuneration for teachers.

The need for additional resource reinforcement of local budgets and the introduction of comprehensive instruments of state support to ensure the continuity of out-of-school education in conditions of war and recovery is актуалізується. In particular, co-financing the activities of relocated out-of-school education institutions and their programs should be carried out through mechanisms combining the state and local levels (targeted transfers, state support programs, subventions), since the financial capacities of communities that have received relocated institutions are limited, while needs have increased due to the growth in the number of children and expenditures on infrastructure maintenance. Restoring access to out-of-school education in de-occupied territories requires targeted budget financing for the prompt opening of clubs and creative associations according to the institutions' profiles (STEM, environmental and naturalistic, artistic and aesthetic, scientific and technical, etc.), the purchase of equipment, ensuring transportation, and organizing blended learning formats. In this context, state support should be aimed at compensating the “recovery” costs of communities that, as a result of hostilities or occupation, have in fact lost their material base and human resources. Given the inequality of communities' budgetary capacity and high capital expenditures, it is justified to develop a separate Procedure and Conditions for providing a targeted educational subvention from the state budget to local budgets for the development of out-of-school education in communities most affected by the war.

The organization of out-of-school education in Ukraine is a systemic, consistent, and coordinated activity of state authorities, local self-government bodies, out-of-school education institutions, their public and private partners, and other involved actors, regulated by norms of public law and aimed at creating, maintaining, and improving conditions for providing out-of-school educational services, ensuring their accessibility, diversity, and quality, forming a safe and favorable educational environment, as well as organizing, coordinating, and controlling the relevant processes. Such activity includes planning and structuring the network of institutions, determining the content and forms of out-of-school education, distributing competencies among actors, establishing procedures for interaction and responsibility, which together ensure the real and effective realization of the right of children and youth to out-of-school education.

Regulatory and legal regulation of the organization of out-of-school education in Ukraine is a systemic set of normative legal acts of different levels, based on the norms of public law, which defines the goals, principles, structure, and content of the organization of out-of-school education, establishes the range of actors and the scope of their powers, sets the procedure for establishing, functioning, and developing out-of-school education institutions, the procedures for adopting and implementing managerial decisions, as well as guarantees for the realization of the right of children and youth to out-of-school education.

A subject of educational legal relations is a subject of law that exercises educational legal capacity and becomes a real participant in a specific legal relationship in the field of education. This approach makes it possible to distinguish the general status of a potential participant in the educational sphere from actual participation in legal relations that arise in connection with obtaining education, providing educational services, managing the educational process, and ensuring the rights of participants in educational relations. It is proven that not every subject of educational legal relations is a subject of organization, although every subject of organizing out-of-school education, within its competence, enters into the relevant legal relations. Accordingly, the subjects of organizing out-of-school education should be recognized as those participants who

are vested with the right and obligation to make organizational decisions, ensure conditions for carrying out out-of-school educational activities, coordinate the actions of other participants in the educational process, exercise managerial influence, and bear public-law responsibility for the proper organization of out-of-school education.

Administrative and legal procedures for organizing out-of-school education are a sequence of legally significant actions and decisions of public administration bodies, founders, and heads of out-of-school education institutions established by norms of public law, aimed at creating, ordering, and ensuring the conditions for the functioning of out-of-school education (the network of institutions, the educational process, staffing and resource support, accessibility and safety), which ends with the adoption of an individual administrative act or an organizational decision and ensures the realization of the right of children and youth to out-of-school education. Such procedures cover institutional, кадрові, resource, security, and organizational aspects of activity and are completed by the adoption of an individual administrative act or an organizational decision ensuring the realization of the right of children and youth to out-of-school education. At the same time, the expediency of improving the current regulatory model of admission to out-of-school educational activity without changing its dispositive nature is proven. The need is substantiated for: normative закрєплення of the obligation of entities that provide out-of-school educational activity without a license to ensure public disclosure of the basic organizational parameters of such activity as a minimum transparency standard; деталізації of licensing conditions in the part related to out-of-school education using a risk-oriented approach for areas associated with increased danger to children's life and health, taking into account the possibility of engaging practitioners subject to control of their admission; procedural integration of departmental records with information about private providers of out-of-school educational services regardless of the presence of a license in order to increase the управління capacity of the development of the out-of-school education network and the soundness of managerial decisions. In general, it is established that the consistent improvement of administrative and legal procedures for organizing out-of-school education is a

necessary condition for ensuring a balance between the freedom of educational initiative and the public interest in protecting children's rights and safety, as well as a prerequisite for the sustainable development of out-of-school education in modern social and security conditions.

The necessity of introducing amendments and additions to the normative legal acts regulating the organization of out-of-school education is argued. It is proven that the current regulatory framework was formed fragmentarily, in different periods and under different socio-legal conditions, as a result of which certain organizational instruments, the powers of actors, and procedural requirements remain insufficiently coordinated with each other or do not correspond to modern conditions of functioning of out-of-school education. In this context, amendments and additions to acts of different levels are aimed at ensuring internal coherence of regulatory provisions, definiteness of administrative and legal procedures, and clear delimitation of the competence of subjects organizing out-of-school education, which creates the necessary legal prerequisites for further improvement of the relevant organizational mechanisms.

It is determined that interaction of the subjects organizing out-of-school education is a normatively regulated system of coordinated actions, communications, and managerial procedures between state authorities (legislative and executive), local self-government bodies, local/military administrations, out-of-school education institutions, civil society institutions, social partners, as well as participants in the educational process (learners, teachers, parents).

Keywords: education, out-of-school education, individual and group classes, organization of out-of-school education, system of public administration bodies, administrative procedure, education system, normative legal acts.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ЗДОБУВАЧЕМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних (Index Copernicus):

1. Клебан Л. Г. Позашкільної освіти як інституту адміністративного права. *Право і суспільство*. 2025. № 2. С.788-793. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.106>

2. Клебан Л. Г. Організаційні форми позашкільної освіти. *Право та державне управління*. 2025. № 2. С. 333-338. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.2.45>

3. Клебан Л. Г. Державна політика щодо позашкільної освіти в умовах особливого періоду. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2025. № 3 (98). С. 323-328. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.46>

4. Клебан Л. Г. Поняття та зміст організації позашкільної освіти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 10. С. 402-406. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-10/91>

Стаття в зарубіжному науковому виданні

5. Клебан Л. Г. Взаємодія суб'єктів організації позашкільної освіти. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2025. № 2(70). С. 227-232. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.2.34>

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Клебан Л. Г. Поняття адміністративно-правових процедур організації позашкільної освіти. *Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки: Зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 травня 2022 р.) / ред. кол.: Кузьменко О.В., Шульженко Ф.П., Чорна В.Г. К.: Видавничий центр «Кафедра», 2022. 213 с. С.210-213.*

7. Клебан Л. Г. Особливості діяльності окремих суб'єктів організації позашкільної освіти. *Права та свободи людини в умовах особливого періоду: Зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 червня 2023 р.) / ред. кол. : О. В. Кузьменко,*

Н. В. Павловська, І. О. Рощина, О. Л. Беспаль. Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2023. 194 с. С.189-194.

8. Клебан Л. Г. Загальна характеристика нормативно-правового регулювання організації позашкільної освіти. Глобальні тенденції та проблеми розвитку вищої освіти : Зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 грудня 2023 р.) / ред. кол. : О. В. Кузьменко, В. Г. Чорна. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2023. 201 с. С.199-201.

9. Клебан Л.Г. Поняття суб'єктів організації позашкільної освіти. Проблеми правового регулювання публічних відносин в контексті сучасних глобалізаційних та євроінтеграційних процесів в Україні: Зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 червня 2024 р.) / ред. кол. : О. В. Кузьменко, В. Г. Чорна. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2024. 257 с. С.78-82.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	27
1.1. Місце та роль позашкільної освіти в системі освіти України	27
1.2. Природа позашкільної освіти як інституту адміністративного права ..	47
1.3. Форми організації позашкільної освіти	62
1.4. Державна політика щодо позашкільної освіти в умовах особливого періоду	74
Висновки до розділу 1	92
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	96
2.1. Поняття та зміст організації позашкільної освіти	96
2.2. Нормативно-правове регулювання організації позашкільної освіти ..	108
2.3. Суб'єкти організації позашкільної освіти	143
Висновки до розділу 2	169
РОЗДІЛ 3. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	174
3.1. Адміністративно-правові процедури організації позашкільної освіти	174
3.2. Взаємодія суб'єктів організації позашкільної освіти	190
Висновки до розділу 3	207
ВИСНОВКИ	209
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	219
ДОДАТКИ	244

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Відповідно до ст. 53 Конституції України кожен має право на освіту, а держава забезпечує доступність і розвиток усіх складників системи освіти, зокрема позашкільної. Реалізація цього конституційного припису безпосередньо пов'язана з формуванням освіченого, соціально інтегрованого та відповідального громадянського суспільства, здатного до сталого розвитку, самовідтворення та відновлення в умовах сучасних викликів. У цьому контексті позашкільна освіта стає важливою складовою системи освіти, орієнтованою на розвиток здібностей дітей і молоді, їх соціалізацію, громадянське становлення, професійне самовизначення та формування життєвих компетентностей.

У статтях 10 та 14 Закону України «Про освіту» від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII позашкільну освіту визначено як невід'ємну складову системи освіти, метою якої є розвиток здібностей дітей і молоді у сфері науки, культури, фізичної культури і спорту, технічної та іншої творчості, формування первинних професійних знань, умінь і навичок, необхідних для подальшої самореалізації та/або професійної діяльності. У Законі України «Про позашкільну освіту» від 22 червня 2000 р. № 1841-III (стаття 8) конкретизовано завдання цієї сфери, серед яких: виховання громадянина України, формування патріотизму, поваги до Конституції України, прав і свобод людини, розвиток інклюзивного освітнього середовища, профілактика бездоглядності та правопорушень, організація змістовного дозвілля, підтримка обдарованих дітей і молоді.

Особливої актуальності питання позашкільної освіти набувають в умовах збройної агресії РФ проти України, яка призвела до масштабних руйнувань освітньої інфраструктури, тимчасової окупації частини територій, масового внутрішнього переміщення населення, а також істотного зростання соціальних, психологічних та безпекових ризиків для дітей і молоді. За даними моніторингових досліджень, станом на березень 2023 р. було зруйновано 23 заклади позашкільної освіти, а станом на липень 2023 р. – пошкоджено 138 таких закладів. Частина

закладів припинила діяльність або була вимушена змінити формат роботи у зв'язку з безпековими обмеженнями, релокацією або зменшенням контингенту вихованців¹. У цих умовах позашкільна освіта фактично виконує не лише освітню, а й соціально-адаптаційну, реабілітаційну та превентивну функції, забезпечуючи дітям і молоді безпечний простір розвитку, комунікації та включення в суспільне життя незалежно від місця проживання.

Наразі попит на позашкільну освіту зазнає змін. За даними Інституту освітньої аналітики, станом на 2025 р. найбільш популярними залишаються художньо-естетичний (43,79%), науково-технічний (17,05%) та еколого-натуралістичний (7,62%) напрями². Водночас зростає інтерес здобувачів освіти до сучасних технологій: програмування, робототехніки, 3D-моделювання, вебдизайну, отже виникає потреба у впровадженні нових технологічних напрямів, адаптації змісту та організаційних форм позашкільної освіти до сучасних вимог.

Однак у організації позашкільної освіти існує низка системних проблем адміністративно-правового характеру, зумовлених фрагментарністю нормативного регулювання, відсутністю процедурної узгодженості та різними підходами до ухвалення управлінських рішень на державному й місцевому рівнях. Також має місце обмежена адаптованість до умов особливого періоду, що негативно позначається на стабільності функціонування та розвитку мережі закладів позашкільної освіти. Окрім того наявні прогалини, зокрема, в адміністративно-правових процедурах функціонування закладів у період дії правового режиму воєнного стану, їх релокації та зміни режимів діяльності, організації позашкільної освіти для внутрішньо переміщених дітей і молоді, допуску до провадження та контролю діяльності приватних надавачів позашкільних освітніх послуг в умовах диспозитивної моделі ліцензування.

Проблеми позашкільної освіти (переважно в педагогічному, соціальному та управлінському аспектах) розкрито у наукових роботах О. В. Биковської,

1. Концепція розвитку позашкільної освіти: затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 02 жовтня 2025 року № 1314.

2. Там само.

В. В. Вербицького, С. Я. Єрмоленко, М. В. Захарченко, Л. В. Ковбасенко, Г. П. Ковганич, Б. О. Купріянова, Н. М. Савенко, Т. О. Суцценко та інших.

Теоретичну основу дослідження становлять праці науковців-адміністративістів (А. І. Авер'янова, В. Б. Бевзенка, Ю. П. Битяка, В. В. Галунька, Т. О. Гуржія, П. В. Діхтієвського, Л. О. Кожури, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко, С. О. Мосьондза, В. Г. Чорної та інших) із загальних питань адміністративно-правового регулювання та публічного адміністрування сфери освіти, адміністративно-правових процедур. Водночас адміністративно-правові проблеми організації позашкільної освіти та адміністративно-правові процедури у цій сфері були об'єктом комплексного та системного аналізу. Ба більше, з урахуванням сучасних викликів, пов'язаних із збройною агресією рф проти України, децентралізацією, трансформацією публічного адміністрування та відповідно зміною ролі і змісту позашкільної освіти, існує об'єктивна потреба в комплексному адміністративно-правовому дослідженні організації позашкільної освіти у цих умовах. Усе зазначене свідчить про актуальність обраної теми дисертаційного дослідження та визначає її наукову й практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень: Конституції України від 28 червня 1996 р.; Законів України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07 березня 2024 р. №276; Концепції розвитку позашкільної освіти, затвердженої Наказом Міністерства освіти і науки України від 02 жовтня 2025 р. №1314.

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради ПВНЗ «Університету сучасних знань» (протокол № 3 від 16 березня 2015 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу законодавства України, практики його реалізації та узагальнення основних положень наукових праць визначити сутність адміністративно-правових засад організації позашкільної освіти в Україні й напрями його удосконалення, в

тому числі з урахуванням дії правового режиму воєнного стану.

Її досягненню сприяло вирішення таких завдань:

- визначити місце та роль позашкільної освіти в системі освіти України;
- з'ясувати природу позашкільної освіти як інституту адміністративного права;
- надати характеристику організаційних форм позашкільної освіти;
- розглянути зміст державної політики щодо позашкільної освіти в умовах особливого періоду;
- з'ясувати поняття та зміст організації позашкільної освіти;
- розкрити нормативно-правове регулювання організації позашкільної освіти;
- визначити види та правовий статус суб'єктів організації позашкільної освіти;
- висвітлити адміністративно-правові процедури організації позашкільної освіти;
- розкрити особливості взаємодії суб'єктів організації позашкільної освіти;
- виробити пропозиції та рекомендації щодо удосконалення адміністративно-правового регулювання організації позашкільної освіти в Україні з урахуванням дії правового режиму воєнного стану.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері позашкільної освіти.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади організації позашкільної освіти в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові, філософські та спеціальні юридичні методи. Комплексне їх використання сприяло системному аналізу в єдності змісту й адміністративно-правових засад організації позашкільної освіти в Україні.

Серед загальнонаукових методів використано: *діалектичний метод* – для з'ясування місця позашкільної освіти в системі освіти та особливостей її розвитку

в умовах дії правового режиму воєнного стану (підрозділ 1.1.); *аналіз і синтез* – для виокремлення ознак позашкільної освіти, систематизації чинників її публічно-правової природи, узагальнення проблем фінансування та кадрового забезпечення цієї сфери (підрозділи 1.1, 1.2, 1.4); *метод індукції і дедукції* – для формулювання узагальнених висновків та пропозицій (підрозділ 1.4); *системний та структурно-функціональний методи* – для розгляду позашкільної освіти як елемента системи освіти та як інституту адміністративного права, а також для класифікації її організаційних форм і визначення їхніх функцій щодо забезпечення розвитку, соціалізації та безперервності освіти, а також визначення сутності й форм взаємодії суб'єктів організації позашкільної освіти (підрозділи 1.1, 1.3, 3.2); *порівняльний метод* – для зіставлення формальної та неформальної освіти, а також очних/дистанційних/змішаних форм організації позашкілля (підрозділи 1.1, 1.3).

Також були застосовані такі спеціальні методи: *формально-юридичний (догматичний)* – для тлумачення норм законодавчих та підзаконних актів у сфері позашкільної освіти, визначення правового статусу закладів і процедур контролю/нагляду (підрозділи 2.2, 2.3); *правового моделювання* – для обґрунтування пропозицій щодо удосконалення механізмів фінансування, субвенційної підтримки та перерозподілу коштів, етапів реформування цієї сфери (підрозділи 1.4, 2.2, 2.3); *юридичної класифікації та систематизації* – для класифікації організаційних форм позашкільної освіти за критеріями «індивідуальне»/«групове» й формату навчання, а також для визначення видів адміністративно-правових процедур організації позашкільної освіти (підрозділи 1.3, 3.1); *соціологічний, анкетування, узагальнення емпіричних даних* – для оцінювання взаємодії суб'єктів організації позашкільної освіти та виявлення практичних проблем публічного управління на місцевому рівні (підрозділи 1.3, 3.2); *статистичний* для аналізу динаміки мережі, контингенту та фінансування позашкілля у 2022–2025 рр. і формулювання висновків щодо нестабільності бюджетного фінансування (підрозділ 1.4).

Емпіричну базу дослідження становлять опитування 350 громадян щодо організації позашкільної освіти; кількісні показники щодо виконання державних програм органами виконавчої влади; фінансування та реалізації реформи в сфері освіти.

Нормативно-правову основу дослідження склали Конституція України, закони України, акти центральних органів виконавчої влади, акти місцевих органів публічної адміністрації, а також міжнародні нормативно-правові акти, які ратифікувала Україна.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень адміністративно-правових засад організації позашкільної освіти, основні результати якого спрямовані на удосконалення цієї сфери, задля забезпечення рівного доступу дітей і молоді до якісних позашкільних освітніх послуг. Дослідження проведено з використанням сучасних методів наукового пізнання, з урахуванням новітніх підходів і досягнень у галузі адміністративного права та актуальних викликів, із якими стикається система позашкільної освіти в Україні. При цьому:

уперше:

– визначено такі поняття: «державна політика у сфері позашкільної освіти»; «взаємодія суб'єктів організації позашкільної освіти»; «організація позашкільної освіти в Україні»;

– обґрунтовано, що позашкільна освіта в Україні є комплексним інститутом адміністративного права, що охоплює систему норм, які регулюють організаційні, управлінські, фінансові та контрольні-наглядові правовідносини у сфері надання позашкільних освітніх послуг; її публічно-правову природу визначають імперативне нормативне регулювання, бюджетне фінансування, державний контроль та спрямованість на реалізацію публічного інтересу й конституційного права дитини і молоді на освіту;

– аргументовано, що для успішного реформування позашкільної освіти доцільно здійснити наступні кроки: реалізувати формулу «навчання → кошти→

результат»; розробити систему заохочення педагогів, які підвищують кваліфікацію та впроваджують нові підходи педагогами (доплата за розроблений дистанційний курс, премія за впроваджений STEM-проект, надбавка за наставництво нових педагогів тощо) за наявності вимірюваного результату (портфоліо, відкритий урок, кількість залучених дітей, участь/призові місця, залучені грантові кошти); впровадити внутрішню систему якості, що має передбачати щорічну самооцінку педагога, відвідування занять/peer-review, опитування батьків/дітей, публічний річний звіт закладу;

– доведено необхідність розроблення Порядку та умов надання цільової освітньої субвенції з Державного бюджету України місцевим бюджетам для розвитку позашкільної освіти в територіальних громадах, що зазнали найбільшого впливу збройної агресії РФ проти України;

– запропоновано проєкт внесення змін до Наказу Міністерства освіти і науки «Про затвердження Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах» від 11 серпня 2004 р. № 651 – доповнення його розділом III «Організація індивідуальної та групової роботи в умовах воєнного стану» (Додаток Б);

– обґрунтовані пропозиції щодо внесення змін та доповнень до закону України «Про позашкільну освіту», постанов Кабінету Міністрів України: «Про затвердження переліку позашкільних навчальних закладів та заходів з позашкільної роботи з дітьми, а також закладів та заходів у галузі освіти, що забезпечують виконання загальнодержавних функцій, видатки на які здійснюються з державного бюджету» від 17 серпня 2002 р. № 1133; «Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад» від 06 травня 2001 р. № 433; «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти» від 21 серпня 2019 р. № 779;

удосконалено:

– наукові підходи до розмежування понять «суб'єкти освітніх правовідносин» і «суб'єкти організації позашкільної освіти» шляхом уточнення критеріїв віднесення до суб'єктів організації (наявність повноважень щодо прийняття організаційних рішень, забезпечення умов діяльності, координації та публічно-правової відповідальності);

– систему принципів виокремлення видів взаємодії у сфері організації позашкільної освіти наступними: 1) інституційно-управлінська (міжсекторальна/міжвідомча) взаємодія; 2) ціннісно-нормативна (етико-поведінкова) взаємодія; 3) міжнародна взаємодія;

набули подальшого розгляду:

– перелік ознак (публічно-правова природа; багаторівневий характер; комплексність) та особливостей організації позашкільної освіти (добровільність та індивідуалізація; територіальна і соціальна неоднорідність; мультифункціональність; партнерський міжсекторний характер; специфіка фінансування; кадрові особливості та мотивація);

– положення про інституційний статус державних центрів позашкільної освіти загальнодержавного рівня як суб'єктів організації позашкільної освіти: обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення їхніх координаційних і методичних функцій, порядку взаємодії з Міністерством освіти і науки України, обласними органами управління освітою та органами місцевого самоврядування, а також базових інструментів координації;

– систему базових елементів організації позашкільної освіти (цільовий, суб'єктний, об'єктний, нормативно-правовий, організаційно-функціональний, ресурсний, просторово-територіальний, результативний компоненти) як методологічну основу для аналізу організаційних рішень у цій сфері.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертаційному дослідженні висновки й пропозиції можуть бути використані у:

– *нормотворчій діяльності* – під час внесення відповідних змін та доповнень до Закону України «Про позашкільну освіту», наказів Міністерства

освіти і науки України, зокрема «Про затвердження Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах», Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року, Концепції розвитку позашкільної освіти тощо;

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративне процесуальне право», «Адміністративне судочинство» тощо.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні й практичні результати дослідження, висновки й рекомендації оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки» (м. Київ, 18 травня 2022 р.); «Права та свободи людини в умовах особливого періоду» (м. Київ, 5 червня 2023 р.); «Глобальні тенденції та проблеми розвитку вищої освіти» (м. Київ, 1 грудня 2023 р.); «Проблеми правового регулювання публічних відносин в контексті сучасних глобалізаційних та євроінтеграційних процесів в Україні» (м. Київ, 18 червня 2024 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 9 наукових публікаціях: п'яти статтях, з них чотири – у фахових виданнях з юридичних наук, одна стаття – у науковому періодичному виданні іноземних держав (Республіка Польща), а також чотирьох тезах виступів на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків (до кожного підрозділу та до дисертації загалом), додатків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 250 сторінок, з них основного тексту – 201 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

1.1. Місце та роль позашкільної освіти в системі освіти України

У сучасних умовах освіта є одним із ключових чинників соціально-економічного, науково-технологічного та культурного розвитку суспільства, вона забезпечує формування людського капіталу, необхідного для сталого розвитку держави. Освіта виконує стратегічну функцію виховання молодого покоління, розвитку особистості та підготовки кваліфікованих кадрів для всіх сфер суспільної діяльності. В умовах трансформації політичної системи, оновлення економічних моделей та модернізації культурного середовища питання реалізації права на освіту, визначення його гарантій і ролі у правовому статусі людини та громадянина набувають особливої ваги.

Сфера освіти в Україні наразі перебуває у стані суттєвих змін, спричинених умовами воєнного стану, що вплинув на доступність, організацію та якість навчального процесу. Війна зумовила необхідність перегляду підходів до управління освітньою системою, забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, упровадження дистанційних і змішаних форм навчання, надання психологічної підтримки здобувачам освіти та педагогам. Одночасно триває курс на інтеграцію України в європейський освітній простір, що потребує модернізації змісту освіти, оновлення педагогічних технологій та забезпечення їхньої відповідності європейським стандартам.

Освіта як соціальний інститут історично покликана забезпечувати відтворення знань, умінь і навичок, підготовку поколінь до активної участі в суспільному житті та протистояння економічним, соціальним і культурним викликам. Ще стародавні мудреці зазначали, що «мудрий не той, хто багато знає, а той, хто знає потрібне». Сократ уважав, що справжня освіта – це не наповнення розуму знаннями, а «поворот душі» до істини через діалог і самопізнання [1]. У

XIX ст. французький соціальний психолог Г. Лебон радив: «Давайте дитині як можна більше відомостей, які їй ніколи не будуть потрібні, і ви виховаєте революціонера, або людину, незадоволену своєю долею» [2, с. 23]. У сучасних умовах освіта являє собою складне багатовимірне суспільне явище, що інтегрує навчальну, виховну та культурну діяльність, орієнтуючи їх на потреби суспільства і стратегічні інтереси держави. Особливої значущості освіта набуває під час війни, коли від її ефективності та доступності залежить збереження інтелектуального потенціалу нації, стійкість суспільства, формування громадянської зрілості та здатності до відновлення держави після завершення бойових дій; вона стає фундаментальним чинником збереження національної ідентичності, стійкості суспільства, механізмом психологічної, моральної та соціальної підтримки громадян, особливо дітей і молоді, які зазнали наслідків воєнних дій. У період глибоких суспільних потрясінь школа й інші освітні заклади стають стабілізаційним середовищем, де дитина не лише набуває знання та формує компетентності, а й відчуває безпеку, турботу та належність до спільноти.

Ст. 53 Конституції України визначено, що: а) держава забезпечує розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; б) дошкільна, повна загальна середня, професійно-технічна, вища освіта в державних і комунальних навчальних закладах є доступною й безоплатною (наскільки це здатна забезпечити держава); в) повна загальна середня освіта є обов'язковою; г) громадяни мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі; д) держава забезпечує надання державних стипендій та пільг учням та студентам; е) громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантоване право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови в державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства [3]. Особливої уваги потребує освіта дітей у віці від 0 до 18 років, адже саме в цей період відбувається формування особистості та соціальна адаптація дітей. Позашкільна освіта

здебільшого спрямована на залучення дітей віком від 5 до 18 років. В умовах воєнних загроз освітній процес нерідко відбувається у дистанційній або змішаній формі, що вимагає підвищеної уваги до якості освітнього середовища, безпеки дітей, доступності психологічної допомоги та соціального супроводу родин. Збереження мережі дошкільних і шкільних закладів у прифронтових та евакуаційних громадах є ключовою передумовою подолання освітньої нерівності й запобігання втраті людського потенціалу.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями, зацікавлення людини культурними цінностями науки, мистецтва, моральності, права, перетворення природної людини в культурну, освічену особистість [4].

Поняття «освіта» можна розглядати з нормативної, філософсько-гуманістичної, аксіологічної і педагогічної, соціально-ціннісної, культурно-антропологічної, національно-виховної, компетентнісної точки зору.

З нормативної точки зору, освіта – це: 1) процес і результат формування знань, умінь, цінностей і ставлень, які дозволяють людині брати активну участь у житті суспільства, сприяти його сталому розвитку та власному добробуту [5]; 2) процес формування знань, навичок і ставлень, необхідних для повноцінної участі людини в економічному, соціальному та культурному житті, що триває протягом усього життя [6]; 3) основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства й держави [4].

З точки зору філософсько-гуманістичної (В. Кремень, В. Андрущенко, С. Клепко), освіта є структурою, динаміку розвитку якої визначає духовно-моральна, релігійна й творча самореалізація особистості у просторі національної культури, спрямована до істинного, прекрасного і доброго» [7, с. 438]. Її мета –

формування внутрішньої цілісності людини, її духовної зрілості та здатності до творчої самореалізації у культурному просторі нації. Тобто, освіта не зводиться до передачі знань, а є ціннісним простором формування Людини Культури, орієнтованої на істину, добро і красу.

З аксіологічної й педагогічної позиції, освіта – це процес входження людини в життя суспільства. На переконання І. А. Зязюна: «Смисл і ціль освіти – людина в постійному розвитку, її духовне становлення, гармонія її відносин з собою й іншими людьми, зі світом. У такий спосіб освіта на державному рівні створює умови розвитку – саморозвитку, виховання – самовиховання, навчання – самонавчання всіх і кожного. Отже, система освіти створена для людини, функціонує й розвивається в її інтересах, слугує повноцінному розвитку особистості і в ідеалі її призначення – щастя людини» [8, с.7-8].

За соціально-ціннісного підходу, освіта – це соціальний інститут, що забезпечує відтворення духовного та інтелектуального потенціалу суспільства, сприяє формуванню громадянської відповідальності та демократичної культури [9]. Її функція полягає у формуванні громадянської відповідальності, демократичної культури та соціальної єдності. Суспільним призначенням освіти є консолідація нації й розвиток демократичних цінностей. В. В. Мельниченко визначає освіту як цілісну самостійну систему, що має інституалізований характер. Ідеться не просто про діяльність з навчання і виховання – це особливим чином організована, структурована, рольова діяльність, що спирається на спеціальні установи та урегульована спеціальними нормами [10, с. 14-18].

З погляду культурно-антропологічного, освіта – це історично зумовлений процес розвитку людини як суб'єкта культури, який відбувається у взаємодії поколінь та сприяє передачі соціокультурного досвіду [11]. Її зміст визначений процесом передачі соціокультурного досвіду, цінностей і традицій; необхідністю безперервного культурного розвитку, збереження національної ідентичності, що є надзвичайно важливим у період соціальних трансформацій.

В межах національно-виховного підходу освіта – це виховання людини на основі національних духовних ідеалів, формування характеру, любові до праці та відповідальності перед народом [12]. Такий підхід розкриває ціннісно-виховну функцію освіти, орієнтовану на моральне вдосконалення особистості та формування активного громадянина.

В рамках компетентнісного підходу освіта – це процес формування системи ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості в суспільстві знань. Ідеться не лише про засвоєння інформації, а про здатність застосовувати знання у реальних життєвих ситуаціях, що відповідає сучасним європейським орієнтирам розвитку освіти. В. Г. Чорна зазначає, що освіта – це цілеспрямована, систематизована, послідовна діяльність, спрямована на набуття знань, умінь, навичок суб'єктами навчально-виховного процесу з метою отримання певного результату в інтелектуальних, морально-естетичних, фізичних сферах життя [13].

У межах особистісно-орієнтованого підходу освіта – це процес становлення особистості, спрямований на розвиток її інтелектуального, морального та творчого потенціалу, а також здатності до саморозвитку й самоосвіти [14]. Головна її мета – створити умови, у яких кожна людина може реалізувати себе, знайти власний сенс буття і стати активним суб'єктом освітнього процесу.

Отже, аналіз різних наукових підходів дає підстави стверджувати, що освіта є поліфункціональним і багатовимірним феноменом, який інтегрує знання, цінності, культуру, духовність і суспільну відповідальність. Її суть полягає не лише в передачі інформації, а й у формуванні людини як особистості, громадянина й творця культури. У сучасному гуманістичному баченні освіта постає як динамічна система розвитку людини протягом життя, орієнтована на щастя, гармонію та сталий розвиток суспільства.

Пропонуємо під **освітою** розуміти *цілеспрямований, безперервний соціокультурний процес і результат розвитку особистості, спрямований на засвоєння системи знань, умінь, цінностей і соціальних норм, формування*

світогляду, громадянської відповідальності та здатності до творчої самореалізації в суспільстві.

Особливості освіти:

1) є одночасно суспільним інститутом, механізмом духовного й культурного відтворення нації та умовою сталого розвитку держави;

2) є продуктом і чинником розвитку культури, відображає цінності, ідеали й традиції певного народу, забезпечує передачу соціокультурного досвіду між поколіннями та сприяє збереженню національної ідентичності;

3) у центрі освітнього процесу перебуває людина як найвища цінність: освіта покликана забезпечити духовне, моральне та інтелектуальне становлення особистості, розкриття її внутрішнього потенціалу та самореалізацію;

4) освіта не обмежена певним віковим етапом, а триває впродовж усього життя людини, передбачає постійне оновлення знань, умінь і компетентностей у відповідь на зміни соціальних і технологічних умов;

5) є важливим інститутом суспільного розвитку, оскільки формує людський капітал, сприяє соціальній мобільності, громадянській активності та розвитку демократичних цінностей, є чинником інтеграції та консолідації суспільства;

6) сучасна освіта спрямована не лише на засвоєння знань, а й на формування ключових компетентностей – здатності діяти, мислити критично, приймати рішення, взаємодіяти й відповідально ставитися до себе та світу. Її результатом є не лише освіченість, а здатність діяти ефективно та етично в реальних життєвих ситуаціях;

7) є безперервною.

У ст. 10 Закону України «Про освіту» визначено, що невід’ємними складниками системи освіти є: дошкільна освіта; повна загальна середня освіта; позашкільна освіта; спеціалізована освіта; професійна освіта; фахова передвища освіта; вища освіта; освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта [4, ст.10].

Система (з грец. *systema* – складене з частин, з’єднане) – це цілісний об’єкт,

енергія зв'язків елементів якого перевищує енергію зв'язків з елементами інших систем. Іншими словами, система – це єдність взаємопов'язаних елементів. І. Кант писав: «Під системою я розумію єдність багатогранних знань, які об'єднані однією ідеєю» [13].

З філософсько-педагогічної точки зору, **система освіти** – це соціокультурний організм, який забезпечує відтворення та розвиток духовного потенціалу нації через взаємодію освітніх інститутів, педагогічних практик і культурних традицій [8; 7]. У цьому контексті освіта є не лише інституційною структурою, а **динамічним процесом соціалізації та культурної комунікації**.

Нам більше імпонує розуміння системи освіти з позиції освітнього менеджменту, де її розглядають як інтегровану організаційну систему, яка функціонує на основі нормативно-правових і стратегічних принципів державної політики, забезпечуючи ефективне управління якістю освітніх послуг, інноваційними процесами та професійним розвитком педагогічних кадрів [9].

Отже, узагальнюючи наукові підходи, **систему освіти** можна визначити як *інституційно впорядковану, ціннісно й нормативно регульовану сукупність суб'єктів, процесів і механізмів, що забезпечують цілісність, безперервність і якість діяльності, спрямованої на розвиток людини та суспільства*.

Розглянемо коротко зміст елементів освіти.

Дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні, це цілісний процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду [13].

Дошкільна освіта і виховання триває від народження і приблизно до 7 років. Наразі законодавець визначає чотири періоди дошкільного віку: немовлята; молодший дошкільний вік; середній дошкільний вік; старший дошкільний вік.

Законодавство України передбачає здобуття дошкільної освіти в сім'ї та дошкільному навчальному закладі.

Сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Її утворюють особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає [15]. Сім'я несе відповідальність за створення умов для здобуття дитиною освіти шляхом відвідування дошкільного чи іншого навчального закладу або через організацію дошкільної освіти в сімейному середовищі, відповідно до вимог **Базового компонента дошкільної освіти**, який визначає державні стандарти рівня розвитку, вихованості та умов формування особистості дитини дошкільного віку.

В Законі України «Про дошкільну освіту» визначено, що дошкільний навчальний заклад – це навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію та готовність продовжувати освіту [16].

Варто зазначити, що обсяг і характер знань, а також способи їх передання в сім'ї та у закладах дошкільної освіти суттєво відрізняються. У сімейному середовищі розвитком дитини переважно займаються батьки або інші члени родини, які зазвичай не мають спеціальної педагогічної підготовки, необхідної для системного та професійного навчання дошкільника. Натомість у закладі дошкільної освіти з дитиною працює педагог – фахівець із відповідною освітою, здатний забезпечити цілісне, науково обґрунтоване та результативне навчально-виховне середовище. З огляду на це доцільно розглядати сім'ю не як суб'єкта надання систематичних знань, умінь і навичок у межах освітньої системи, а радше як важливого партнера у підтриманні та розвитку освітнього процесу.

Загальна середня освіта – цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є

інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності [17].

Професійно-технічна освіта є комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури. Професійно-технічне навчання передбачає формування у громадян професійних умінь і навичок, необхідних для виконання певної роботи чи групи робіт, і може здійснюватися у професійно-технічних навчальних закладах, а також шляхом індивідуального чи курсового навчання на виробництві, у сфері послуг [18].

Вища освіта – це рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації. Під вищим навчальним закладом слід розуміти освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність [19].

Післядипломна освіта – це форма спеціалізованого удосконалення здобутої освіти та професійної підготовки особи, яка передбачає поглиблення, оновлення або розширення її знань, умінь і навичок, а також може бути спрямована на здобуття нової професії чи спеціальності на основі раніше отриманого освітньо-кваліфікаційного рівня та набутого практичного досвіду.

Аспірантура (докторантура) – це структурний підрозділ закладу вищої освіти або науково-дослідної установи, який забезпечує підготовку науково-

педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації – кандидатів та докторів наук шляхом здійснення цілеспрямованої наукової та дослідницької діяльності.

Самоосвіта – освіта, яку здобувають самостійно, без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. Окрім того, самоосвіта є невід’ємною частиною систематичного навчання в стаціонарних закладах, сприяє поглибленню, розширенню та більш міцному засвоєнню знань [20].

Позашкільна освіта є складовою системи освіти, яка забезпечує розвиток здібностей, талантів, професійне самовизначення дітей і молоді, їхнє духовне, моральне, інтелектуальне та фізичне вдосконалення. Такий підхід узгоджений із концепцією навчання впродовж життя (lifelong learning), визначеною в Інчхонській декларації UNESCO «Education 2030» [5], де підкреслено, що неформальні та альтернативні форми навчання є необхідним доповненням до формальної освіти для забезпечення сталого розвитку суспільства.

В. Г. Чорна пропонує під позашкільною освітою розуміти цілеспрямовану, послідовну діяльність щодо навчання, виховання, розвитку і соціалізації суб’єктів навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах у час, вільний від навчання в загальноосвітніх та інших навчальних закладах, які надають загальну середню освіту. Ознаки позашкільної освіти: це підсистема системи освіти України; спрямована на набуття знань, умінь та навичок; її здійснення контролює публічна адміністрація (тобто для здійснення позашкільної освіти у осіб, які цим займаються, повинні бути відповідні дозволи, ліцензії тощо); є різновидом додаткової освітньої діяльності; є цілеспрямованою, послідовною діяльністю щодо навчання, виховання й розвитку особистості, яка відбувається у час, вільний від навчання; відбувається лише у позашкільних навчальних закладах (гуртках, секціях, клубах, культурно-освітніх, спортивно-оздоровчих, науково-пошукових об’єднаннях на базі загальноосвітніх навчальних закладів); здійснюється за власним бажанням суб’єкта; особа прагне розширити свій кругозір більшим обсягом інформації, яку не може отримати в навчальній установі

або яка виходить за рамки програмного матеріалу; мета – отримання певного результату у вигляді додаткових (нових) знань, умінь чи навичок; має вікові обмеження з 6 до 18 років (період отримання загально середньої освіти); сприяє соціалізації особистості [13, с. 35-36].

Специфіка позашкільної освіти полягає в тому, що вона: орієнтована на запити сімей, дітей і молоді, соціуму, суспільства загалом; має різноманітні та варіативні навчальні програми; навчально-виховний процес у позашкільному навчальному закладі орієнтований на бажання дитини, враховує її можливості, інтереси, нахили, психофізичні особливості, стан здоров'я. Відсутність примусу, свобода вибору заняття робить позашкільний заклад привабливим для дітей різного віку; сприяє формуванню творчих здібностей особистості в процесі її навчально-творчої діяльності; надає великі можливості обдарованим дітям, сприяє підвищенню пізнавальної активності й розвиває інтелект, багату фантазію, творчість, винахідливість, емоційну безпосередність, високий енергетичний рівень, чітку моторну координацію, фізичну стабільність [13, с.35-36].

О. В. Литовченко розглядає позашкільну освіту як соціально орієнтований сегмент освітньої системи, що забезпечує реалізацію права дитини на розвиток, самореалізацію та соціалізацію незалежно від місця проживання чи соціального статусу [21].

З позицій освітнього менеджменту та державної політики С. Л. Лондар визначає позашкільну освіту як організовану діяльність суб'єктів освітньої системи, спрямовану на формування ключових та спеціалізованих компетентностей особистості в умовах неформального навчання, що доповнює формальну освіту. Науковець підкреслює залежність ефективності позашкільної освіти від управлінських та фінансово-правових механізмів [22].

І. Ю. Мосякова наголошує, що позашкільна освіта є інституціоналізованою формою неформальної освіти, яка функціонує на основі адміністративно-правових норм та реалізується через мережу державних і комунальних закладів. [23].

У педагогічній науці Т. Є. Оболенська розглядає позашкільну освіту як систему освітніх послуг, що формує у здобувачів освіти соціальні, творчі, комунікативні та професійно орієнтовані компетентності, підкреслюючи її значення для формування людського капіталу та сталого розвитку суспільства [24].

Отже, *позашкільна освіта* – це інституціоналізована складова системи освіти України, що являє собою цілеспрямовану, послідовну та організовану освітньо-виховну діяльність, здійснювану у вільний від здобуття загальної середньої освіти час у спеціально створених державних, комунальних або приватних навчальних закладах з метою навчання, виховання, розвитку та соціалізації дітей і молоді та реалізовану на засадах добровільності.

Особливостями позашкільної освіти є:

1) *публічно-правовий характер* – позашкільна освіта є об'єктом адміністративно-правового регулювання, оскільки: реалізується в межах державної освітньої політики; підлягає управлінню, контролю та нагляду з боку уповноважених органів публічної адміністрації; передбачає дозвільні, ліцензійні та атестаційні процедури для суб'єктів освітньої діяльності;

2) *інституційна визначеність* означає – позашкільна освіта здійснюється: виключно у визначених законом організаційно-правових формах (позашкільні навчальні заклади, гуртки, секції, центри, об'єднання); у межах правового статусу закладів освіти як суб'єктів публічного права;

3) *є неформальною*, оскільки доповнює загальну середню освіту; спрямована на отримання додаткових знань, умінь та навичок, що виходять за межі базового освітнього стандарту;

4) *добровільність участі при публічній організації* передбачає: свободу вибору дитиною напряму та форми занять; відсутність примусу; водночас – організованість і нормативну регламентацію з боку держави;

5) *виконує соціалізаційну та компенсаторну функції*: сприяє соціальній інтеграції дітей і молоді; виконує компенсаторну роль за наявності нерівного

доступу до освітніх ресурсів; має особливе значення для дітей із соціально вразливих категорій;

б) *вікова та цільова спрямованість* – адресована: дітям та молоді віком переважно від 5 до 18 років; особам, які перебувають у процесі здобуття загальної середньої освіти;

г) *результативність як правова мета* – її кінцевим результатом є: набуття нових або додаткових знань, умінь і навичок; розвиток творчого, інтелектуального та фізичного потенціалу; формування соціально активної особистості.

Отже, система освіти України складається з обов'язкових і факультативних структурних елементів. Лише повна загальна середня освіта є обов'язковою для кожного громадянина, тоді як вища, післядипломна освіта, аспірантура та докторантура – факультативні, тобто здобуваються за індивідуальним вибором та потребами особи, яка навчається.

Позашкільна освіта посідає особливе місце в системі освіти України, оскільки вона є невід'ємною складовою безперервної освіти, спрямованою на всебічний розвиток особистості, формування її творчого потенціалу, соціальної активності та громадянської свідомості. Вона забезпечує індивідуалізацію освітнього процесу, створюючи умови для реалізації здібностей, інтересів та потреб дитини у сфері науки, техніки, мистецтва, спорту, екології, громадянської активності тощо. Крім того, позашкільна освіта сприяє соціальній інтеграції дітей та молоді, формуванню їхньої життєвої компетентності, вихованню моральних цінностей і національної ідентичності. У контексті воєнного стану вона набуває додаткового значення як інструмент психологічної підтримки, соціальної адаптації та збереження освітньої безперервності.

На нашу думку, позашкільна освіта в системі освіти України посідає проміжне місце між формальною та неформальною освітою, оскільки поєднує елементи обох, забезпечуючи гнучкість, варіативність та практичну спрямованість освітнього процесу. На відміну від формальної освіти, що характеризується чітко

визначеними стандартами, навчальними планами та обов'язковістю для здобувачів, позашкільна освіта має добровільний, індивідуально орієнтований характер, спрямований на розвиток здібностей, інтересів і талантів дитини. Водночас вона відрізняється від неформальної освіти тим, що функціонує в межах державної освітньої політики, має інституційне оформлення, визначені напрями діяльності та педагогічно обґрунтовані програми розвитку. Вона виконує роль соціально-педагогічного посередника між школою, сім'єю та громадою, сприяючи гармонізації інтелектуального, духовного та емоційного розвитку особистості. Вона створює умови для формування ключових компетентностей, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти, таких як уміння вчитися впродовж життя, ініціативність, соціальна й громадянська активність, культурна обізнаність.

Отже, позашкільна освіта є інтеграційним елементом системи освіти України: з одного боку, вона підтримує та поглиблює результати формального навчання, а з іншого – розвиває самостійну пізнавальну діяльність, що є характерною ознакою неформальної освіти. Її місце у структурі національної освітньої системи визначається як гнучка ланка, що забезпечує цілісність і безперервність освітнього процесу, спрямованого на всебічний розвиток особистості та формування активного громадянина демократичного суспільства.

Схематично відобразимо логічні зв'язки між позашкільною та іншими видами освіти, що визначають її місце в системі освіти України:

I. Позашкільна ↔ Дошкільна освіта - взаємозв'язок між позашкільною та дошкільною освітою є фундаментальним: вона забезпечує поступовий перехід дитини від сімейного виховання та ігрової діяльності до систематизованого навчання та соціальної взаємодії.

Особливості їхньої взаємодії:

– позашкільна освіта виконує розвивально-компенсаторну функцію щодо дошкільної освіти, адже створює умови для розширення освітнього середовища дитини за межами дитячого садка. Вона надає можливість інтегрувати

навчально-ігрову, мистецьку, спортивну, екологічну, дослідницьку діяльність, що сприяє більш глибокому розвитку пізнавальної активності та творчого потенціалу;

- на етапі старшого дошкільного віку позашкільна освіта допомагає дитині адаптуватися до нових форм соціального спілкування, розвиває комунікативні вміння, емоційний інтелект і мотивацію до пізнання світу; через участь у гуртках, студіях чи клубах дитина отримує перший досвід самостійності, відповідальності та колективної взаємодії;

- програми позашкільних закладів часто враховують зміст Базового компонента дошкільної освіти (державного стандарту), розвиваючи сформовані компетентності – мовленнєві, сенсорні, художньо-естетичні, пізнавальні, тож, позашкільна освіта є наступним щаблем у розвитку освітньої суб'єктності дитини.

- обидві ланки орієнтовані на всебічний розвиток особистості, проте позашкільна освіта доповнює дошкільну, надаючи дитині можливість реалізовувати індивідуальні інтереси, самовиражатися в колективі, а також поступово формувати громадянські, культурні та моральні цінності;

- спільно забезпечують підготовку дитини до шкільного навчання, створюючи безперервну освітню траєкторію від раннього дитинства до початкової школи.

II. Позашкільна ↔ Загальна середня освіта – обидві ланки мають спільну місію – формування компетентної, соціально активної, творчої особистості, здатної до навчання впродовж життя. Проте, якщо шкільна освіта забезпечує базовий рівень знань та соціалізацію через стандартизований навчальний процес, то позашкільна освіта надає можливість для поглиблення, практичного застосування та індивідуалізації цих знань.

Особливостями, що визначають цей взаємозв'язок, на нашу думку, є такі:

- позашкільна освіта є комплементарною складовою загальної середньої освіти, розширюючи її зміст за рахунок варіативних програм, що враховують інтереси, здібності та освітні потреби учнів; вона дозволяє поєднувати шкільні знання з практичною діяльністю – дослідницькою, мистецькою,

технічною, спортивною чи екологічно. Така взаємодія забезпечує поглиблене формування ключових компетентностей, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти;

– позашкільна освіта збагачує зміст шкільного навчання через інтеграцію навчальних і виховних компонентів. Вона дає змогу учням засвоювати знання в неформальному освітньому середовищі, де акцент робиться на творчість, практику, ініціативу та самовираження;

– у межах системи загальної середньої освіти позашкільна освіта відіграє провідну роль у професійному самовизначенні учнів: участь у гуртках, наукових товариствах, творчих студіях, технічних або екологічних секціях допомагає дитині усвідомити свої нахили, здібності та професійні інтереси, що сприяє свідомому вибору майбутнього освітнього та професійного шляху;

– позашкільна освіта реалізує принцип індивідуальної освітньої траєкторії, тобто дозволяє учням вибудовувати власний освітній маршрут поза межами шкільної програми, розвивати креативність, ініціативність, лідерські якості, вміння працювати в команді;

– у поєднанні із загально-середньою освітою позашкільна освіта виконує виховну, культуротворчу та громадянську функції, формуючи в дітей та молоді цінності демократії, екологічної відповідальності, патріотизму та міжкультурної комунікації;

– відповідно до Закону України «Про позашкільну освіту» та «Про освіту», обидві ланки належать до єдиної державної системи освіти. Позашкільна освіта є органічним продовженням шкільного навчання, а її програми можуть зараховуватись до результатів формального навчання (ст. 8, ч. 4 Закону «Про освіту»).

– **III. Позашкільна ↔ Професійна (професійно-технічна) освіта.** Їхній взаємозв'язок має превентивно-орієнтаційний і підготовчий характер, оскільки саме позашкільна освіта забезпечує раннє формування професійних

інтересів, навичок самопізнання і самореалізації, що створює основу для свідомого вибору майбутньої професії.

Особливостями, що визначають цей взаємозв'язок, на нашу думку, є:

– Позашкільна освіта є первинним етапом професійного самовизначення, формуючи в дітей і підлітків базові передпрофесійні компетентності, які згодом стають фундаментом для навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Участь у технічних гуртках, науково-дослідницьких секціях, мистецьких або спортивних студіях сприяє розвитку трудової, технічної, комунікативної, інформаційно-цифрової та підприємницької компетентностей, передбачених Законом України «Про освіту»;

– забезпечує практико-орієнтований компонент освітнього процесу, створюючи умови для застосування теоретичних знань у конкретній діяльності - експериментальній, проектній, волонтерській, творчій чи виробничій, що сприяє розвитку професійної свідомості та відповідального ставлення до праці, що є одним із завдань профосвіти відповідно до Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту»;

– одним із ключових напрямів взаємодії цих ланок є профорієнтація. Позашкільна освіта допомагає дитині через досвід діяльності пізнати світ професій, вона є механізмом ранньої професійної ідентифікації, що сприяє зменшенню випадковості вибору професійного шляху, підвищенню вмотивованості до подальшого навчання та усвідомленості освітньої траєкторії;

– позашкільна освіта сприяє соціальній адаптації молоді до умов професійного та суспільного життя через розвиток навичок самоменеджменту, командної роботи, відповідальності, лідерства та критичного мислення. Такі вміння є складовими соціально-трудової компетентності, яка визначена як ключова в Європейській рамці кваліфікацій (EQF) та у Національній рамці кваліфікацій України;

– позашкільна та професійна освіта взаємодіють для реалізації принципів наступності, неперервності та варіативності;

– участь у позашкільній діяльності сприяє формуванню в молоді внутрішньої готовності до професійного самовизначення, тобто розвитку рефлексивних умінь, цілепокладання, здатності приймати рішення, планувати власний життєвий і професійний шлях.

IV. Позашкільна ↔ Фахова передвища та вища освіта – позашкільна освіта забезпечує розвиток тих компетентностей, цінностей і навичок, які становлять основу для подальшої академічної, наукової та професійної самореалізації особистості.

Особливостями, що визначають цей взаємозв'язок, на нашу думку, є:

– забезпечення неперервності освітнього процесу: позашкільна освіта є першою ланкою у формуванні компетентнісного підходу до навчання, вона створює умови для самостійного здобуття знань, розвитку дослідницької активності та творчого мислення; формує метапредметні компетентності (уміння вчитися, працювати з інформацією, критично мислити, комунікувати), які є базовими для успішного навчання на рівнях фахової передвищої та вищої освіти;

– позашкільна освіта через науково-технічні гуртки, Малу академію наук та інші форми діяльності вводить учнів у середовище прикладних і наукових досліджень, сприяючи розвитку дослідницьких і проєктно-аналітичних компетентностей. Такий підхід відповідає сучасним вимогам Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА), який підкреслює важливість формування здатності до критичного аналізу, дослідження та інноваційної діяльності;

– позашкільна освіта є середовищем соціалізації, де молодь здобуває досвід колективної роботи, відповідальності, лідерства, міжособистісної взаємодії та волонтерства. Ці навички є фундаментом для ефективного навчання у вищій школі, де здобувачі вищої освіти беруть участь у колективних освітніх, наукових і громадських проєктах. Таким чином, позашкільна освіта створює соціально-комунікативний місток між шкільною підготовкою та освітнім середовищем університету, що формує активного громадянина й майбутнього фахівця;

– позашкільна освіта формує мотивацію до подальшого навчання, самоосвіти та професійного самовдосконалення. Завдяки участі у змаганнях, конкурсах, проєктах, дослідницьких експедиціях учні отримують перший досвід самореалізації в академічному середовищі, що зумовлює їхню орієнтацію на здобуття фахової або вищої освіти;

– позашкільна освіта є складовою системи формальної і неформальної освіти, тісно пов'язаною з інституціями фахової передвищої та вищої освіти. На практиці це проявляється у створенні освітньо-наукових кластерів, спільних лабораторій, партнерських програм між центрами позашкільної роботи та закладами вищої освіти;

– позашкільна освіта підтримує розвиток креативного, гуманітарного та культурного потенціалу молоді, що стає основою гуманізації вищої освіти. Вона стимулює інтерес до мистецтва, історії, екології, волонтерства, що формує світогляд, цінності та соціальну відповідальність – ключові риси майбутнього фахівця і громадянина демократичного суспільства.

V. Позашкільна ↔ Післядипломна та освіта дорослих – обидві реалізують спільну мету – забезпечення неперервності освітнього процесу, розвитку професійних, соціальних і громадянських компетентностей особистості протягом усього життя.

Особливостями, що визначають цей взаємозв'язок, на нашу думку, є:

– позашкільна освіта, як частина системи неформальної освіти, створює гнучке середовище для реалізації принципу «освіта впродовж життя» (lifelong learning), визначеного в Законі України «Про освіту». Вона є платформою для безперервного особистісного й професійного розвитку не лише дітей і молоді, але й дорослих – педагогів, наставників, керівників гуртків, волонтерів;

– позашкільна освіта є інноваційним освітнім простором, у якому реалізуються експериментальні, творчі й проєктно-орієнтовані методики навчання. Для педагогів та управлінців вона є базою неформального професійного вдосконалення, що сприяє оновленню методичних підходів, педагогічної

майстерності, розвитку комунікативних і цифрових навичок. Післядипломна освіта, у свою чергу, інституціалізує ці процеси, забезпечуючи підвищення кваліфікації педагогічних працівників позашкільних закладів, впровадження результатів педагогічних інновацій і сучасних освітніх технологій;

– позашкільна освіта виконує соціально-освітню функцію, створюючи можливості для освіти батьків, опікунів і наставників, залучених до процесу виховання дітей. Через тренінги, просвітницькі програми, консультаційні центри позашкільні установи сприяють підвищенню педагогічної культури дорослих, навичок ефективного спілкування, розуміння вікової психології, методів мотивації дитини до навчання;

– у системі освіти України позашкільна освіта є важливим посередником між шкільною, професійною та післядипломною освітою, створюючи передумови для реалізації індивідуальних освітніх траєкторій. Вона забезпечує гнучкість освітнього процесу, дозволяючи дорослим повертатися до навчання, оновлювати або доповнювати знання відповідно до потреб сучасного ринку праці, технологічних змін і викликів суспільства;

– і позашкільна, і післядипломна освіти мають спільну гуманістичну спрямованість, орієнтовану на саморозвиток, соціальну активність, творчість і громадянську відповідальність. Позашкільна освіта створює культурно-просвітницьке середовище, яке стимулює дорослих до самоосвіти та соціальної участі, а післядипломна освіта формує правову, етичну та управлінську компетентність фахівців, які працюють у сфері освіти та виховання.

Водночас позашкільна освіта в умовах воєнного стану набуває особливої гуманістичної та суспільної місії. Її значення виходить далеко за межі академічного навчання: вона стає простором емоційної підтримки, творчої самореалізації та соціальної інтеграції дітей, які пережили травматичний досвід війни. Через діяльність гуртків, творчих студій, спортивних секцій і волонтерських ініціатив позашкільна освіта сприяє формуванню в дітей почуття впевненості, солідарності та віри в майбутнє. Саме ці аспекти мають вирішальне

значення для психологічної реабілітації дитячого населення та зміцнення суспільної єдності.

Окрім того, позашкільна освіта забезпечує інклюзивність і гнучкість освітнього процесу, дозволяючи охопити дітей, які через переміщення або руйнування інфраструктури не мають доступу до традиційних форм навчання.

Таким чином, у воєнних реаліях освіта є не лише сферою знань, а інститутом соціальної підтримки і духовного відродження нації, що забезпечує безперервність розвитку особистості та збереження культурної ідентичності. А позашкільна освіта, як її гнучка і гуманістична складова, стає одним із найважливіших інструментів підтримки дітей, зміцнення психологічної стійкості та формування активної громадянської позиції в молодого покоління України.

1.2. Природа позашкільної освіти як інституту адміністративного права

Сучасний процес виховання дитини повинен базуватися на гармонійному поєднанні природних умов розвитку та цілеспрямованого педагогічного впливу. Задання педагога – не лише передавати інформацію, а й створювати умови для самостійного пізнання, розвитку мислення і творчих здібностей. Позашкільна освіта має особливе значення, оскільки вона дає дитині свободу прояву індивідуальності та можливість реалізувати власні природні нахили через гру, дослідження та творчість.

Позашкільна освіта є невід’ємною складовою державної освітньої політики та спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості, формування соціально активної, творчої та відповідальної молоді. Держава зацікавлена у функціонуванні системи позашкільної освіти, оскільки вона виконує важливу роль у підготовці громадян, здатних брати участь у суспільному, економічному та культурному житті країни.

Позашкільна освіта сприяє: формуванню компетентностей, що виходять за межі шкільної програми (креативність, лідерство, технологічні навички);

соціальної інтеграції дітей та молоді; профілактиці негативних явищ (правопорушень, залежностей, девіантної поведінки); вихованню громадянської позиції та патріотизму; розвитку дитячих талантів і підтримці обдарованої молоді. Таким чином, позашкільна освіта є важливим інструментом формування людського капіталу держави та забезпечення її сталого розвитку.

Позашкільна освіта в Україні має чітко визначений правовий статус, оскільки законодавство визначає її як складову системи освіти, що підпадає під державне регулювання. Так, у Законі України «Про позашкільну освіту» зазначено, що позашкільна освіта є складовою системи безперервної освіти, визначеної Конституцією України, Законом України «Про освіту», цим Законом, і спрямована на розвиток здібностей та обдарувань вихованців, учнів і слухачів, задоволення їхніх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні. У системі позашкільної освіти можуть здобуватися часткові кваліфікації нульового – третього рівнів Національної рамки кваліфікацій [40, ст. 4].

Національна рамка кваліфікацій є інструментом, що сприяє визнанню результатів навчання, здобутих не лише у формальній освіті, але й у неформальних та інформальних освітніх закладах. Позашкільна освіта, яка часто реалізується поза формальною системою шкільного навчання, формує у дітей та молоді специфічні компетентності (технологічні, творчі, соціальні, комунікативні), які можуть бути описані та оцінені через дескриптори кваліфікаційних рівнів Національної рамки кваліфікацій. Це відповідає європейській концепції навчання впродовж життя (lifelong learning), де результатами навчання можуть бути компетентності, здобуті у формальній, неформальній та інформальній освіті та які оцінюються й визнані на національному рівні [25; 26].

Отже, позашкільна освіта створює базу для формалізації та визнання компетентностей осіб, здобутих поза формальною системою освіти, дозволяє інтегрувати ці результати у загальну структуру кваліфікацій, підсилює їхню актуальність для ринку праці і подальшої навчальної траєкторії, а також сприяє

гармонізації національних підходів до навчання з європейськими стандартами кваліфікацій.

Позашкільна освіта є складовою системи освіти та об'єктом публічного адміністрування, що передбачає встановлення державою обов'язкових вимог до її організації, змісту, стандартів якості, умов надання освітніх послуг і забезпечення безпеки здобувачів. Її діяльність регламентована нормами публічного права, які регулюють повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері управління позашкільними закладами, механізми контролю та нагляду, порядок фінансування та гарантії доступності.

Публічно-правовий зміст позашкільної освіти полягає також у виконанні нею важливої соціальної функції, спрямованої на розвиток особистості дитини, формування громадянських, культурних, творчих, інтелектуальних і соціальних компетентностей, профілактику негативних явищ серед молоді та забезпечення рівного доступу до освітніх можливостей. Оскільки позашкільна освіта задовольняє потреби суспільства та держави у вихованні соціально активних громадян, вона має характер діяльності, здійснюваної не лише в інтересах окремих осіб, а й у публічних інтересах.

В. Г. Чорна зазначає, що позашкільна освіта в Україні є комплексним інститутом адміністративного права, оскільки її організація, функціонування та розвиток забезпечуються системою публічно-правових норм, спрямованих на регулювання діяльності суб'єктів у сфері позашкільної освіти. Як інститут адміністративного права вона охоплює сукупність нормативно-правових положень, що визначають порядок створення та функціонування позашкільних закладів, їхній правовий статус, повноваження органів державної влади й місцевого самоврядування, а також механізми державного контролю, нагляду та відповідальності посадових осіб [13; 27].

Керівники позашкільних навчальних закладів організують навчально-виховний процес за типовими навчальними планами і програмами, затверджуваними центральними або відповідними місцевими органами

виконавчої влади. Індивідуальне навчання у позашкільному навчальному закладі проводиться відповідно до порядку, затвердженого Міністерством освіти і науки України. Фінансування державних і комунальних позашкільних навчальних закладів здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, приватних позашкільних навчальних закладів – за рахунок коштів засновників (власників). Державний контроль за діяльністю позашкільного навчального закладу здійснюють Міністерство освіти і науки України, інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські, районні державні адміністрації, до сфери управління яких належать позашкільні навчальні заклади, органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи. Основною формою державного контролю за діяльністю позашкільних навчальних закладів є державна атестація позашкільного навчального закладу, яка проводиться не рідше ніж один раз на 10 років у порядку, встановленому Міністерством освіти і науки України [28, п.п. 9, 12, 43, 49-50].

Така організація навчально-виховного процесу визначає владно-регулятивні адміністративно-правові відносини, у яких Міністерства освіти і науки України є суб'єктом владних повноважень, що встановлює обов'язкові стандарти змісту позашкільної освіти, а керівники позашкільних закладів реалізують делеговані державою управлінські функції, діючи в межах імперативних приписів, що обумовлює їхній публічно-правовий статус.

Затвердження навчальних планів і програм місцевими органами виконавчої влади формує вертикальні адміністративно-правові відносини субординації.

МОН формує процедурні адміністративні відносини, що стосуються: порядку індивідуальної форми навчання; обов'язку керівників закладів забезпечувати виконання затверджених процедур; контролю за їх дотриманням.

Фінансування позашкільних навчальних закладів відбувається в межах бюджетно-адміністративних правовідносин: державні та комунальні заклади отримують кошти з відповідних бюджетів, а приватні заклади фінансуються за рахунок засновників. При цьому суб'єктами публічного управління є органи

державної влади та місцевого самоврядування, які забезпечують розподіл та цільове використання бюджетних ресурсів, а самі відносини мають публічно-правовий характер, оскільки пов'язані з витрачанням бюджетних коштів та здійсненням фінансового контролю.

Діяльність позашкільних навчальних закладів відбувається в площині контрольньо-наглядових адміністративно-правових відносин, які виникають між закладами освіти та Міністерства освіти і науки України, іншими центральними органами виконавчої влади, місцевими державними адміністраціями й органами місцевого самоврядування [29]. Суб'єкти уповноважені здійснювати: інституційний нагляд; інспектування перевірку дотримання законодавства, оцінювання якості освітніх послуг, а самі відносини є владно-примусовими, оскільки передбачають право держави застосовувати заходи впливу при виявленні порушень.

Основною формою контролю за діяльністю позашкільного закладу є державна атестація, яка формує атестаційні адміністративні правовідносини. Вони мають процедурний характер і охоплюють: підготовку закладу до атестації; проведення оцінювання; ухвалення рішення про відповідність стандартам; можливість застосування заходів адміністрування (рекомендації, приписи, обмеження). Регулярність атестації (не рідше рази на 10 років) свідчить про системність державного контролю як елементу реалізації публічного інтересу у сфері освіти.

Отже, система адміністративно-правових відносин у сфері позашкільної освіти ґрунтується на владно-імперативному регулюванні, підзвітності та публічному контролі. Вони містять нормотворчу, організаційну, процедурну, фінансову та контрольньо-наглядову компоненти, які забезпечують реалізацію державної освітньої політики у цій сфері. Саме така структура правових зв'язків дозволяє розглядати позашкільну освіту як один із повноцінних елементів інституту адміністративного права, що відображає взаємодію держави та суб'єктів освітньої діяльності у форматі публічного управління.

Адміністративно-правовий характер інституту позашкільної освіти проявляється і в регулюванні порядку надання освітніх послуг. Відповідні процедурні аспекти визначаються типовими положеннями та іншими підзаконними актами Міністерства освіти і науки України, які встановлюють вимоги до освітніх програм, умов навчання, зарахування та відрахування здобувачів, організації освітнього процесу та внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Вони є обов'язковими для всіх позашкільних закладів незалежно від форми власності. Кабінет Міністрів України затверджує перелік платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності, в тому числі, і в позашкільних навчальних закладах [30].

Освітні послуги розглядають як системну діяльність, що забезпечує задоволення потреб здобувачів освіти шляхом передачі знань та розвитку компетенцій. Зокрема, Т. Є. Оболенська вважає, що освітні послуги – це комплекс процесів, що соціально та економічно впливають на індивіда і суспільство, формуючи ринок освітніх потреб та пропозицій [31]. У позашкільній сфері їх реалізують через гуртки, студії, клуби, секції та курси, що не лише доповнюють шкільну освіту, а стають основними інструментами неформальної й інформальної освіти [32].

Державні та комунальні заклади позашкільної освіти можуть надавати платні освітні та інші послуги, перелік яких затверджує Кабінет Міністрів України. Засновники відповідних закладів освіти мають право затверджувати переліки платних освітніх та інших послуг, що не увійшли до переліку, затвердженого Кабінетом Міністрів України. Платні послуги не можуть надаватися державними або комунальними закладами позашкільної освіти замість або в межах освітньої діяльності, визначеної освітніми програмами, навчальними планами і програмами. Платні послуги можуть надаватися за напрямками діяльності закладу позашкільної освіти [40].

С. Л. Лондар, В. В. Гапон та О. А. Барабаш зазначають, що якість освітніх послуг у позашкільній освіті залежить від інформаційно-управлінських технологій, наявності сучасних педагогічних програм, рівня підготовки педагогів, а також матеріально-технічної бази закладів [33]. В умовах воєнного стану та обмежених ресурсів ці чинники стають критичними: система позашкільної освіти має адаптуватися до змішаних форм навчання, впроваджувати дистанційні формати та підтримувати психологічну рівновагу дітей через змістовне дозвілля.

Позашкільні освітні послуги виконують не лише освітню, а й соціально-педагогічну функцію. На думку О. В. Литовченко, позашкільна освіта забезпечує реалізацію прав дітей на доступ до якісної освіти, незалежно від соціального статусу чи місця проживання, а також сприяє соціально-психологічній підтримці в складних умовах життя [34].

І. Ю. Мосякова підкреслює, що ефективність надання освітніх послуг у позашкільній системі значною мірою залежить від якості управління, включно з автономією закладів, компетенціями адміністративного персоналу та взаємодією педагогів [35].

Отже, надання освітніх послуг у сфері позашкільної освіти має чітко виражений адміністративно-правовий характер, що зумовлює визначальну роль органів публічної адміністрації в їх адмініструванні. Діяльність органів публічної адміністрації у цій сфері проявляється не лише у нормотворчій та дозвільній функціях, а й у стратегічному плануванні розвитку позашкільної освіти, координації діяльності закладів різних форм власності, фінансовому та ресурсному забезпеченні, а також у здійсненні нагляду й контролю за дотриманням законодавства. В умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення така управлінська роль набуває особливого значення, оскільки спрямована на збереження безперервності надання освітніх послуг, адаптацію їх змісту та форм до нових соціальних викликів і потреб здобувачів освіти.

Важливою складовою інституту адміністративного права є визначення прав, обов'язків і відповідальності посадових осіб позашкільних закладів. Закон

України «Про позашкільну освіту» встановлює правовий статус педагогічних працівників, їхні функції, професійні обов'язки та гарантії, а також умови їх атестації.

Ст. 19 Закону України «Про позашкільну освіту» визначено, що учасниками освітнього процесу в закладі позашкільної освіти є: вихованці, учні, слухачі; директор, заступники директора закладу позашкільної освіти; педагогічні працівники, психологи, соціальні педагоги, бібліотекарі, спеціалісти, які залучені до освітнього процесу; батьки або особи, які їх замінюють; представники підприємств, установ, організацій, які беруть участь у здійсненні освітнього процесу [40, ст. 19].

Держава здійснює захист прав вихованців, учнів і слухачів закладу позашкільної освіти та забезпечує організацію навчання і виховання неповнолітніх дітей із малозабезпечених та багатодітних сімей, дітей з інвалідністю, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, згідно із законодавством України. Відволікання вихованців, учнів і слухачів закладу позашкільної освіти за рахунок навчального часу до робіт і здійснення заходів, не пов'язаних з навчальним процесом, забороняється, крім випадків, передбачених рішеннями Кабінету Міністрів України. Органи виконавчої влади встановлюють різні види морального стимулювання та матеріального заохочення для переможців селищних, районних, міських, обласних, всеукраїнських та міжнародних конкурсів, турнірів, олімпіад, виставок, змагань. Вихованці, учні і слухачі закладів позашкільної освіти незалежно від підпорядкування, типів і форм власності мають право на безоплатне медичне обслуговування в закладах охорони здоров'я, визначених відповідними органами виконавчої влади. Органи місцевого самоврядування можуть забезпечувати пільговий проїзд учнів, вихованців, слухачів до місця навчання і додому у порядку та розмірах, визначених органами місцевого самоврядування, та передбачати на це відповідні видатки з місцевих бюджетів [40, ст. 20].

Згідно з переліком посад педагогічних та науково-педагогічних працівників, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України в позашкільному навчальному закладі передбачено наступні посади: керівник (директор, завідувач, начальник); керівник (завідувач, начальник) внутрішнього структурного підрозділу позашкільної освіти; вчителі всіх спеціальностей (у тому числі вчитель-дефектолог, вчитель-логопед), викладачі всіх спеціальностей, асистент вчителя, асистент вчителя-реабілітолога, асистент викладача, старший викладач закладу фахової передвищої освіти, старший майстер закладу професійної (професійно-технічної) освіти, майстер виробничого навчання, асистент майстра виробничого навчання, педагог професійного навчання, керівник фізичного виховання, старший вихователь, вихователь, асистент вихователя, вихователь-методист, музичний керівник, інструктор з фізичної культури (фізкультури), методист, педагог-організатор, практичний психолог, соціальний педагог, соціальний педагог по роботі з дітьми з інвалідністю, логопед закладів охорони здоров'я та соціального захисту, керівник гуртка (секції, студії, інших форм гурткової роботи); концертмейстер, художній керівник, культорганізатор, акомпаніатор, інструктор з праці, інструктор слухового кабінету, перекладач-дактилолог, екскурсовод, інструктор з туризму закладу освіти; старший керівник та керівник туристських груп (походу, екскурсії, експедиції) закладу позашкільної освіти [36].

Норми Закону України «Про позашкільну освіту» та підзаконних нормативно-правових актів регулюють права, обов'язки й відповідальність керівників і педагогічних працівників закладів позашкільної освіти, що є характерною ознакою адміністративно-правового регулювання. Водночас держава через органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування забезпечує реалізацію й захист прав вихованців, учнів і слухачів, установлює соціальні гарантії, визначає порядок стимулювання, медичного забезпечення та соціальної підтримки, що підкреслює публічний характер відповідних правовідносин. Функціонування закладів позашкільної освіти базується на системі імперативних

адміністративно-правових норм, які визначають правовий статус учасників освітнього процесу, компетенцію посадових осіб, порядок організації освітньої діяльності, а також механізми державного управління, контролю та нагляду.

Таким чином, позашкільна освіта функціонує не лише як педагогічне чи соціальне явище, а як цілісний адміністративно-правовий інститут, у межах якого держава реалізує управлінські, регулятивні та охоронні функції.

Окремим елементом інституту адміністративного права є механізми державного контролю та нагляду. Державна служба якості освіти України відповідно до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 168 від 14 лютого 2018 р. [37], здійснює інституційний аудит позашкільних закладів, моніторинг якості навчання, перевірки дотримання законодавства та надає обов'язкові до виконання рекомендації. Органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації виконують функції управління мережею позашкільних закладів, забезпечуючи її розвиток та фінансування.

Ч. 7 п. 1 ст. 87 Бюджетного кодексу України визначає, що позашкільна освіта та позашкільні навчальні заклади можуть фінансуватися з державного бюджету. Втім, на жаль, у загальному бюджетному процесі позашкільна освіта не отримує прямого, окремого фінансування з державного бюджету у вигляді освітньої субвенції (яка передбачена для загальної середньої освіти). Проте існують державні програми, постанови чи переліки заходів, у яких окремі заклади або напрями позашкільної роботи можуть бути віднесені до видатків держбюджету (наприклад, у межах загальнодержавних функцій чи програм), але стосуються обмеженого переліку конкретних закладів/заходів, що виконують загальнодержавні функції. До такого переліку належать: Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді (м. Київ), Український державний центр позашкільної освіти (м. Київ), Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді (м. Київ), Дитяча хореографічна школа при Національному заслуженому академічному ансамблі танцю імені Павла Вірського (м. Київ), Національний центр

аерокосмічної освіти молоді (м. Дніпропетровськ), Національний центр "Мала академія наук України" (м. Київ). До заходів з позашкільної роботи з дітьми, які можуть бути профінансовані з держбюджету належать: всеукраїнські змагання, зльоти, конкурси, фестивалі, спартакіади, екскурсійні заходи з туристсько-краєзнавчого, еколого-натуралістичного, науково-технічного напрямів позашкільної освіти; всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук; всеукраїнські заходи з національно-патріотичного виховання дітей та молоді; заходи з оздоровлення та відпочинку дітей, які потребують особливої уваги і підтримки, у державному підприємстві «Український дитячий центр “Молода гвардія”» (м. Одеса); заходи з оздоровлення та відпочинку дітей, які потребують особливої уваги і підтримки, у державному підприємстві «Міжнародний дитячий центр “Артек”» (м. Київ) [38].

Держава, діючи в особі уповноважених органів публічної адміністрації, визначає обсяги та напрями бюджетних видатків на функціонування позашкільних навчальних закладів, установлює порядок їх планування, розподілу та цільового використання, а також здійснює фінансовий контроль і нагляд.

Позашкільні навчальні заклади державної і комунальної форми власності фінансуються за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів (сільських, селищних, міських територіальних громад) через громади та їх фінансові ресурси. Місцеві бюджети забезпечують: оплату праці педагогічних та адміністративних працівників закладів; утримання закладів (комунальні послуги, матеріали, обладнання тощо); розвиток матеріальної бази за межами державних програм.

Окрім основних бюджетних видатків, позашкільні навчальні заклади мають право залучати додаткові джерела фінансування, зокрема: кошти від надання додаткових освітніх послуг; доходи від власної продукції чи оренди майна; гуманітарну допомогу; добровільні внески громадян, підприємств, організацій. Законодавство також встановлює, що наявність таких додаткових джерел не повинна призводити до скорочення бюджетних асигнувань на позашкільну освіту

(тобто місцеві бюджети не можуть зменшувати фінансування закладів через додаткові надходження).

Чинна модель фінансування позашкільної освіти в Україні виявляє низку системних проблем, що потребують доктринального осмислення та нормативного коригування. Бюджетним кодексом України видатки на позашкільну освіту віднесено до власних (самоврядних) повноважень органів місцевого самоврядування. Такий підхід відповідає ідеології бюджетної децентралізації, проте з фінансово-правової точки зору він породжує асиметрію у реалізації публічних фінансових зобов'язань держави у сфері забезпечення права на освіту.

Нерівномірність фінансової спроможності територіальних громад зумовлює істотний територіальний дисбаланс у фінансуванні позашкільної освіти. З огляду на це, право дітей на позашкільну освіту фактично реалізується в різному обсязі залежно від бюджетних можливостей конкретної громади, що суперечить принципам бюджетної рівності, соціальної справедливості та збалансованості публічних фінансів, закріпленим у фінансовому праві.

Обмежена участь державного бюджету у фінансуванні позашкільної освіти не забезпечує належного вирівнювання такого дисбалансу. Відсутність спеціалізованої освітньої субвенції або стабільного механізму міжбюджетних трансфертів для підтримки позашкільної освіти свідчить про недостатню реалізацію перерозподільної функції публічних фінансів у цій сфері. У фінансово-правовому вимірі це означає, що держава не повною мірою використовує інструменти бюджетного регулювання для гарантування мінімальних стандартів доступності та якості позашкільних освітніх послуг на всій території України.

Окрім того, в умовах воєнного стану зазначені фінансово-правові проблеми загострюються та набувають системного характеру. Масове внутрішнє переміщення населення призвело до істотного перерозподілу бюджетного навантаження між територіальними громадами. За відсутності належних компенсаційних механізмів з боку державного бюджету це створює фінансово-правову колізію між обсягом публічних зобов'язань органів місцевого

самоврядування та їх реальною бюджетною спроможністю. Додатково ситуацію ускладнюють руйнування або пошкодження матеріально-технічної бази закладів позашкільної освіти, необхідність організації дистанційних або змішаних форм навчання, а також зростання соціальної й психологічної потреби дітей у позашкільних освітніх послугах як інструменті соціальної адаптації та підтримки. У фінансово-правовому вимірі це актуалізує потребу в посиленні ролі держави у перерозподілі публічних фінансових ресурсів, запровадженні спеціальних бюджетних програм і цільових трансфертів для підтримки громад з підвищеним навантаженням та забезпеченні фінансових гарантій безперервності позашкільної освіти як елементу реалізації соціальної функції держави в умовах воєнного стану.

З урахуванням зазначеного вкрай важливим є поєднання інструментів бюджетного регулювання, міжбюджетного вирівнювання та адміністративно-правового управління. Отже доцільним є:

1) нормативне закріплення на рівні Бюджетного кодексу України окремого виду цільової освітньої субвенції на підтримку позашкільної освіти, зокрема для територіальних громад із недостатньою фінансовою спроможністю та громад, які прийняли значну кількість внутрішньо переміщених осіб. Така субвенція повинна мати чітко визначене цільове призначення (оплата праці педагогічних працівників, утримання закладів, відновлення матеріально-технічної бази, організація дистанційних форм навчання) і надаватися на основі прозорих, законодавчо визначених критеріїв;

2) застосування програмно-цільового методу бюджетування шляхом запровадження окремих державних бюджетних програм в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення, спрямованих на забезпечення рівного доступу дітей до позашкільних освітніх послуг;

3) вдосконалення механізмів міжбюджетного вирівнювання шляхом урахування показників охоплення дітей позашкільною освітою та кількості внутрішньо переміщених осіб при розрахунку трансфертів із державного бюджету;

4) посилення координаційної ролі органів публічної адміністрації, насамперед Міністерства освіти і науки України та Міністерства фінансів України, у формуванні єдиної фінансово-правової політики у сфері позашкільної освіти.

Такі заходи сприятимуть формуванню збалансованої публічно-правової моделі фінансування позашкільної освіти, яка забезпечить фінансову стійкість закладів позашкільної освіти та гарантуватиме реалізацію права дітей на доступні й якісні освітні послуги навіть в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України.

Державні гарантії та стандарти позашкільної освіти також мають адміністративно-правову природу. Закон «Про освіту» закріплює обов'язок держави забезпечувати рівний доступ до позашкільної освіти, створювати умови для безпечного освітнього середовища, визначати стандарти освіти та механізми контролю за їх дотриманням [4]. Ці гарантії конкретизуються у методичних рекомендаціях Міністерства освіти і науки України, типових освітніх програмах і державних вимогах до якості позашкільної освіти.

Отже, позашкільна освіта законодавчо визначена як складова системи освіти та об'єкт публічного управління, у межах якого держава реалізує свої владні, регулятивні та соціальні функції. Відповідно до Конституції України та законів України «Про освіту» і «Про позашкільну освіту», держава бере на себе обов'язок забезпечувати доступність, якість і безперервність освітніх послуг, зокрема у сфері позашкільної освіти, що свідчить про наявність публічного інтересу у відповідних правовідносинах.

Публічно-правовий характер позашкільної освіти проявляється передусім у владно-імперативному регулюванні її організації та функціонування. Держава через уповноважені органи публічної адміністрації – Освітнього омбудсмена, Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування встановлює обов'язкові вимоги до створення, реорганізації та ліквідації позашкільних навчальних закладів, визначає порядок організації

освітнього процесу, затверджує типові навчальні плани і програми, а також здійснює контроль і нагляд за дотриманням законодавства у цій сфері. Такі відносини мають характер вертикальних адміністративно-правових зв'язків, у яких одна зі сторін наділена владними повноваженнями.

Важливою ознакою публічно-правової природи позашкільної освіти є її фінансування за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Бюджетне забезпечення діяльності державних і комунальних позашкільних навчальних закладів формує бюджетно-адміністративні правовідносини, пов'язані з плануванням, розподілом, цільовим використанням та фінансовим контролем публічних коштів. Саме фінансування з бюджетів різних рівнів зумовлює особливий правовий режим діяльності позашкільних закладів, їх підзвітність і підконтрольність органам публічної влади та орієнтацію на реалізацію суспільно значущих цілей, а не виключно приватних інтересів.

Публічно-правова природа позашкільної освіти виявляється також у здійсненні державного контролю та нагляду за якістю освітніх послуг. Інституційний аудит, атестація закладів, моніторинг дотримання освітніх стандартів і вимог безпеки є формами адміністративно-правового впливу, спрямованими на забезпечення належного рівня освітньої діяльності та захист прав здобувачів освіти. Застосування таких процедур підтверджує владно-примусовий характер відповідних правовідносин і їх належність до сфери адміністративного права.

Окреме значення має соціальна функція позашкільної освіти, яка реалізується в інтересах держави та суспільства шляхом розвитку особистості дитини, формування громадянських, творчих і соціальних компетентностей, профілактики негативних соціальних явищ і забезпечення рівних освітніх можливостей. Саме орієнтація на публічний інтерес і реалізацію соціальної функції держави дозволяє відмежувати позашкільну освіту від приватноправових освітніх ініціатив і підтверджує її публічно-правовий характер.

Отже, позашкільна освіта в Україні є комплексним інститутом адміністративного права, що охоплює систему норм, які регулюють організаційні, управлінські, фінансові та контрольні-наглядові відносини у сфері надання позашкільних освітніх послуг. Її публічно-правова природа зумовлена поєднанням імперативного нормативного регулювання, бюджетного фінансування, державного контролю та спрямованості на реалізацію публічного інтересу і конституційного права дитини на освіту.

1.3. Форми організації позашкільної освіти

В умовах повномасштабної війни позашкільна освіта відіграє унікальну та надзвичайно важливу роль, адже саме вона забезпечує дітям один із найдієвіших способів психологічного відновлення, емоційного відволікання та повернення до відчуття нормальності. Участь у гуртках, творчих студіях, спортивних секціях чи наукових об'єднаннях дозволяє дітям не лише розвивати свої здібності, а й зменшувати вплив стресу, тривоги та невизначеності, що є невід'ємною частиною життя під час війни. Саме тому позашкільна освіта сьогодні не просто доповнює шкільний процес, а стає одним із ключових елементів підтримки дитинства.

Водночас у позашкільній сфері наявна низка гострих проблем, що потребують комплексного вирішення. Значна частина закладів пошкоджена або втрачена через бойові дії, обмеженість фінансування ускладнює оновлення матеріально-технічної бази, а нестача безпечних приміщень обмежує можливості для очної роботи з дітьми. Зменшення чисельності вихованців через евакуацію та внутрішнє переміщення також негативно впливає на стабільність функціонування системи. Педагогічні працівники вимушені працювати в умовах високої психологічної напруги, часто без належного ресурсного забезпечення.

Умови воєнного стану ще більше загострили зазначені проблеми. Значна кількість позашкільних закладів була вимушено закрита, переміщена або зруйнована внаслідок бойових дій. Частину приміщень використовують для

потреб воєнного часу, що обмежує можливості провадження освітнього процесу. Суттєво зменшився контингент вихованців через внутрішнє переміщення населення, евакуацію дітей, відсутність безпечних умов для роботи гуртків та секцій, а також психологічні проблеми, що ускладнюють залучення дітей до позашкільної діяльності. Дистанційні форми роботи, хоча й частково компенсують втрати, не можуть повною мірою замінити практичні та колективні форми взаємодії. Отже, система позашкільної освіти зіткнулася з комплексом викликів, подолання яких потребує державної підтримки, модернізації освітньої інфраструктури, розширення мережі установ і забезпечення сталого доступу дітей до безпечного та якісного освітнього середовища. Результати моніторингового дослідження Державної служби якості освіти свідчать, що протягом трьох років мережа скоротилася на 10%. Серед причин: відсутність грошей на утримання закладів у селах; злиття закладів у процесі децентралізації; частину закладів райради досі не передали в комунальну власність громад; недостатня кількість педагогів у час війни [39].

Ст. 18 Закону України «Про позашкільну освіту» визначено, що позашкільна освіта здійснюється диференційовано відповідно до індивідуальних можливостей, інтересів, нахилів, здібностей вихованців, учнів і слухачів з урахуванням їх віку, психофізичних особливостей, стану здоров'я у різноманітних організаційних формах: заняття, гурткова робота, клубна робота, дистанційна робота, урок, лекція, індивідуальні заняття, конференція, семінар, читання, вікторина, концерт, змагання, тренування, репетиція, похід, екскурсія, експедиція, практична робота в лабораторіях, майстернях, теплицях, на науково-дослідних земельних ділянках, сільськогосподарських та промислових підприємствах, на природі та в інших формах, передбачених статутом закладу позашкільної освіти. Заклади позашкільної освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи та інші організаційні форми для навчання осіб з особливими освітніми потребами [40].

Всі організаційні форми позашкільної освіти можуть бути індивідуальними та груповими. До них можуть залучатися вихованці (учні і слухачі) з обмеженими можливостями з метою соціальної адаптації в суспільстві, залучення їх до активної творчої діяльності [41; 42].

Індивідуальна робота організовується з вихованцем (учнем і слухачем) відповідно до можливостей, інтересів, нахилів, здібностей з урахуванням його бажань, віку, психофізичних особливостей, стану здоров'я. Групова робота організовується у разі здійснення навчання з вихованцями (учнями і слухачами) за відповідними програмами або окремими предметами. Індивідуальна та групова робота в позашкільних навчальних закладах здійснюється працівниками з вищою педагогічною або іншою фаховою освітою [41].

Групові заняття можуть організовуватися також у формі: об'єднання груп для проведення репетицій оркестрових, вокальних, хореографічних, хорових, театральних, циркових, інших колективів, постановки спектаклів, шоу-програм, концертів; екскурсій, експедицій; спортивних, туристських змагань, змагань із спортивно-технічних і прикладних видів спорту; походів, конкурсів, акцій, зльотів, виставок. Індивідуальні заняття можуть організовуватися також у формі: навчання гри на музичних інструментах, постановки голосу (або вокалу), читання нот з листа; індивідуальної трюкової, хореографічної, конкурсної підготовки; консультацій для слухачів, кандидатів у члени та дійсних членів Малої академії наук України з науково-дослідницької, експериментальної, пошукової, конструкторської та винахідницької роботи, краєзнавців-дослідників; пошукової роботи в архівах, бібліотеках, музейних сховищах; проведення дослідів, лабораторних досліджень, спостережень, обробки та узагальнення результатів пошуково-дослідницької роботи, комп'ютерної обробки спостережень; підготовки до участі в конкурсах, проєктах, програмах дослідницького спрямування, у спортивних, туристських змаганнях, змаганнях із спортивно-технічних і прикладних видів спорту [41].

Маємо зазначити, що положення наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах» лише частково відповідають сучасним реаліям: логіку індивідуальної/групової роботи та форми занять визначено чітко, але вони не орієнтовані на роботу з дітьми в умовах воєнного стану: не визначені безпекові обмеження (укриття/повітряна тривога), сталі правила дистанційної/змішаної роботи, алгоритми для роботи з внутрішньо-переміщеними дітьми та компенсаційні механізми на випадок дефіциту ресурсів, натомість Міністерство освіти і науки України врегульовує ці питання рекомендаціями (зокрема щодо безпеки очного формату, дистанційної організації та підтримки дітей ВПО) [43], а також окремими організаційно-методичними листами щодо дистанційних технологій у позашкільлі [44; 45].

На нашу думку, функціонування позашкільної освіти без врахування умов воєнного стану піддає небезпеці здобувачів, тож пропонуємо доповнити згаданий розділом III «Організація індивідуальної та групової роботи в умовах воєнного стану» (його проєкт, розроблений автором, наведений у Додатку Б).

Розглянемо детально організаційні форми позашкільної освіти.

1. Заняття – це організаційна форма освітнього процесу в закладі позашкільної освіти, що проводиться диференційовано з урахуванням віку, психофізичних особливостей, стану здоров'я та індивідуальних інтересів здобувачів. Тривалість і режим встановлює заклад у межах освітньої програми. Тривалість одного заняття для дітей 3–6 років – 30 хв., для дітей 6–7 років – 35 хв., інші – 45 хв. Кількість дітей у групі зазвичай складає 10–15 осіб, конкретну наповнюваність груп встановлює директор залежно від профілю та можливостей організації освітнього процесу. Підставою для його організації є наявність годин у типових навчальних планах/програмах (або затверджених місцевими органами) та розклад занять (уроків). Заняття можуть проводитись не лише в закладі, а й на базі інших установ/об'єктів (заклади освіти, підприємства, спортивні споруди тощо) за договорами. Зміст заняття визначається освітньою

програмою/навчальними планами й програмами відповідного напрямку позашкільної освіти та фіксується в журналі; керівник і заступники здійснюють контроль і забезпечують зберігання журналів. Заняття проводять працівники з вищою педагогічною або іншою фаховою освітою. Заклад забезпечує безпечні умови навчання, виховання та праці. Зайняття спрямовані на розвиток і підтримку здібностей, набуття практичних навичок та оволодіння знаннями у відповідних сферах (наука, культура, мистецтво, фізична культура і спорт), а також на професійне самовизначення і творчу самореалізацію. Існує можливість залучення осіб з обмеженими можливостями з метою соціальної адаптації.

2. Гурткова робота – це організована форма групової роботи в закладі позашкільної освіти, у межах якої здобувачі навчаються за відповідною навчальною програмою (або окремими предметами) та відвідують заняття за встановленим розкладом. Існують певні особливості організації та функціонування гуртка. Підстави для його створення й роботи є наявність годин у типових планах/програмах для гуртків (або планах/програмах, затверджених місцевими органами), а також розклад занять; гурткову роботу здійснюють працівники з вищою педагогічною або іншою фаховою освітою; гурток може працювати не лише в приміщенні закладу, а й на базі інших установ (шкіл, ПТНЗ, підприємств, вишів, наукових установ, спортивних об'єктів тощо) за договорами; педагогічні працівники самостійно обирають форми і методи навчання/виховання з урахуванням вимог Положення про позашкільний навчальний заклад та актів щодо відповідного типу закладу; зміст проведеної роботи фіксується в журналі проведення гурткової роботи, а керівник і заступники здійснюють контроль ведення та зберігання журналів. Практично гурток поєднує теоретичні блоки (поняття, правила, основи), практику (вправи, експерименти, репетиції, тренування, проєкти), підготовку до конкурсів/змагань або презентації результатів. До роботи можуть залучатися діти з обмеженими можливостями з метою соціальної адаптації та залучення до активної творчої діяльності.

3. Клубна робота – це організаційна форма позашкільної освіти, за якої освітній процес здійснюється в межах клубу (об'єднання за інтересами) через регулярні зустрічі/засідання та спільну діяльність учасників (проекти, дискусії, заходи, майстерні тощо). Вона спрямована на розвиток компетентностей і соціальних навичок через комунікацію, самоврядування, командну взаємодію та реалізацію ініціатив учасників. На нормативному рівні «клубна робота» прямо визначена як одна з форм організації позашкільної освіти, а конкретний порядок її проведення деталізується освітньою програмою та статутом закладу.

За результатами клубної роботи очікуваними є такі результати розвитку дитини: когнітивні (вміння аналізувати, ставити питання, шукати інформацію, робити висновки); соціальні (співпраця, толерантність, медіація конфліктів, виконання командних ролей); особистісні (ініціативність, автономність, відповідальність, стійка мотивація до навчання); громадянські (участь у корисних для громади ініціативах, розвиток емпатії та соціальної чутливості).

4. Дистанційна робота – це такий спосіб організації освітнього процесу, за якого взаємодія педагога і здобувача відбувається опосередковано з використанням ІКТ, що забезпечує інтерактивну взаємодію та самостійну роботу учнів. При цьому виділяють синхронний і асинхронний режими [46]. У період воєнного стану МОН рекомендує обирати очну, дистанційну або змішану форму залежно від безпекової ситуації, а для очного формату прив'язує можливість проведення занять до наявності/місткості укриттів; запровадження дистанційного режиму на територіях бойових дій/ТОТ відбувається за рішенням засновника [47].

Основними формами онлайн комунікації є: відеоконференція (конференція в режимі реального часу онлайн), форум (найпоширеніша форма спілкування за допомогою дистанційних технологій; кожний форум присвячений певній проблемі або темі; модератор реалізує обговорення, стимулюючи питаннями, повідомленнями, новою цікавою інформацією); чат (спілкування користувачів мережі в режимі реального часу, засіб оперативної комунікації людей через інтернет; є кілька різновидів чатів: текстовий, голосовий, аудіо-, відеочат); блог

(форма спілкування, де право на публікацію належить одній особі чи групі людей; автор (педагог, один здобувач освіти чи їх група) розміщує на сайті свого мережевого щоденника (блогу) допис (вір, есе) і надає можливість іншим здобувачам освіти прочитати й прокоментувати розміщений матеріал), електронна пошта (стандартний сервіс інтернету, що забезпечує передавання повідомлень як у формі звичайних текстів, так і в інших формах (графічній, звуковій, відео) у відкритому чи зашифрованому вигляді) [48, с. 3-4].

Дистанційна робота як організаційна форма позашкільної освіти спрямована передусім на забезпечення безперервності освітнього процесу в умовах, коли очне відвідування закладу є ускладненим або неможливим з безпекових, логістичних чи соціальних причин. Зміст дистанційної роботи в позашкільній освіті здебільшого вибудовується за моделлю поєднання синхронних і асинхронних компонентів. Синхронний блок виконує функції організації спільної діяльності та педагогічного супроводу: у форматі коротких онлайн-сесій забезпечуються демонстрація способів виконання завдань, інструктаж, пояснення складних елементів, колективне обговорення й рефлексія щодо проміжних результатів. Асинхронний блок зі свого боку орієнтований на самостійну практичну діяльність здобувачів: виконання творчих або прикладних завдань, робота над проєктами, підготовка індивідуальних продуктів діяльності та їх систематизація у вигляді портфоліо. Додатковими складниками є консультаційний супровід (індивідуальні/групові консультації, зворотний зв'язок щодо помилок і шляхів удосконалення) та проміжний контроль, що дає змогу відстежувати навчальний прогрес і коригувати освітню траєкторію.

У підсумку маємо зазначити, що дистанційну роботу в позашкільній освіті слід розглядати не як «спрощену» форму, а як спеціально організована педагогічну технологію, що забезпечує досягнення запланованих результатів через оптимальне співвідношення онлайн-взаємодії та самостійної практичної діяльності здобувачів.

5. Навчально-інструктивні організаційні форми позашкільної освіти.

1) *урок* – структуроване заняття з чіткою дидактичною метою (пояснення–

відпрацювання–контроль); 2) лекція – виклад матеріалу переважно в монологічній формі (вступ до теми, огляд, пояснення складних питань).

Ключові організаційні ознаки уроку: обмеженість у часі, включення до розкладу, забезпечення систематичності засвоєння знань і можливість поєднувати фронтальну, групову та індивідуальну роботу. Для позашкільної освіти ці ознаки зазвичай «пом'якшуються» інтересоорієнтованістю та добровільністю участі, але зберігається вимога програмної логіки: урок має бути вбудований у освітню програму (модуль/тему) і забезпечувати досягнення запланованих результатів.

Лекція – це організаційна форма заняття, що ґрунтується на інформаційно-монологічному способі подачі та пояснення матеріалу: викладач у систематизованій, доказовій та аргументованій формі словесно подає навчальну інформацію, використовуючи наочні засоби [49]. Виділяють такі типи лекцій: вступна, тематична (інформаційна), оглядова, настановча, підсумкова, а також проблемна лекція, лекція-візуалізація, лекція із запланованими помилками, бінарна лекція, лекція-пресконференція.

Лекція в позашкільній освіті доцільна переважно для старших вихованців/слухачів і ситуацій, коли потрібно швидко й логічно: ввести в тему (викласти нормативні/екологічні/технологічні основи), пояснити складні зв'язки та поняття, задати рамку для подальших практичних занять/проектів. Мета лекції – забезпечити системне уявлення про предмет, сформувати понятійний апарат, показати логіку теми та методологічні орієнтири, які потім конкретизуються на практичних формах роботи.

6. Індивідуалізовані організаційні форми позашкільної освіти. Індивідуальні заняття – робота «один на один» або в дуже малій групі для поглиблення знань/умінь під конкретні потреби (підготовка номера, проекту, підвищення майстерності). Вони мають низку переваг: забезпечують точне узгодження змісту, темпу та складності навчальних завдань із актуальними потребами й можливостями дитини, що сприяє швидшому прогресу та цілеспрямованому формуванню навичок; постійний оперативний зворотний

зв'язок дає змогу своєчасно коригувати помилки й запобігати їх закріпленню або, навпаки, поглиблювати підготовку обдарованих і мотивованих здобувачів; додатковою перевагою є орієнтація на конкретний результат, а також психологічно комфортніші умови навчання, що знижують страх помилки та полегшують включення дітей із комунікативними труднощами або особливими освітніми потребами; організаційна гнучкість (варіативність графіка й формату) підвищує доступність позашкільної освіти в умовах нестабільного режиму, зокрема для дітей із числа ВПО.

7. Комунікативно-дискусійні та науково-організаційні організаційні форми позашкільної освіти. *Семинар* – групове опрацювання теми через обговорення, аналіз кейсів, виступи учасників, що забезпечує активізацію пізнавальної діяльності та залучає здобувачів до самостійного опрацювання джерел, підготовки виступів і аргументованого обговорення проблеми [50]. У позашкільній освіті семінар дозволяє переводити знання в компетентність. *Конференція* як підсумково-презентаційний формат створює умови для оприлюднення та апробації результатів (проектів, досліджень, творчих робіт), а також для отримання зворотного зв'язку від аудиторії через запитання, обговорення й елементи «захисту» напрацювань. У позашкільній конференційній форматі додатково розвиває комунікативну компетентність, навички структурованого виступу, академічну культуру, а також підтримує мотивацію через суспільне визнання результату. *Читання* як подієва форма має перевагу в тому, що формує сталу читацьку культуру і підтримує освітню мотивацію через спільне переживання тексту, обговорення та інтерпретацію [51].

8. Контрольно-ігрові організаційні форми позашкільної освіти. Найбільш поширеною є *вікторина* – інтелектуально-ігрова форма контролю та закріплення знань.

9. Творчо-виконавські та репетиційні організаційні форми позашкільної освіти. *Репетиція* – відпрацювання художнього, театрального або

музичного матеріалу (музикальних, хорових номерів, танців, вистав тощо). *Концерт* – публічний показ результатів навчання.

10. Спортивно-змагальні та тренувальні організаційні форми позашкільної освіти. *Тренування* – систематичні навчально-тренувальні заняття з формування техніки, витривалості та тактики (особливо у спорті). *Змагання* – форма перевірки рівня підготовки у спорті, туризмі, технічних напрямках (особисті, командні старты).

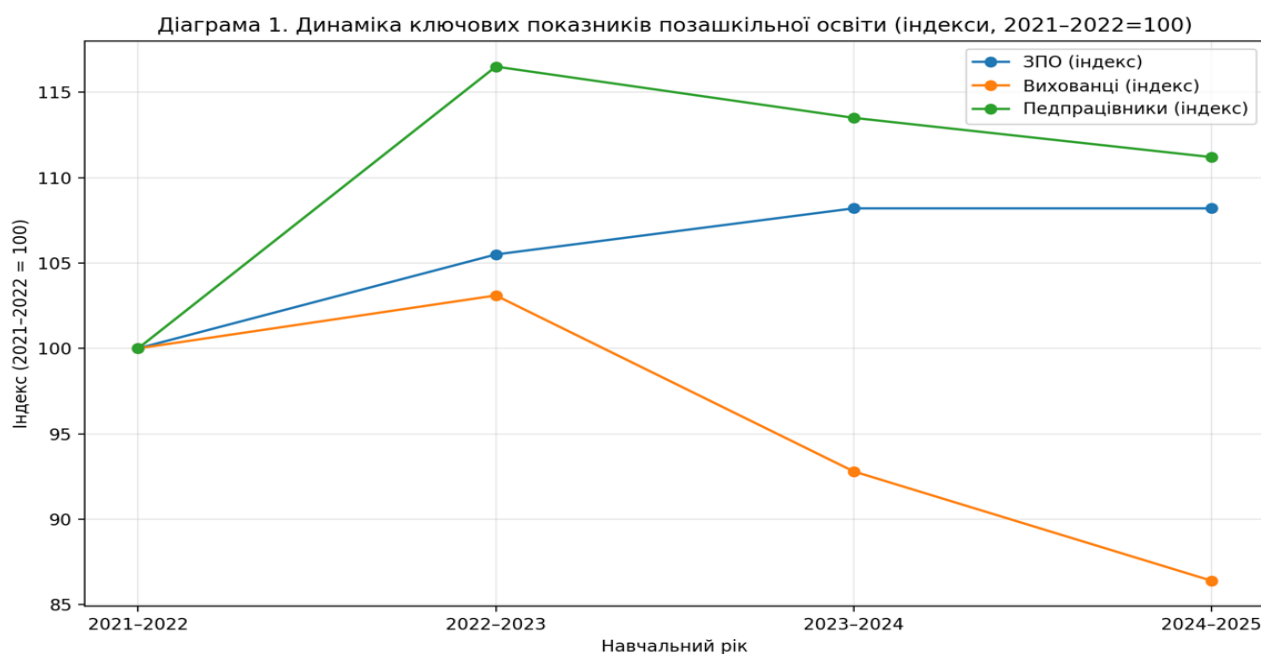
11. **Польові (виїзні) організаційні форми позашкільної освіти.** *Експедиція* – організоване відвідування об'єктів (музеїв, підприємств, природних територій тощо) з освітньою метою. *Похід* – організована туристська активність (зокрема спортивний туристський похід) з вимогами безпеки, оформленням документів, відповідальністю керівника. *Експедиція* – виїзна дослідницько-пошукова форма (у галузі краєзнавства, екології або іншої науки), часто з елементами польових спостережень.

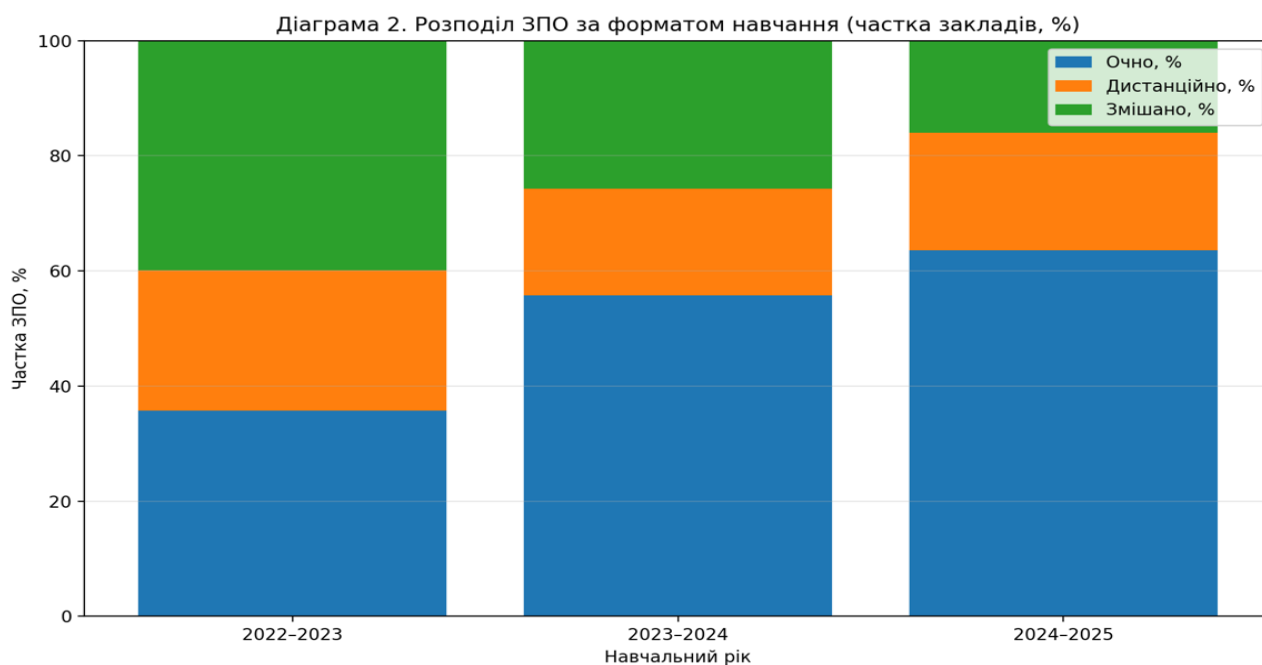
12. **Практична робота:** в лабораторіях (проведення експериментів, дослідів, вимірювань з фіксацією результатів); майстернях (виготовлення виробів, моделювання, ремонт або конструювання); теплиця[(вирощування/догляд за рослинами, агробіологічні практики); на науково-дослідних земельних ділянках (польові дослідження, спостереження, випробування); на сільськогосподарських та промислових підприємствах (навчальні візити, практикум на базі підприємств, ознайомлення з технологіями, процесами, обладнанням); практична робота «на природі» (екологічні спостереження, орієнтування, натуралістичні практикуми).

13. **Інші форми, передбачені статутом позашкільного освітнього закладу.** Заклад може вводити додаткові формати (акції, виставки, зльоти, конкурси тощо) за умови їх закріплення в статуті (програмі).

За офіційною статистичною інформацією Міністерства освіти і науки України за 2021–2025 рр.: у 2021–2022 рр. мережа позашкільної освіти становила 1 276 ЗПО, у яких навчалися 980 789 вихованців, працювало 17 536 педагогічних працівників (з приміткою: без керівників і сумісників, функціонувало 62 314

гуртки, а показник «охоплення» становив 8 877 осіб. У 2022–2023 рр. кількість функціонуючих ЗПО зросла до 1 346 (+70, або +5,5% порівняно з 2021–2022 рр.), а кількість вихованців – до 1 011 403 (+30 614, або +3,1%). Водночас структура навчання була переважно змішаною (39,9%; 537 ЗПО) та дистанційною (24,4%; 328 ЗПО), тоді як очно працювали 35,7% (481 ЗПО). Зруйнованих ЗПО зафіксовано 23. У 2023–2024 рр. кількість ЗПО збільшилася до 1 381 (+35, або +2,6% до 2022–2023 рр.), але контингент вихованців зменшився до 910 165 (–101 238, або –10,0%). Одночасно відбулося суттєве зростання частки очного навчання до 55,8% (771 ЗПО), скорочення змішаного до 25,7% (355 ЗПО) та дистанційного до 18,5% (255 ЗПО); зруйнованих ЗПО – 11. У 2024–2025 рр. кількість функціонуючих ЗПО залишилася 1 381, а тренд на повернення до очного формату посилюється: 63,6% (878 ЗПО) – очно, 20,4% (282 ЗПО) – дистанційно, 16,0% (221 ЗПО) – змішано. Водночас кількість вихованців знизилася до 847 824 (– 62 341, або – 6,8% до 2023–2024; і – 16,2% порівняно з 2022–2023 рр. як піковим значенням), а число зруйнованих ЗПО зросло до 16. Стосовно кадрів, після 2022–2023 рр. чисельність педагогічних працівників зменшувалась: 20 421 → 19 902 → 19 496 (разом –925, або –4,5% за 2022–2023 рр. до 2024–2025 рр.), однак показник 2021–2022 рр. варто зіставляти обережно через іншу методику підрахунку (без керівників і сумісників) (динаміка наведена на Діаграмі 1 та Діаграмі 2) [52; 53; 54; 55].

Отже, мережа закладів позашкільної освіти у 2021–2025 рр. демонструє стабілізацію за кількістю установ (після приросту до 1 381 ЗПО у 2023–2024 рр. показник утримується й у 2024–2025 рр.), але ця стабільність не означає стабільність доступу й охоплення. Паралельно відбувається стале скорочення контингенту вихованців після пікового 2022–2023 навчального року (два роки поспіль), що свідчить про зменшення реальної участі дітей у позашкільній мережі закладів.

Інша ключова тенденція – повернення до очного формату: частка ЗПО, які навчають очно, зросла з 35,7% (2022–2023 рр.) до 63,6% (2024–2025 рр.). Це можна трактувати як результат адаптації системи до умов воєнного стану (налагодження безпекових процедур, відновлення роботи на територіях відносної безпеки), однак зменшення охоплення свідчить, що очний режим сам по собі не гарантує доступності. На практиці бар'єрами залишаються міграція дітей (ВПО, виїзд за межі України), транспортна недоступність, нерівність ресурсів громад, а також обмеження, пов'язані з безпекою та інфраструктурними втратами.

Третій проблемний блок – ресурсний і кадровий. Зменшення чисельності педагогічних працівників у 2022–2023 рр. та 2024–2025 рр. є управлінським сигналом про ризик зниження якості та пропозиції програм: менше кадрів означає або меншу кількість гуртків/годин, або більшу перевантаженість, або спрощення

програм. Зростання кількості зруйнованих ЗПО за останній період (після тимчасового зниження) спричиняє потребу в резервних форматах і міжзакладній кооперації.

1.4. Державна політика щодо позашкільної освіти в умовах особливого періоду

Політику можна розглядати у двох аспектах – як курс і напрям рішень. Вона є основою для вироблення та прийняття різних рішень та заходів для досягнення конкретних завдань. Як мистецтво управління вона виконує більш широкий спектр функцій, таких як організація життя громадян, розподіл та перерозподіл ресурсів, підтримання порядку та забезпечення внутрішнього і зовнішнього миру, а також контроль за суспільством і індивідуальними особами [56, с. 76–77].

Американський соціолог Т. Парсонс підкреслював, що політика набуває особливого значення тоді, коли визначає порядок організації та залучення ресурсів, потрібних для реалізації цілей певної спільноти або колективу. Відтак політичні процеси пронизують різні сфери суспільного життя та є необхідним інструментом управління суспільством і забезпечення його розвитку [57].

Американський політолог Ф. Гудноу визначає політику як діяльність, керівництво або вплив уряду на громадян, які включають не лише урядову етику, а мистецтво впливу на публічну думку, приваблювання та розпорядження голосами виборців, отримання та розподіл суспільних цінностей [58, с. 26; 59].

В американській філософії, передусім у прагматизмі Дж. Дьюї, політика пов'язана з колективним розв'язанням суспільних проблем: «публічне» формується навколо наслідків спільних дій і потребує комунікації та участі для вироблення рішень [60].

Німецький науковець М. Вебер, відповідаючи на питання «Що таке політика?», казав, що політика означає прагнення до участі у владі або до здійснення впливу на розподіл влади, чи то між державами, чи то всередині

держави між групами людей або окремими людьми. Хто займається політикою, той прагне влади. Чому і для чого? Або до влади як засобу, як можливості, що підпорядковані іншим цілям, ідеальним чи егоїстичним, або до влади «власне неї самої, щоб насолоджуватись почуттям престижу, яке вона дає» [61].

Німецька теоретикня політології Г. Арндт відстоює точку зору, що політика є універсальною частиною людського життя; засобом досягнення неполітичних цілей; що правління є невід'ємною частиною політики і що політика, зрештою, є боротьбою за владу. Політика, на її думку, – це спосіб бути разом, заснований на принципах рівності та ненасильства, у якому люди вирішують, що робити і як жити разом, шляхом відкритих дебатів та спільних обговорень питань, що становлять суспільний інтерес [62].

Отже, політика – це сфера суспільної діяльності та суспільних відносин, що пов'язана з набуттям, здійсненням і розподілом влади, а також із виробленням і реалізацією обов'язкових для спільноти рішень, охоплює процес узгодження інтересів різних соціальних груп і визначення пріоритетів розвитку, зокрема через розподіл ресурсів та встановлення правил.

Категорія «державна політика» є похідною від поняття «політика», адже вона прямо чи опосередковано пов'язана з організацією та здійсненням державної влади, а також із засобами і методами діяльності держави. Відтак «політика» і «державна політика» співвідносяться як родове і видове поняття: державна політика є різновидом політики, що формується й реалізується з урахуванням конкретно-історичних умов існування суспільства та особливостей його організації [63, с. 31; 64, с. 31].

В. Є. Романов, О. М. Рудік і Т. М. Брус визначають «державну політику» як відносно сталі, організовані та цілеспрямовані дії уряду, спрямовані на розв'язання конкретної суспільно значущої проблеми. Такі дії можуть здійснюватися як безпосередньо, так і через опосередковані механізми, водночас їхні наслідки відображаються на функціонуванні та розвитку суспільства [65; 66, с. 14].

В. В. Тертичка розглядає державну політику як сукупність специфічних заходів, дій і інституційних механізмів, за допомогою яких забезпечується узгодження та задоволення різноманітних інтересів соціально диференційованого суспільства. Формування й реалізація державної політики перебувають у тісному взаємозв'язку з економічними, політичними та культурними детермінантами, які зумовлюють її зміст, пріоритети та інструменти [67, с. 133–135].

І. І. Гаврада визначає державну політику як послідовну, організовану та цілеспрямовану діяльність органів державної влади, спрямовану на розв'язання окремого питання або сукупності взаємопов'язаних питань, наслідки якої відчутно впливають на суспільне життя. Така діяльність може реалізовуватися як у прямий спосіб (через безпосередні управлінські рішення та дії), так і опосередковано – через відповідні механізми, інструменти та інституційні процедури [68, с. 95].

Л. А. Пала стверджує, що державна політика є набором цінностей, цілей та знарядь, пов'язаних із визначенням суспільних проблем, що вимагають уваги [69, с. 176].

І. О. Кресіна визначає державну політику як систему цілеспрямованих заходів, націлених на досягнення певних цілей, спрямованих на вирішення суспільних проблем, задоволення потреб та інтересів громадян, забезпечення стабільності конституційного, економічного і правового порядку в країні [70, с. 35].

Ю. А. Тихомиров аргументує, що «державна політика» являє собою різнопланове та багатовекторне суспільне явище, що реалізується через відповідні структурні напрями: економічну, культурну, соціальну, монетарну, бюджетну, податкову політики тощо [71, с. 99].

О. С. Кучеренко вважає, що в змісті державної політики переважають три концепції:

1) плюралістична (акцентує увагу на процесі формування та здійснення державної політики в сучасному демократичному суспільстві як мультирівневої конкуренції між впливовими суспільно-політичними групами та об'єднаннями);

2) суспільного вибору (розглядає соціально-політично орієнтованого індивіда як основного носія соціальної активності, а тому на здійснення державної політики значною мірою впливають політичні та державні діячі вищих щаблів управління, що діють на основі вибору раціонального соціального інтересу);

3) детерміністська (становлення та функціонування державної політики визначають економічні відносини та відповідні способи виробництва) [72, с. 279; 56, с. 79–80].

Таким чином, **державна політика** – це відносно стійка, організована й цілеспрямована діяльність (а також рішення та/або утримання від дій) органів публічної влади, що спрямована на визначення та розв’язання суспільно значущих проблем у конкретній сфері, виражається у формуванні цілей, пріоритетів, інструментів і заходів, забезпечених ресурсами, та реалізується через нормативно-правові, інституційні й адміністративні механізми, впливаючи на розвиток суспільних відносин [73].

Ст. 53 Конституції України визначено, що держава забезпечує розвиток освіти в Україні. Позашкільна освіта як складова безперервної освіти України є саме тією унікальною ланкою, котра має можливість впливати на зайнятість дітей та підлітків в позанавчальний час. Позашкільні заклади є самостійним видом освітньої діяльності й ніколи жодною (навіть найсучаснішою) школою замінені не будуть, бо чим вищий рівень шкільної освіти, то ширший спектр інтересів і запитів особистості, а школа їх самотужки не задовольнить [74].

Державну політику у сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, організаційні, освітні та виховні засади визначають Конституція України [3], Закони України «Про освіту» [4], «Про позашкільну освіту» [40], «Про охорону дитинства» [75] тощо. Загальні концептуальні положення щодо змісту й форм позашкільної освіти, її організації та стратегії розвитку встановлюють Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року [76], Концепція розвитку позашкільної освіти [77], Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) [78] та інші нормативні документи.

Стратегічним планом діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року як один з дев'яти пріоритетних напрямків реформування визначено реформу позашкільної освіти. Її кінцева мета – громадяни України здобувають якісну позашкільну освіту, яка сприяє розвитку індивідуальних здібностей і обдарувань, утвердженню української національної та громадянської ідентичності, військово-патріотичному вихованню та ефективній профорієнтації [76, с.15].

Визначено, що показниками досягнення мети є: 1) частка дітей та молоді, охоплених позашкільною освітою; 2) кількість створених наукових інтерактивних просторів у системі позашкільної освіти; 3) кількість дітей, охоплених новими програмами військово-патріотичного виховання [76, с. 15].

Також визначено стратегічні та операційні цілі, а також поставлено відповідні проміжні завдання, досягнення яких дає можливість оцінити результативність виконання реформи позашкільної освіти.

Стратегічна ціль 1. Кожна дитина в Україні має можливості для формування національної ідентичності, розвитку талантів та здібностей у системі позашкільної освіти.

Операційна ціль 1. Освітня діяльність закладів позашкільної освіти має відповідати потребам воєнного/повоєнного періоду, отже основними завданнями мають стати: 1) аналіз міжнародних практик організації та функціонування закладів / гуртків позашкільної освіти; розроблення рекомендацій для реалізації найкращих із цих практик на місцевому та державному рівнях; 2) забезпечення доступу закладів позашкільної освіти до інноваційних інструментів і методик навчання; 3) розроблення та впровадження навчальних програм та Методичних рекомендацій щодо військово-патріотичного виховання дітей і молоді.

Операційна ціль 2. Зміст позашкільної освіти має базуватись на сучасних підходах, отже постають завдання: 1) реалізація БТИМ-освіти, підприємницької освіти, військово-патріотичного виховання тощо; 2) створення наукових інтерактивних просторів у системі позашкільної освіти; 3) організація

дистанційного доступу до навчання в закладах позашкільної освіти та надолуження освітніх втрат і розривів у позашкіллі.

Операційна ціль 3. Здобування позашкільної освіти шляхом участі в національних і міжнародних олімпіадах, конкурсах, змаганнях, відповідно завданнями є: 1) створення Центру олімпіадного руху; 2) організація та проведення щорічних виставок-конкурсів молодіжних інноваційних проєктів із можливістю їхньої подальшої підтримки [76, с.16].

Наразі затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти [79]; схвалено методичні рекомендації для центрів/осередків національно-патріотичного виховання [82]; затверджено Положення про учнівський олімпіадний і турнірний рух [83]; запущено інструмент для надолуження втрат у математиці – у березні 2025 р. повідомлено про створення інтерактивного Музею математики “Кубоїд” (організатор — НЦ «МАНУ», передбачені також онлайн-програми) [80]; запроваджено інноваційний освітній проєкт «Система розвитку освітнього менеджменту в багатoproфільних закладах позашкільної освіти» на базі закладів позашкільної освіти міста Києва, Дніпропетровської, Закарпатської, Рівненської, Тернопільської, Черкаської та Харківської областей у вересні 2023 – червні 2028 років [81] тощо.

Визначені операційні та стратегічні цілі є дуже амбітними, однак потребують швидкого та ефективного практичного впровадження, що неможливо без мотивування суб’єктів надання позашкільних освітніх послуг з боку держави, для чого слід: 1) організувати в кожній громаді базові гуртки та секції, пріоритетно для дітей ВПО, з ТОТ та тих, які перебувають за кордоном; 2) оновити зміст роботи таких гуртків під воєнний/повоєнний час, 3) визначити відповідальних і мінімальний стандарт безпеки та змісту [82]; 4) забезпечити системну підготовку (збори, тренувальні табори), підтримку участі в міжнародних змаганнях через національного координатора (МАН) і прозорі правила відбору, 5) запровадити щорічні ярмарки/виставки проєктів із менторством і мікрогрантами [83].

Стратегічна ціль 2. Позашкільна освіта має стати осередком розвитку громади, робота якого ефективно фінансується та модерується на державному та місцевому рівнях.

Операційна ціль 1. Управління та фінансування позашкільної освіти на місцевому, регіональному і державному рівнях мають бути узгодженими, отже основними завданнями є: 1) розроблення Концепції позашкільної освіти; 2) створення мережі закладів позашкільної освіти; 3) розроблення та внесення змін до нормативно-правових актів з метою сприяння фінансовій автономії закладів позашкільної освіти різних форм власності та спрощення реєстрації приватних закладів позашкільної освіти.

Операційна ціль 2. Учасники освітнього процесу повинні мати доступ до відпочинку та активного дозвілля в літній період, у закладах позашкільної освіти та їхніх структурних підрозділах, тож основне завдання – розроблення рекомендацій з організації літнього відпочинку та активного дозвілля у громадах; із соціалізації та інтеграції дітей ВПО в громадах.

Операційна ціль 3. Позашкільна освіта має бути забезпечена висококваліфікованими педагогічними працівниками, отже: 1) педагогічні повинні отримувати конкурентоздатну заробітну плату; 2) професійна підготовка педагогічних працівників має проходити за освітніми програмами, що враховують найбільш ефективний український та міжнародний досвід; 3) слід розробити професійний стандарт керівника гуртка закладу позашкільної освіти; 4) слід оновити систему профорієнтації, підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів позашкільної освіти тощо [76, с. 15–18].

На виконання цієї стратегічної цілі розроблено й затверджено Концепцію розвитку позашкільної освіти [77]; визначено повноваження органів влади та органів місцевого самоврядування щодо фінансування, збереження матеріально-технічної бази і розвитку мережі, передбачені додаткові джерела фінансування закладів; розроблені методичні рекомендації щодо літнього відпочинку та дозвілля дітей у громадах та щодо соціалізації й інтеграції дітей ВПО у громадах [84; 85];

затверджено методичні рекомендації з організації діяльності центрів національно-патріотичного виховання;

Утім, актуальним питанням залишається фінансування позашкільної освіти. Ключовим інструментом узгодження діяльності державного, регіонального та місцевого рівнів управління має стати синхронізований план упровадження Концепції розвитку позашкільної освіти, а в громадах необхідно розробити «карту потреб» та затвердити програму розвитку позашкільля, унормувати механізми додаткових надходжень (платні додаткові послуги, оренда, гранти, благодійна допомога), а також навчити керівників та засновників працювати з грантами та проектами.

Не менш важливим є кадрове забезпечення. Педагогічний склад позашкільних здебільшого є висококваліфікованим, але простежується тенденція до старіння кадрів, особливо в сільській місцевості. Необхідно залучати молодих педагогів шляхом запровадження фінансових стимулів, надання житла або компенсації за оренду житла [86]. На деокупованих територіях так само слід передбачити матеріальне заохочення. На рівні області та громаді має бути затверджений річний план підвищення кваліфікації за напрямками: STEM, підприємництво, громадянська й національно-патріотична освіта, інклюзія та дистанційні технології; слід визначити провайдерів (ІППО, МАН, університети, сертифіковані платформи); розробити «матрицю компетентностей» для керівників гуртків, запровадити змішану модель підвищення кваліфікації (короткі онлайн-модулі, очні практикуми або стажування у провідних закладах), результати якою мають бути підтверджені сертифікатом і мікропроєктом (наприклад, STEM-урок, підприємницький проєкт гуртка, інклюзивний сценарій заняття тощо).

Для мотивування фахівців має бути розроблені: Положення про преміювання (за якість, результати дітей, підготовку призерів, інновації, наставництво, інклюзію, роботу з ВПО, ведення дистанційних курсів); Положення про надбавки та доплати (за складність, напруженість, додаткові функції, керівництво проєктами або грантами); Положення про оплату за проєкти та гранти, у яких мають бути

визначені критерії відбору, KPI, розмір винагороди, строки, звітність і джерела фінансування.

Для успішного реформування позашкільної освіти повинна бути реалізована формула: «навчання → гроші → результат». Підвищення кваліфікації та впровадження нових підходів повинно давати бонуси (доплата за розроблений дистанційний курс, премія за впроваджений STEM-проект, надбавка за наставництво нових педагогів тощо), але лише за наявності вимірюваного результату (портфоліо, відкритий урок, кількість залучених дітей, участь/призові місця, залучені грантові кошти). Паралельно слід запровадити внутрішню систему контролю якості, яка передбачатиме: щорічну самооцінку педагога, відвідування занять/reer-review, опитування батьків та дітей, публічний річний звіт закладу.

Стратегічним документом у сфері позашкільної освіти є Концепція розвитку позашкільної освіти, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 2 жовтня 2025 р. № 1314, мета якої полягає в розробленні ефективних інструментів освітньої політики, спрямованих на якісні зміни в системі позашкільної освіти, які забезпечать розвиток мережі закладів, розширення спектра освітніх послуг тощо. Концепція передбачає низку заходів, які мають бути реалізовані поетапно в 2025–2030 рр.

Підготовчий етап (2025 р.) – визначення цілей і розроблення рекомендацій – передбачає спільну роботу МОН, інших центральних органів виконавчої влади, державних і регіональних центрів позашкільної освіти з представниками місцевих органів влади, закладів освіти, громадських організацій та батьків, визначення спільних цілей та завдань для реалізації Дорожньої карти цієї Концепції; створення методичних рекомендацій для впровадження нових програм та методик у закладах позашкільної освіти [77].

Перший етап (2026 р.) передбачає оновлення нормативно-правової бази; підготовку запитів для надання субвенційної підтримки для реалізації національних пріоритетів; розроблення нових освітніх та навчальних програм;

запуск електронних реєстрів, додатку «МРІЯ»; створення електронних реєстрів ЗПО та їх здобувачів [77].

Другий етап (2027–2029 рр.) передбачає розширення мережі закладів: оновлення матеріально-технічної бази, обладнання укриттів та забезпечення безбар'єрного доступу для осіб з особливими освітніми потребами; інтеграція цифрових технологій; впровадження цифрових технологій у навчальні програми та створення дистанційних курсів [77]. На нашу думку, заходи, що пов'язані з підтримкою інфраструктури повинні бути реалізовані на підготовчому етапі, оскільки закон прямо пов'язує безпеку з дотриманням санітарних, протипожежних та будівельних норм [4, ст. 1]. Чинні норми щодо захисних споруд встановлюють для закладів позашкільної освіти критерій місткості укриття на рівні 100% учасників освітнього процесу та працівників, що унеможлиблює перенесення виконання цього обов'язку на 2027–2029 рр. [87].

Так само безбар'єрний доступ та інклюзія є не факультативними «покращеннями», а прямою реалізацією гарантій щодо осіб з ООП. Закон встановлює, що будівлі/споруди закладів освіти мають відповідати вимогам доступності за ДБН, що робить відтермінування несумісним із принципом недискримінації та рівності можливостей [4, ст.1, 21, 38].

Третій етап (2028–2029 рр.) передбачає розбудову внутрішньої та зовнішньої системи забезпечення якості позашкільної освіти, зокрема: 1) розроблення механізмів інституційного аудиту; оновлення критеріїв якості освіти в позашкільній освіті; розроблення порядку громадської акредитації для системи позашкільної освіти; 2) запровадження нових механізмів оплати праці педагогів; субвенцій на реалізацію програм позашкільної освіти, спрямованих на забезпечення національних пріоритетів тощо 3) підсилення ролі позашкільної освіти в розвитку громади, зокрема через: соціальні та громадські проекти учнів, профорієнтацію; психологічну підтримку; перекваліфікацію дорослого населення в Центрах для дорослих [77].

Запровадження нових механізмів оплати праці та мотивації педагогів доцільно віднести до **першого етапу (2026 р.)**, оскільки оплата праці педагогічних працівників є складовою державних гарантій і здійснюється за рахунок бюджетних та інших не заборонених джерел, а отже може бути оперативно посилена через локальні стимули (преміювання, доплати, надбавки, оплата за проекти). Відкладення до 2028–2029 рр. створює ризик кадрового дефіциту та зниження якості освітніх послуг саме в період запуску реформ, тоді як 2026 р. є логічною точкою для «утримання» та залучення кадрів як передумови реалізації інших пріоритетів.

Субвенції на реалізацію програм позашкільної освіти, спрямованих на національні пріоритети, також мають бути закладені вже у **бюджетний цикл 2026 року**, адже бюджетне законодавство прямо передбачає інструменти міжбюджетних трансфертів (зокрема субвенцій), а фінансування державних і комунальних закладів позашкільної освіти здійснюється коштом відповідних бюджетів. Перенесення цього механізму на 2028–2029 рр. фактично консервує територіальну нерівність доступу та результатів у позашкільній освіті протягом кількох років. Короткі освітні курси для набуття мікрокваліфікацій у сфері позашкільної освіти правомірно запускати вже у **2026 р.**, оскільки закон допускає підвищення кваліфікації за різними видами та формами (включно з тренінгами, вебінарами, майстер-класами тощо) та передбачає процедури визнання результатів, а урядовий Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників [88] деталізує організаційні механізми такого навчання. Відтермінування до 2028–2029 рр. означатиме, що система позашкільної освіти кілька років працюватиме без масового «донавчання» кадрів під нові змісти й формати, що суперечить логіці поетапного впровадження змін.

Останній етап розвитку позашкільної освіти – аналітико-рефлексивний етап (2030 р.) – передбачає завершення імплементації заходів, передбачених цією Концепцією: 1) завершення процесів імплементації рішень, передбачених попередніми етапами; 2) оцінка досягнутих результатів; 3) збір та аналіз даних

щодо задоволення якістю послуг, участі в програмах, розвитку інфраструктури, кадрового забезпечення тощо; 4) рефлексія над досягненнями та викликами; 5) обговорення досвіду впровадження концепції, виявлення викликів та обмін найкращими практиками, формування рекомендацій щодо подальшого розвитку позашкільної освіти [77].

Постановою Кабінету Міністрів України визначено перелік позашкільних навчальних закладів та заходів з позашкільної роботи з дітьми, а також закладів та заходів у галузі освіти, що забезпечують виконання загальнодержавних функцій, видатки на які здійснюються з державного бюджету. Це позашкільні навчальні заклади, які належать до сфери діяльності: Міністерства освіти і науки України, Міністерства культури України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної служби надзвичайних ситуацій України і Національна академія наук [89]. Проте переважна частина позашкільної освіти фактично утримується як комунальна сфера за рахунок місцевих бюджетів. Недостатня фінансова підтримка держави до цього часу не дає змоги всебічно сприяти розширенню мережі позашкільної освіти, збільшенню кількості залучених дітей, оновленню матеріально-технічної бази, підвищенню рівня заробітної плати викладачів тощо.

Для успішної реалізації державної політики у сфері освіти, виконання законодавства про позашкільну освіту, вкрай важливо домагатися: 1) виконання в повному обсязі чинного законодавства, яке регламентує відносини у сфері позашкільної освіти, зокрема щодо фінансування; 2) запровадження механізмів збереження, упорядкування та розвитку мережі навчальних закладів, подолання тенденції до безпідставної їх ліквідації, поширення різних форм здобуття позашкільної освіти; 3) ухвалення Верховною Радою України законопроекту, який тривалий час знаходиться на розгляді «Про внесення змін до Глави 14 Бюджетного кодексу України щодо фінансування позашкільних навчальних закладів», який надасть можливість за рахунок впровадження міжбюджетних трансфертів фінансово підтримати систему позашкільної освіти; 4) розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України проекту Закону України «Про внесення змін до

Закону України «Про позашкільну освіту», яким обумовлюється надання можливості фізичним особам, зокрема підприємцям, надавати освітні послуги з позашкільної освіти, що дозволить удосконалювати її навчально-матеріальну базу; 5) розроблення та впровадження програми підготовки педагогів для позашкільної освіти; 6) осучаснення і впорядкування номенклатури позашкільних навчальних закладів з охопленням їх шкільними освітніми округами та внесенням до переліку освітніх закладів у національних програмах комп'ютеризації, «Шкільний автобус» тощо [90, с. 58; 91, с.122-123].

За даними щодо витрат з Державного бюджету України за 2022–2025 рр., сукупні видатки за бюджетними програмами, що охоплюють позашкільну освіту на державному рівні, мали хвилеподібну динаміку: 2022 р. – 677,6 млн грн, 2023 р. – 492,9 млн грн (зменшення на 184,8 млн грн, $\approx -27,3\%$), 2024 р. – 705,7 млн грн (зростання на 212,9 млн грн, $\approx +43,2\%$), 2025 р. – 706,8 млн грн (практично стабільно, $\approx +0,15\%$ до 2024 р.). Основні коливання забезпечує загальний фонд (650,4 → 463,4 → 659,7 → 653,9 млн грн), тоді як спеціальний фонд має стійкий тренд зростання (27,2 → 29,5 → 46,0 → 52,9 млн грн), і його частка у загальному обсязі збільшилася приблизно з 4,0% (2022) до 7,5% (2025).

Структурно помітне скорочення інвестиційної складової: у 2022 р. у загальному фонді були значні видатки розвитку (сукупно близько 120,8 млн грн, $\approx 18,6\%$ загального фонду), натомість у 2023–2025 рр. у загальному фонді за наведеними позиціями видатки розвитку = 0, а розвиток фінансується переважно через спецфонд у невеликих обсягах (орієнтовно 0,7–1,0 млн грн на рік). На рівні окремих програм найбільший «провал» у 2023 р. спостерігається за напрямом НЦ «МАН»/державні заклади позашкілля (загальний фонд 366,3 → 240,1 млн грн), тоді як у 2024–2025 рр. відбувається відновлення, а фінансування НЦ аерокосмічної освіти демонструє поступове зростання до 2024 р. і стабілізацію у 2025 р.

Фінансування позашкільної освіти з місцевих бюджетів зазвичай планується як видатки функції 1080 «Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з

дітьми” та реалізується через бюджетні програми, що охоплюють оплату праці, енергоносії, утримання закладів і окремі заходи/проекти.

На місцевому рівні обсяги фінансування є співмірними або вищими за державні програми для сектора загалом, що підтверджує реальну децентралізацію фінансового тягаря позашкільної освіти і залежність доступності послуг від бюджетної спроможності громади.

Зазначене свідчить про те, що для стійкого розвитку потрібне закріплення або державної інвестиційної складової (цільових програм, субвенцій під національні пріоритети), або чітких механізмів вирівнювання фінансування громад.

Керівники закладів позашкільної освіти називають такі можливі джерела фінансування: 86,7% – залучення державного фінансування, зокрема через субвенції з державного бюджету; 70,6% – залучення грантів та спонсорської допомоги; 42,3% – заохочення публічно-приватних партнерів для залучення додаткового фінансування позашкільної освіти; 24,9% – впровадження системи добровільних внесків від батьків із механізмами прозорості та підзвітності; 18,1% – впровадження системи освітніх ваучерів, яка дає змогу батькам спрямовувати фінансування до закладів позашкільної освіти; 0,2% – збільшення коштів місцевого бюджету на розвиток позашкілля.

Окрім того, актуалізується потреба додаткового ресурсного підсилення місцевих бюджетів та запровадження комплексних інструментів державної підтримки для забезпечення безперервності позашкільної освіти в умовах війни й відновлення. Зокрема, співфінансування діяльності релокованих закладів позашкільної освіти має здійснюватися на державному й місцевому рівні (цільові трансферти, державні програми підтримки, субвенції), оскільки фінансові можливості громад, які прийняли релоковані заклади, є обмеженими.

Відновлення доступу до позашкільної освіти на деокупованих територіях потребує цільового бюджетного фінансування для оперативного відкриття гуртків та творчих об'єднань відповідно до профілю закладів (STEM, еколого-

натуралістичний, художньо-естетичний, науково-технічний тощо), закупівлі обладнання, забезпечення підвозу та організації змішаних форматів навчання. У цьому контексті державна підтримка має бути спрямована на компенсацію “відновлювальних” витрат громад, які внаслідок бойових дій або окупації фактично втратили матеріально-технічну базу та кадровий потенціал.

З огляду на нерівність бюджетної спроможності громад і високі капітальні видатки, є *необхідним розроблення окремого Порядку та умов надання цільової освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам для розвитку позашкільної освіти в громадах, що зазнали найбільшого впливу війни*, яка має передбачати, зокрема, фінансування заходів зі створення безпечного освітнього середовища, включно з облаштуванням укриттів, будівництвом та реконструкцією захисних споруд цивільного захисту, а також придбанням обладнання для безперервної роботи закладів.

Додатково до бюджетних трансфертів доцільно передбачити інші заходи державної підтримки місцевого рівня: пріоритетні державні програми співфінансування (matching grants), типові проєктні рішення для укриттів і безбар’єрності, централізовані закупівлі критичного обладнання, а також методичний і кадровий супровід для запуску гуртків на ДОТ. Це дозволить зменшити фінансове навантаження на місцеві бюджети та забезпечити рівний доступ дітей до позашкільної освіти незалежно від місця проживання і наслідків воєнних дій.

Важливим напрямком державної політики у сфері позашкільної освіти є залучення дітей до пришкільних таборів із метою оздоровлення та змістовного дозвілля дітей. Виховна робота має органічно поєднувати оздоровлення, змістовний відпочинок, працю, спорт, пізнавальну, естетичну та екологічну діяльність тощо. Важливо забезпечити розвиток інтересів та здібностей дітей, формування навичок здорового способу життя, дотримання санітарно-гігієнічних норм відповідно до державних соціальних стандартів оздоровлення та відпочинку. Виховна робота має сприяти фізичному, творчому, духовному та інтелектуальному

розвитку дітей через організацію культурного та змістовного дозвілля. Вона має бути спрямована на формування комунікативної компетентності та створення в таборі відносин співпраці та співтворчості; виховання шанобливого ставлення до історії, культурної спадщини та природи рідного краю; формування соціальної компетентності та залучення дітей до соціального досвіду; формування громадянської компетентності та залучення до колективної та індивідуальної діяльності; прищеплення поваги до праці та трудової діяльності; пропагування здорового способу життя та занять спортом; протидію булінгу. Форми роботи літніх таборів зумовлені напрямами позашкільної освіти: мовні табори, а також профільні та тематичні табірні зміни із залученням висококваліфікованих спеціалістів у галузі освіти, науки, культури, спорту, діячів мистецтв тощо стають дедалі поширенішими [84].

Пришкільні табори (табори з денним перебуванням) у правовому сенсі належать до дитячих закладів відпочинку, де діти залучені до позашкільної освіти: це тимчасово утворені табори в закладі освіти (або культури, спорту чи охорони здоров'я), де забезпечуються нагляд, виховний процес, повноцінне дозвілля та розвиток здібностей дітей протягом дня (не менше 6 годин) [92]. Отже, організація таких таборів не є «додатковою опцією», а становить реалізацію визначеної законом сфери послуг з відпочинку/оздоровлення та виховно-освітньої роботи.

Фінансування оздоровлення та відпочинку дітей прямо передбачає участь місцевих бюджетів: закон встановлює, що оздоровлення та відпочинок відповідних категорій дітей здійснюється, зокрема, за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, а для інших категорій – також за рахунок місцевих бюджетів серед інших джерел. Додатково закріплено обов'язок органів місцевого самоврядування розробляти й затверджувати місцеві програми з оздоровлення та відпочинку дітей, фінансування яких здійснюється за рахунок місцевих бюджетів.

З огляду на безпекову ситуацію заходи державної підтримки закладів позашкільної освіти доцільно поділити на 4 групи:

1) для закладів, розташованих на тимчасово окупованих територіях – підтримка через мережу “заміщення” та дистанційний контур; фокусування на забезпеченні доступу дітей до позашкільної освіти поза межами тимчасово окупованих територій через дистанційні платформи, “віртуальні гуртки”, мобільні команди педагогів та залучення державних або обласних центрів як операторів програм; пріоритетними є: цифрова інфраструктура, психологічний супровід і безпечні канали комунікації; фінансування – за рахунок цільових програм; покриття витрат релокованих колективів;

2) для закладів, розташованих на деокупованих територіях – застосування інструментів швидкого відновлення функціонування закладів: субвенцій та грантів на ремонт і відновлення матеріально-технічного забезпечення, закупівлю обладнання, забезпечення енергонезалежності та зв'язку, будівництво укриттів; створення безбар'єрності, запровадження компенсаторних механізмів кадрового забезпечення. У змісті освіти акцент має бути зроблений на надолуження освітніх втрат, соціальну реінтеграцію з опорою на короткі модулі та змішане навчання;

3) для закладів, розташованих на території активних бойових дій та високого ризику пріоритетами мають бути “режим безперервності” та безпека; заняття проводяться переважно дистанційно або у змішаній формі; у фінансуванні пріоритетні витрати на безпеку (укриття, евакуаційні маршрути, страхування, медичне забезпечення, інженерний захист) та на цифрові рішення та мобільні формати; підвищені нормативи та коефіцієнти фінансування на одну дитину або гурток, адресні доплати педагогам за роботу в умовах ризику;

4) для закладів, розташованих на території без активних бойових дій має бути запроваджена розвиткова підтримка: створення наукових інтерактивних просторів, STEM-лабораторій, підприємницьких студій, розвиток олімпіадного руху, інклюзивних програм і системи підвищення кваліфікації кадрів; пріоритет – підтримка громад, які прийняли ВПО та релоковані заклади (субвенції на

розширення мережі гуртків, збільшення пропускнуої спроможності закладів, додаткові ставки, транспорт і психологічну підтримку дітей).

Держава має встановити єдині мінімальні стандарти якості та компетентнісного змісту позашкільної освіти, але застосовувати різні інструменти підтримки залежно від ризику. Слід запровадити територіальні коефіцієнти фінансування, окремих субвенцій на безпечне середовище та відновлення, а також спеціальні кадрові стимули і програми підвищення кваліфікації під різні формати навчання.

Отже, державна політика у сфері позашкільної освіти – це системно організована та нормативно забезпечена діяльність держави щодо формування цілей, принципів, пріоритетів і механізмів розвитку позашкільної освіти, спрямована на гарантування рівного доступу дітей і молоді до якісних позашкільних освітніх послуг, забезпечення їх фінансування, кадрового та матеріально-технічного забезпечення, організаційного управління, а також моніторинг і контроль результативності. Вона спрямована на визначення державних стандартів і підходів, підтримку мережі закладів, інновацій, інклюзії, національно-патріотичного та громадянського виховання, безпеки освітнього середовища та партнерства з громадами.

Проте навіть за наявності нормативної основи – Концепції розвитку позашкільної освіти – існують певні перешкоди щодо реалізації державної політики: недостатня ефективність управління та координації (підпорядкування різним центральним органам виконавчої влади; неузгодженість рішень на державному рівні); недостатня доступність та скорочення мережі закладів позашкільної освіти; кадрові та інфраструктурні обмеження системи; дефіцит верифікованих даних про всіх надавачів послуг і здобувачів; нестача ресурсів на розвиток; нерівність умов на різних територіях; фрагментарність методичного та програмного оновлення тощо, і як наслідок – розрив між «декларованими» цілями нормативно-правових актів та фактичними можливостями їх досягнення.

Висновки до розділу 1

Дослідивши теоретико-правові засади інституту позашкільної освіти в Україні ми дійшли таких висновків.

Позашкільна освіта – це інституціоналізована складова системи освіти України, що являє собою цілеспрямовану, послідовну та організовану освітньо-виховну діяльність, здійснювану у вільний від здобуття загальної середньої освіти час у спеціально створених державних, комунальних або приватних навчальних закладах з метою навчання, виховання, розвитку та соціалізації дітей і молоді та реалізовану на засадах добровільності.

Особливостями позашкільної освіти є: 1) *публічно-правовий характер* – вона є об'єктом адміністративно-правового регулювання, оскільки: реалізується в межах державної освітньої політики; підлягає управлінню, контролю та нагляду з боку уповноважених органів публічної адміністрації; передбачає дозвільні, ліцензійні та атестаційні процедури для суб'єктів освітньої діяльності; 2) *інституційна визначеність* – здійснюється: виключно у визначених законом організаційно-правових формах (позашкільні навчальні заклади, гуртки, секції, центри, об'єднання); у межах правового статусу закладів освіти як суб'єктів публічного права; 3) *є неформальною*, оскільки доповнює загальну середню освіту; спрямована на отримання додаткових знань, умінь та навичок, що виходять за межі базового освітнього стандарту; 4) *добровільність участі при публічній організації* передбачає: свободу вибору дитиною напряму та форми занять; організованість і нормативну регламентацію з боку держави; 5) *виконує соціалізаційну та компенсаторну функції*: сприяє соціальній інтеграції дітей і молоді; виконує компенсаторну роль за наявності нерівного доступу до освітніх ресурсів; має особливе значення для дітей із соціально вразливих категорій; 6) *вікова та цільова спрямованість* – адресована: дітям та молоді віком переважно від 5 до 18 років; особам, які перебувають у процесі здобуття загальної середньої освіти; 7) *результативність як правова мета* – її кінцевим результатом є: набуття

нових або додаткових знань, умінь і навичок; розвиток творчого, інтелектуального та фізичного потенціалу; формування соціально активної особистості.

Доведено, що позашкільна освіта є невід'ємною складовою безперервної освіти, спрямованою на всебічний розвиток особистості, формування її творчого потенціалу, соціальної активності та громадянської свідомості. Вона забезпечує індивідуалізацію освітнього процесу, створюючи умови для реалізації здібностей, інтересів та потреб дитини у сфері науки, техніки, мистецтва, спорту, екології, громадянської активності тощо; сприяє соціальній інтеграції дітей та молоді. У контексті воєнного стану вона набуває додаткового значення як інструмент психологічної підтримки, соціальної адаптації та збереження освітньої безперервності.

Позашкільна освіта в Україні має чітко виражену публічно-правову природу, що дозволяє розглядати її як самостійний інститут адміністративного права. Це зумовлено насамперед тим, що: 1) позашкільна освіта законодавчо визначена як складова системи освіти та об'єкт публічного управління, у межах якого держава реалізує свої владні, регулятивні та соціальні функції; 2) має місце владно-імперативне регулювання її організації та функціонування; 3) її фінансування здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів; 4) передбачено здійснення державного контролю та нагляду за якістю освітніх послуг; 5) вона виконує соціальну функцію – розвиток особистості дитини в інтересах держави та суспільства, формування громадянських, творчих і соціальних компетентностей, профілактика негативних соціальних явищ і забезпечення рівних освітніх можливостей.

Важливою є роль територіальних громад у розвитку та підтриманні позашкільної освіти в умовах воєнного стану. З огляду на це, в громаді (області) має бути затверджений річний план підвищення кваліфікації за відповідними напрямами (STEM, підприємництво, громадянська й національно-патріотична освіта, інклюзія та дистанційні технології тощо); визначені провайдери (ІШПО, МАН, університети, сертифіковані платформи), розроблена «матриця

компетентностей» для керівників гуртків (що саме має вміти педагог і які курси це забезпечують); запущена змішана модель підвищення кваліфікації (короткі онлайн-модулі та очні практикуми або стажування в провідних закладах), результати мають бути підтверджені сертифікатом і мікропроєктом (STEM-урок, підприємницький проєкт гуртка, інклюзивний сценарій заняття тощо). Обов'язково слід закласти бюджет або грантове співфінансування та вести облік охоплення.

З метою мотивування викладачів/керівників до якісного виконання своїх обов'язків доцільно оновити чи розробити (у разі відсутності) Положення про преміювання (за якість, результати дітей, підготовку призерів, інновації, наставництво, інклюзію, роботу з ВПО, ведення дистанційних курсів); Положення про надбавки/доплати (за складність, напруженість, додаткові функції, керівництво проєктами/грантами); Положення про оплату за проєкти/гранти (при цьому чітко визначити, що є «проєктом», зазначити критерії відбору, КРІ, розмір винагороди, строки, форми звітності й джерела фінансування). Щоб такий механізм працював прозоро, необхідно створити контрольну комісію (з представників адміністрації та членів профспілки або представників трудового колективу), запровадити календар оцінювання (щоквартально) і «рубрикатор» балів. Усі рішення мають бути зафіксовані в наказі й протоколі.

Є необхідним перегляд заходів другого (2027–2029 рр.) та третього (2028–2029 рр.) етапів реформування позашкільної освіти в частині: 1) підтримання інфраструктури (оновлення матеріально-технічної бази, обладнання укриттів та забезпечення безбар'єрного доступу для осіб з особливими освітніми потребами); 2) фінансування та мотивації кадрів (запровадження нових механізмів оплати праці педагогів).

Державне фінансування позашкілля у 2022–2025 рр. є нестабільним: домінують видатки на споживання (оплата праці педагогів, утримання закладів), а інвестиційна складова в загальному фонді фактично «вимкнена» після 2022 р., що обмежує модернізацію мережі та інфраструктури. Спостерігається поступове

зростання частки, але в абсолютних значеннях спеціальний фонд не компенсує падіння або відсутність видатків на розвиток загального фонду, отже на державному рівні переважно підтримується функціонування, а не розвиток.

Необхідним є додаткове ресурсне підсилення місцевих бюджетів та запровадженні комплексних інструментів державної підтримки для забезпечення безперервності позашкільної освіти в умовах війни й відновлення. Зокрема, співфінансування діяльності релокованих закладів позашкільної освіти має здійснюватись на державному й місцевому рівнях, оскільки фінансові можливості громад, які прийняли релоковані заклади, є обмеженими, а потреби – підвищеними через збільшення кількості дітей і витрат на утримання інфраструктури.

Відновлення доступу до позашкільної освіти на деокупованих територіях потребує цільового бюджетного фінансування для оперативного відкриття гуртків та творчих об'єднань, закупівлі обладнання, забезпечення підвозу та організації змішаних форматів навчання. У цьому контексті державна підтримка має бути спрямована на компенсацію “відновлювальних” витрат громад, які внаслідок бойових дій або окупації фактично втратили матеріально-технічну базу та кадровий потенціал.

З огляду на нерівність бюджетної спроможності громад і високі капітальні видатки обґрунтованою є необхідність розроблення окремого Порядку та умов надання цільової освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам для розвитку позашкільної освіти в громадах, що зазнали найбільшого впливу війни.

Державна політика у сфері позашкільної освіти – це системно організована та нормативно забезпечена діяльність держави щодо формування цілей, принципів, пріоритетів і механізмів розвитку позашкільної освіти, спрямована на гарантування рівного доступу дітей і молоді до якісних позашкільних освітніх послуг, забезпечення їх фінансування, кадрового та матеріально-технічного забезпечення, організаційного управління, а також моніторинг і контроль результативності.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

2.1. Поняття та зміст організації позашкільної освіти

Ефективність функціонування позашкільної освіти зумовлена передусім способом її організації, оскільки організаційні підходи, способи впорядкування діяльності та розподіл компетенцій забезпечують практичну реалізацію її правових і управлінських функцій. Правова природа позашкільної освіти, про яку йшлося в попередньому розділі, її форми та основні державні пріоритети визначають особливості функціонування інституції. Отже, категорія організації постає як системоутворювальний елемент, що наповнює діяльність позашкільної освіти конкретним змістом. Саме тому звернення до поняття «організація» як базової категорії науки управління є необхідним для визначення змістових характеристик організації позашкільної освіти. Використання управлінських підходів і концепцій менеджменту діяльності дозволяє окреслити структурні елементи, внутрішні взаємозв'язки та логіку побудови організаційних процесів, що створює підґрунтя для подальшого розкриття цієї категорії вже в адміністративно-правовому контексті.

Організація є однією з базових категорій теорії управління. Слово *організація* має грецьке походження (ὄργανον – знаряддя, інструмент), а також пов'язане з латинськими формами на позначення упорядкування і надання певній сукупності елементів якісного та упорядкованого вигляду [93, с.8 7].

Власне наукове осмислення організації як загального закону впорядкування здійснив О. О. Богданов, який у 1913 році запропонував концепцію тектології. Він уперше описав процеси виникнення, розвитку та руйнування будь-яких організаційних утворень незалежно від їхньої природи, що дозволило розглядати організацію як всеосяжний принцип побудови реальності [94, с. 25]. Подальший розвиток таких ідей знайшов відображення у становленні кібернетики та загальної

теорії систем. Дослідження А. Берга та С. Біра заклали уявлення про організацію як необхідну умову керованості та оптимального функціонування складних технічних і соціальних процесів [95; 96], а праці Л. фон Берталанфі сформували фундаментальний погляд на організацію як властивість системи, що забезпечує узгодженість її елементів та взаємодію з зовнішнім середовищем [97]. Згадані науковці не створили універсальної теорії організації, проте визначили її як міждисциплінарну категорію, релевантну для аналізу складних соціально-економічних і управлінських об'єктів.

Перші дослідження організації у соціально-економічній сфері мали прикладний характер і були зорієнтовані на раціоналізацію праці, виробничих процесів та управлінської діяльності [98]. Саме вони дали початок формуванню шкіл класичного менеджменту, в межах яких організацію розглядали як структуру, що встановлює розподіл функцій, ролей та повноважень у системі, забезпечуючи її впорядкованість і здатність досягати поставлених цілей [99, с. 54]. За такого підходу організація постає не лише як сукупність формальних підрозділів, а як соціальне утворення, що функціонує відповідно до визначених правил і процедур.

Подальший розвиток наукової думки засвідчив значущість неформальних відносин між членами соціальних груп, які суттєво впливають на результативність діяльності організацій [100, с. 130], що сприяло появі доктрини людських відносин, яка розширила розуміння організації, включивши до неї взаємодію, мотивацію та соціально-психологічні аспекти спільної діяльності. Тож, організацію стали розглядати не лише як формальну структуру, а як соціальну спільноту з властивими їй внутрішніми зв'язками та динамікою.

У теорії управління функція «організування» охоплює формування взаємопов'язаних керуючих і керованих підсистем, визначення структури, регламентацію процесів та узгодження діяльності елементів системи [101]. Отже, існують два панівні напрями інтерпретації цього поняття: 1) як структурного утворення, що передбачає формування підрозділів, визначення їхніх компетенцій, встановлення субординації та розподіл функцій між елементами системи;

2) упорядкування процесів: визначенням послідовності дій, встановлення процедур, часових меж виконання робіт та забезпечення їх координації [102, с. 5]. Ці підходи доповнюють один одного, оскільки організація як функція управління має і структурну, і процесну складову.

Отже, одні дослідники пов'язують організацію з формуванням оптимальної структури управління, інші – з регламентацією діяльності керуючої системи, треті відносять до організаційної функції елементи оперативного управління, пов'язані з порівнянням фактичних результатів із запланованими та коригуванням діяльності [4]. Але, незважаючи на такі відмінності, організацію розглядають як цілеспрямований вплив на систему задля досягнення визначених цілей.

З огляду на це особливого значення набуває диференціація організування структур і організування процесів. Організування структур передбачає побудову підрозділів, визначення їхніх завдань, співвідношення компетенцій, ієрархії та підпорядкованості. Організування процесів спрямоване на встановлення чіткої послідовності дій, визначення процедур, регламентацію строків виконання робіт, забезпечення належного інформаційного обміну та узгодження зусиль усіх учасників. Обидва аспекти формують комплекс дій, спрямованих на створення умов для ефективного функціонування системи, її стійкості та досягнення цілей [102, с. 30].

Отже, **організацію** доцільно розуміти як упорядкований стан елементів певного цілого і як процес їхнього впорядкування у функціонально доцільну єдність. У соціальному вимірі **організація** означає об'єднання людей, які, керуючись визначеними правилами і процедурами, здійснюють спільну діяльність у межах установленної структурної побудови, а також діяльність, спрямовану на формування, підтримання та регулювання внутрішніх зв'язків і процесів [103]. Таке визначення відображає дуальний характер організації як статички (стану впорядкованості) та динаміки (процесу упорядкування).

Отже, в науковій доктрині організацію розуміють як систему, як стан та як процес [102]. Як система вона є цілісним соціальним або соціально-економічним

утворенням, що складається з елементів, взаємодія яких забезпечує її життєздатність. Як цілісна система вона виокремлюється серед інших об'єктів, завдяки властивим їй параметрам, але водночас здатна бути розділеною на підсистеми, що мають власні функції. Як процес організація пов'язана зі створенням, підтриманням і вдосконаленням певних систем. При цьому зміст організації визначений особливостями об'єкта – виробничої, соціальної, управлінської або освітньої системи. Універсальними принципами організації є цілеспрямованість, узгодженість, структурованість, оптимальність.

Однією з ключових є організація управлінської діяльності, яка передбачає впорядкування етапів управління, визначення послідовності виконання управлінських операцій, розмежування їхніх часових меж, забезпечення інформаційної насиченості управлінських рішень і чіткої участі кожної ланки у реалізації відповідних етапів, що сприяє підвищенню ефективності функціонування системи.

Організація управлінського процесу передбачає визначення його циклів, стадій і операцій, можливості паралельного виконання певних дій, регламентацію строків, встановлення порядку отримання необхідної інформації, визначення ролей і відповідальності учасників, а також встановлення обов'язкових процедур, таких як узгодження, обговорення, затвердження та інформування. За таких умов управління є внутрішньо впорядкованим комплексом операцій, спрямованих на досягнення конкретних цілей системи.

У контексті нашого дослідження ключовим є розуміння організації як процесу впорядкування діяльності, що передбачає визначення структурних зв'язків, встановлення процедур, розподіл компетенцій та забезпечення узгодженості взаємодії учасників. З огляду на це організацію позашкільної освіти доцільно розглядати як сукупність публічно-владних та внутрішньоорганізаційних дій уповноважених суб'єктів, спрямованих на формування, функціонування та розвиток мережі закладів позашкільної освіти, визначення змісту їхньої діяльності, забезпечення належної якості освітніх послуг

і реалізацію права дітей та молоді на позашкільну освіту. Тобто організація позашкільної освіти стосується не лише органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а й охоплює діяльність усіх залучених суб'єктів публічного і приватного секторів. Йдеться про діяльність закладів позашкільної освіти щодо впорядкування освітнього процесу, планування та використання кадрових, матеріальних і фінансових ресурсів, формування безпечного та розвивального освітнього середовища, а також про побудову системи взаємодії з учасниками освітніх відносин, сім'єю, територіальною громадою, громадськими об'єднаннями, благодійними фондами, суб'єктами підприємницької діяльності та міжнародними партнерами. У сучасних умовах це передбачає співпрацю публічного та приватного секторів, реалізацію спільних освітніх і соціальних проєктів, укладення договорів про партнерство, залучення позабюджетних ресурсів, грантової підтримки й волонтерських ініціатив, що визначає комплексний, міжсекторальний характер організації позашкільної освіти.

З огляду на викладене **під організацією позашкільної освіти в Україні** слід розуміти *врегульовану нормами публічного права системну, послідовну та скоординовану діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів позашкільної освіти, їхніх публічних і приватних партнерів та інших залучених суб'єктів, спрямовану на створення, підтримання й удосконалення умов для надання позашкільних освітніх послуг, забезпечення їх доступності, варіативності та якості, формування безпечного й сприятливого освітнього середовища, а також на організацію, координацію й контроль відповідних процесів*. Така діяльність передбачає планування у упорядкування мережі закладів, визначення змісту та форм позашкільної освіти, розподіл компетенцій між суб'єктами, встановлення процедур взаємодії та відповідальності, що сукупно забезпечує ефективну реалізацію права дітей і молоді на позашкільну освіту.

Ознаками організації позашкільної освіти є насамперед її публічно-правова природа: організаційні рішення у цій сфері спрямовані на реалізацію

конституційно гарантованого права кожної особи на освіту та пов'язані з виконанням публічних функцій держави й територіальних громад. Такі рішення ухвалюються в межах визначених законом повноважень, на засадах пріоритету публічного інтересу, з обов'язковим дотриманням принципів законності, прозорості, підзвітності та недискримінації. Публічно-правовий характер організації позашкільної освіти зумовлює імперативність значної частини організаційних приписів, необхідність нормативного закріплення процедур і стандартів, наявність механізмів контролю та юридичної відповідальності за порушення встановленого порядку.

Важливою ознакою є багаторівневість організації позашкільної освіти. Вона здійснюється на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, що передбачає поєднання стратегічного визначення цілей і пріоритетів освітньої політики, нормативного регулювання основних параметрів позашкільної освіти, програмно-цільового планування розвитку мережі закладів та безпосереднього управління конкретними закладами та їхньою освітньою діяльністю. На загальнодержавному рівні формуються базові стандарти, вимоги до змісту та якості позашкільної освіти, визначаються загальні механізми фінансування й контролю. На регіональному та місцевому рівнях ці вимоги адаптують до потреб територіальних громад, приймають рішення щодо заснування, реорганізації або ліквідації закладів, формують локальні програми підтримки дітей і молоді. Така багаторівневість ускладнює організаційні процеси, але водночас сприяє врахуванню місцевих умов та інтересів.

Суттєвою ознакою організації позашкільної освіти є її комплексний характер. Вона не зводиться лише до юридичного оформлення статусу закладів чи внутрішнього упорядкування їхньої роботи, а має кілька взаємопов'язаних вимірів. Інституційний вимір пов'язаний зі створенням, функціонуванням та розвитком мережі закладів позашкільної освіти різних типів. *Змістовий вимір* стосується формування, оновлення та реалізації освітніх програм, які мають враховувати вікові особливості, інтереси й потреби вихованців. *Кадровий вимір*

передбачає добір, підготовку, атестацію та професійний розвиток педагогічних працівників, спроможних забезпечити належний рівень освітніх послуг. *Ресурсний вимір* охоплює фінансове, матеріально-технічне, інформаційне та організаційне забезпечення діяльності закладів. Нарешті, *комунікаційний вимір* відображає системну взаємодію із сім'єю, територіальною громадою, громадськими об'єднаннями, благодійними фондами, суб'єктами приватного сектору, а також із іншими ланками освітньої системи. Саме поєднання публічно-правової природи, багаторівневої побудови та комплексності змісту надає організації позашкільної освіти специфічного, відмінного від інших сфер публічного управління характеру й визначає особливості адміністративно-правового регулювання у цій галузі.

Специфіка позашкільної освіти зумовлює особливості її організації. Передусім позашкільна освіта ґрунтується на добровільності участі дітей та молоді, що вимагає гнучкості, розмаїття форм і змісту діяльності, здатності адаптувати освітні програми до індивідуальних інтересів, здібностей, стану здоров'я та життєвих обставин дітей і молоді. Ще однією особливістю є територіальна та соціальна неоднорідність умов, у яких здійснюється позашкільна освіта. В Україні є населені пункти з розвиненою інфраструктурою позашкільних закладів і громади, де їх функціонування ускладнене через дефіцит ресурсів, кадрову нестачу або безпекові ризики. Окремим викликом є організація позашкільної освіти ВПО, дітей, які проживають на прикордонних, прифронтових, деокупованих територіях, що зумовлює необхідність створення мобільних, дистанційних, змішаних організаційних форм задля забезпечення доступу до позашкільних освітніх послуг за умов руйнування інфраструктури, релокації закладів, обмежень пересування та запровадження посилених режимів безпеки.

Також слід пам'ятати, позашкільля одночасно виконує освітню, виховну, культурну, дозвілєву, спортивну, а в умовах збройного конфлікту й реабілітаційну та профілактичну функції. Участь у спортивних секціях, мистецьких гуртках, патріотичних програмах тощо пов'язана з відновленням психоемоційного стану дітей, які пережили втрату близьких, поранення, тривале перебування в умовах

небезпеки. Отже, слід враховувати підвищену потребу в безпечному середовищі, психолого-педагогічному супроводі, інклюзивних підходах до дітей з інвалідністю, зокрема набутою внаслідок воєнних дій, і дітей з проявами посттравматичних розладів.

Позашкільна освіта суттєво залежить від недержавних суб'єктів. Можливості для розвитку дітей нерідко забезпечують громадські об'єднання, благодійні фондів, релігійні організації, суб'єкти підприємництва, міжнародні донори, що зумовлює посилення співпраці публічного та приватного секторів і передбачає організацію спільних проєктів, партнерських програм, фінансування. Організаційні рішення при цьому мають враховувати правовий статус, мотивацію й можливості партнерів, потребу в прозорості та підзвітності використання ресурсів, а також у запобіганні нерівності доступу до позашкільної освіти різних соціальних груп на різних територіях.

Специфічним є й фінансування позашкільної освіти, яке залежить від спроможності конкретних територіальних громад та їхніх пріоритетів у розподілі коштів. Здебільшого використовують кошти державного та місцевих бюджетів, власні надходження закладів, благодійна й донорська допомога, ресурси приватних партнерів. В умовах воєнного стану та загального дефіциту публічних фінансів це створює підвищені ризики скорочення мережі закладів, зменшення кількості гуртків і секцій, обмеження можливостей для оновлення матеріально-технічної бази й оплати праці педагогів. Водночас зростає роль позабюджетних джерел, грантових програм, благодійних проєктів, механізмів публічно-приватного партнерства, що потребує чіткого адміністративно-правового регулювання платних послуг, благодійних внесків, цільової допомоги та контролю за їх використанням.

Має особливості й професійна підготовка та мотивація педагогічних працівників. Педагог позашкільної освіти поєднує в собі функції тренера, наставника, організатора дозвілля, а нерідко й консультанта з питань особистісного розвитку та соціальної адаптації дітей, що вимагає наявності не

лише базової педагогічної освіти, а й додаткових компетентностей у сфері мистецької, спортивної, технічної, науково-дослідницької, проєктної, інклюзивної та реабілітаційної діяльності. В умовах збройного конфлікту до цього додається потреба у спеціальній підготовці для роботи з дітьми, які зазнали психотравм, втратили близьких, мають досвід вимушеного переселення або поранень, що посилює значення безперервного професійного розвитку, супервізійної підтримки та міждисциплінарної співпраці з психологами, соціальними працівниками, медичними фахівцями.

Слід також враховувати специфіку професійної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів. Значна частина педагогів приходить до позашкільної освіти з інших професійних сфер (спорт, культура, мистецтво, технічні спеціальності), що потребує цілеспрямованого адміністративно-правового врегулювання вимог до їхньої педагогічної компетентності, створення спеціалізованих програм підвищення кваліфікації, методичної підтримки й механізмів визнання результатів неформальної освіти. У цьому контексті важливо не лише дотримуватися кваліфікаційних стандартів, а й забезпечити реальні спроможності педагогічних працівників працювати з різними категоріями дітей.

Не менш показовою є й специфіка мотивування педагогів. Здебільшого рівень матеріальної винагороди у цій сфері є нижчим, ніж у формальній освіті, тоді як навантаження, емоційна залученість і часова гнучкість (робота у вечірні години, у вихідні дні, участь у заходах, поїздках, змаганнях, конкурсах) є суттєвими. За таких умов провідну роль відіграють нематеріальні чинники мотивації: можливість творчої самореалізації, участь у значущих для громади та дітей проєктах, визнання професійних досягнень, включення до процесу прийняття управлінських рішень, підтримка з боку адміністрації та органів управління освітою. Організаційні рішення мають створення системи стимулів – моральних, організаційних, кар'єрних, а за можливості й фінансових – що запобігають вигоранню, плинності кадрів і втраті професійного потенціалу.

Особливістю позашкільної освіти є також її зв'язок із цифровою трансформацією освітнього простору. Використання дистанційних платформ, організація онлайн-гуртків, запровадження змішаних форм навчання – це не лише способи реагування на безпекові виклики, а й інструменти розширення доступу для дітей з віддалених або малозабезпечених територій, дітей з обмеженими можливостями пересування, а також для тих, хто поєднує навчання з лікуванням чи реабілітацією. Це вимагає від організаторів опанування нових технологій управління, розроблення адаптованих цифрових програм і процедур, формування компетентності педагогів працювати в гібридному середовищі без втрати якості людської взаємодії, яка є ключовою для позашкільної освіти.

Отже, організація позашкільної освіти в Україні є складним, багаторівневим та багатовимірним явищем, що поєднує правові, управлінські, соціальні й педагогічні компоненти. Її зміст визначений не лише формальними адміністративними процедурами, а й характером взаємодії суб'єктів, доступністю освітніх можливостей, здатністю системи оперативно реагувати на суспільні виклики. Саме в такому розумінні організація позашкільної освіти стає предметом подальшого адміністративно-правового аналізу, зокрема щодо її нормативного регулювання, суб'єктного складу та особливостей реалізації організаційних повноважень.

Організація позашкільної освіти має системний характер. Під системою у цьому контексті доцільно розуміти впорядковану сукупність взаємопов'язаних елементів, об'єднаних спільною метою, що функціонують у визначеному правовому, соціальному та територіальному середовищі [104, с. 87]. Цими елементами є органи державної влади та місцевого самоврядування, заклади позашкільної освіти, їхні структурні підрозділи, педагогічні працівники, учасники освітніх відносин, організаційно-правові форми діяльності, а також фінансові, матеріальні та інформаційні ресурси. Сукупність цих елементів, упорядкована відповідно до норм публічного права, а їхня діяльність спрямована на досягнення

спільної мети, організацію позашкільної освіти як цілісного соціально-правового утворення.

Як відкрита соціальна система позашкільної освіти перебуває у постійній взаємодії із зовнішнім середовищем, отримує з нього ресурси, зокрема фінансові, кадрові, нормативні, інформаційні, соціокультурні та безпекові. У межах системи відбувається їх трансформація через сукупність управлінських, організаційних та педагогічних процесів: планування й реалізацію освітніх програм, внутрішній розподіл повноважень, прийняття управлінських рішень, забезпечення взаємодії між суб'єктами. Результатом надання освітніх послуг є сформовані компетентності та досвід дітей і молоді, соціальні ефекти – підвищення рівня розвитку громади, зміцнення людського капіталу, поліпшення соціальної інтеграції та профілактики девіантної поведінки.

Системний характер організації позашкільної освіти виявляється в наявності внутрішньої структури та ієрархії. У її межах можна виокремити: нормативно-правову, інституційну, управлінську, змістовно-педагогічну, кадрову, ресурсну, інформаційну підсистеми та підсистему зовнішньої взаємодії. Кожна з них виконує власні функції, але водночас перебуває у взаємозв'язку з іншими, що зумовлює потребу в узгодженості рішень і процедур. Порушення балансу в одній із підсистем неминуче впливає на спроможність системи в цілому забезпечувати належний рівень позашкільної освіти, що особливо помітно в умовах воєнного стану, масового переміщення населення чи руйнування інфраструктури.

Отже, організація позашкільної освіти є не сукупністю розрізнених заходів чи управлінських актів, а цілісним процесом циркуляції ресурсів, рішень та результатів між системою і зовнішнім середовищем. Системний підхід дозволяє змістовно поєднати правові норми, управлінські механізми та педагогічні технології, а також виявити резерви підвищення ефективності позашкільної освіти, удосконалюючи окремі елементи й зв'язки в межах цієї системи.

До базових елементів організації позашкільної освіти, на нашу думку, доцільно віднести цільовий, суб'єктний, об'єктний, нормативно-правовий,

організаційно-функціональний, ресурсний, просторово-територіальний та результативний [105].

Цільовий елемент – це система цілей і завдань позашкільної освіти, що визначають зміст і спрямованість організаційних рішень. *Суб'єктний елемент* – органи державної влади, органи місцевого самоврядування, заклади позашкільної освіти, їхні посадові особи, педагоги, а також публічні і приватні партнери, які беруть участь в організації освітньої діяльності. *Об'єктний елемент* – це діти та молодь як адресати позашкільної освіти з урахуванням їхніх вікових, соціальних, освітніх та особистісних особливостей, зокрема внутрішньо переміщені особи, діти з інвалідністю та з досвідом проживання у зонах підвищеного ризику. *Нормативно-правовий елемент* – це сукупність законів, підзаконних актів, локальних положень і внутрішніх регламентів, що визначають порядок створення, функціонування і розвитку закладів позашкільної освіти, встановлюють права та обов'язки учасників, процедури прийняття управлінських рішень. *Організаційно-функціональний елемент* охоплює форми і методи роботи, структуру органів управління, внутрішній розподіл повноважень, процедури планування, координації, моніторингу і контролю. *Ресурсний елемент* становлять фінансові, матеріально технічні, кадрові, інформаційні та часові ресурси, без яких організація позашкільної освіти є фактично неможливою. *Просторово-територіальний елемент* – мережа закладів, доступних для дітей у різних типах громад, зокрема на прифронтових, деокупованих або депресивних територіях. *Результативний елемент* – це з освітні, виховні, соціальні та реабілітаційні результати, які отримують діти та громада внаслідок функціонування позашкільної освіти.

Такий підхід створює методологічне підґрунтя для подальшого аналізу нормативно-правового регулювання організації позашкільної освіти, суб'єктного складу та обсягу їхніх повноважень, адміністративно-правових засобів організаційного впливу й механізмів взаємодії учасників відповідних правовідносин, а також для обґрунтування напрямів удосконалення її адміністративно-правових засад.

2.2. Нормативно-правове регулювання організації позашкільної освіти

Організація позашкільної освіти має публічно-правовий характер і здійснюється в межах визначених законом приписів. Тож, її аналіз неможливий без з'ясування змісту та особливостей нормативно-правового регулювання. Через систему нормативно-правових актів держава встановлює цілі, принципи, структуру, суб'єктний склад, інструменти й процедури організації позашкільної освіти, а також умови реалізації права дітей і молоді на освіту.

Термін «нормативно-правове регулювання» є усталеним у сучасній юридичній науці. Він позначає особливий різновид правового впливу через нормативно-правові акти. Доктринальна теорія розрізняє категорії «правове регулювання» і «нормативно-правове регулювання», визнаючи їх співвідношення як загального й окремого.

У загальній теорії права правове регулювання розглядають у широкому і вузькому значенні. У широкому розумінні його пов'язують із усією сукупністю форм впливу права на свідому поведінку осіб: нормами права, актами їх застосування, судовою практикою, правовими договорами, звичаями, правосвідомістю, правовою культурою, механізмами забезпечення законності й правопорядку тощо [106, с. 15]. За такого підходу правове регулювання є складною взаємодією принципів права, норм, юридичних фактів, правовідносин та актів їх реалізації. Проте деякі науковці попереджають, що надмірно широке тлумачення цієї категорії розмиває її зміст, ускладнює окреслення меж правового впливу [107, с. 78]. На цій підставі обґрунтований вузький підхід, відповідно до якого правове регулювання є спеціальним способом упорядкування суспільних відносин через встановлення нормативно визначених стандартів належної та можливої поведінки [108, с. 105], що важливо для нашого дослідження, оскільки дозволяє відокремити власне регулятивну функцію права від інших форм публічного впливу.

У межах цього підходу сформувалося поняття «нормативно-правове регулювання». О. М. Куракін пропонує розуміти нормативно-правове

регулювання як визначення меж самореалізації суб'єктів права, закріплення у правових нормах і правосвідомості громадян можливості діяти відповідно до вимог права [109, с. 12]. Для організації позашкільної освіти такий підхід важливий, оскільки дозволяє побачити в нормативних приписах не тільки імперативні обмеження, а й гарантії ініціативи, автономії суб'єктів освітньої діяльності.

Н. М. Пархоменко звертає увагу на еволюцію нормативно-правового акту як основної форми вираження правових норм, підкреслюючи, що саме через нього держава закріплює загальнообов'язкові правила на всіх етапах свого розвитку [110, с. 121]. У цьому контексті нормативно-правове регулювання розглядається як історично сформована система нормативних актів, що відображає рівень розвитку державності, ступінь диференціації суспільних інтересів та інтенсивність втручання держави в суспільне життя. Для сфери позашкільної освіти це означає, що її організація залежить від того, наскільки послідовно й системно розбудована нормативно-правова база, яка визначає статус закладів, повноваження суб'єктів, гарантії прав здобувачів освіти.

У галузевих дослідженнях нормативно-правове регулювання визначене як впорядкована сукупність нормативно-правових актів, спрямованих на організацію публічного адміністрування в певній сфері. Так, Ю. О. Чорний характеризує його як систематизований набір нормативно-правових актів, які визначають організацію процесу управління у відповідній сфері, розподіл повноважень між суб'єктами та порядок їх реалізації [111, с. 588]. Отже, нормативно-правове регулювання у сфері публічного управління слід розглядати як систему актів, зорієнтовану на організацію конкретних управлінських процесів. Відповідно, у сфері позашкільної освіти нормативно-правове регулювання організації слід розуміти як систему актів, що визначають порядок створення, функціонування й розвитку мережі закладів, а також процедури прийняття й виконання управлінських рішень.

О. А. Марущак слушно зазначає, що правове регулювання є ширшим явищем, яке охоплює всі форми правового впливу на суспільні відносини, включно з нормативно-правовими актами, правозастосовчою діяльністю, судовою практикою, правовими звичаями та договорами [112, с. 583]. Натомість нормативно-правове регулювання є складовою правового регулювання, пов'язаною виключно з впливом через систему нормативно-правових актів, які встановлюють формально визначені загальнообов'язкові правила поведінки [112, с. 583]. Такий підхід дозволяє чітко окреслити межі дослідження, зосередивши увагу саме на нормативних актах як основному інструменті організації відповідної сфери.

Отже, нормативно-правове регулювання є складовою правового регулювання і має такі ознаки: здійснюється виключно через правові норми, закріплені в нормативно-правових актах; спрямоване на встановлення формально визначених правил поведінки; має системний характер і реалізується через взаємодію актів різної юридичної сили; зорієнтоване на впорядкування певних видів суспільних відносин з урахуванням їхньої природи та публічної значущості [113].

У контексті цього дослідження під **нормативно-правовим регулюванням організації позашкільної освіти в Україні** доцільно розуміти системну, засновану на нормах публічного права сукупність нормативно-правових актів різного рівня, яка визначає цілі, принципи, структуру та зміст організації позашкільної освіти, закріплює коло суб'єктів і обсяг їхніх повноважень, встановлює порядок створення, функціонування й розвитку закладів позашкільної освіти, процедури прийняття та реалізації управлінських рішень, а також гарантії реалізації права дітей і молоді на позашкільну освіту.

Організація позашкільної освіти врегульована нормативними приписами різних рівнів: Конституцією України та законами, що визначають засади освітньої політики; підзаконними актами органів виконавчої влади, які конкретизують порядок здійснення відповідного виду освітньої діяльності; рішеннями органів

місцевого самоврядування щодо створення та утримання мережі закладів; локальними положеннями закладів позашкільної освіти, що встановлюють внутрішній режим освітнього процесу.

У загальній теорії права систему нормативно-правових актів класифікують за кількома критеріями. М. В. Цвік та О. В. Петришин пропонують групувати нормативно-правові акти залежно від: їхньої юридичної сили (закони і підзаконні акти), суб'єкта правотворчості (народ, глава держави, органи законодавчої та виконавчої влади, органи місцевого самоврядування), обсягу та характеру дії (загальні, спеціальні, виняткові), галузевої належності (конституційні, адміністративні, цивільні тощо) та форми зовнішнього вираження (закони, укази, постанови, розпорядження тощо) [114, с. 281]. У цьому підході відображене комплексне бачення системи актів у поєднання їхніх змістових і формально-юридичних ознак.

П. М. Рабінович розглядає систему нормативно-правових актів передусім крізь призму їх ієрархії, а також галузі правового регулювання та державного устрою [115, с. 125–126], зосередивши увагу на вертикальних зв'язках актів різної юридичної сили і на узгодженості приписів у межах окремих галузей законодавства. Для нашого дослідження це важливо в контексті співвідношення освітнього законодавства з актами, що регулюють суміжні сфери (молодіжну, культурну, спортивну, соціальну політику).

Л. А. Луць пропонує класифікувати нормативно-правові акти за суб'єктом правотворчості (народ, глава держави, органи законодавчої, виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, керівники організацій), характером і обсягом дії (акти загальної, виключної, обмеженої дії) та юридичною силою (закони і підзаконні акти) [116, с. 194]. За такого підходу особливого значення набуває суб'єкт як носій владних повноважень, що є суттєвим для публічно-правового аналізу організації позашкільної освіти.

М. С. Кельман та О. Г. Мурашин, окрім суб'єкта ухвалення і юридичної сили, виділяють також сферу дії (загальнообов'язкові, спеціальні, локальні акти),

ступінь загальності правових норм (загальні й такі, що конкретизують), характер волевиявлення (акти встановлення, зміни, скасування норм), галузеву належність і часові межі дії (визначено-строкові й невизначено-строкові) [117, с. 231], що дозволяє структурувати систему нормативно-правових актів не лише у вертикальному, а й у горизонтальному вимірі, враховуючи параметри їхнього змісту й дії.

Отже, для дослідження нормативно-правового регулювання організації позашкільної освіти доцільно застосовувати комбінований підхід до класифікації нормативно-правових актів, поділяючи їх за:

- юридичною силою (Конституція України, закони, підзаконні акти центральних органів виконавчої влади, акти органів місцевого самоврядування, локальні акти закладів);
- суб'єктом правотворчості (законодавчий орган, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади у сфері освіти й суміжних сферах, органи місцевого самоврядування, засновники закладів);
- сферою дії (акти загальноосвітньої, спеціально позашкільної та локальної дії).

У **Конституції України** закріплено право на освіту та прямий обов'язок держави забезпечувати розвиток позашкільної освіти. У ст. 53 визначено, що кожна людина має право на освіту, а держава забезпечує розвиток, зокрема позашкільної освіти та різних форм навчання. Ця норма є основою для всіх нормативних актів, якими урегульовано галузь освіти [3]. Відповідно до Конституції, позашкільна освіта є самостійним сегментом системи освіти, а не факультативною ініціативою окремих організацій чи приватних осіб. Тож, держава має забезпечити такі умови для її функціонування й доступності: формування загальних засад державної освітньої політики, створення нормативної бази, підтримка мережі закладів, а також інституційне забезпечення управління цією сферою.

Водночас конституційна модель права на освіту дозволяє чітко розмежувати обов'язковість і добровільність в освітній сфері. Оскільки повна загальна середня освіта прямо визначена як обов'язкова, позашкільна освіта за своєю природою реалізується як добровільно обрана освітня діяльність, що доповнює базову освіту. Саме ця відмінність впливає на організаційні підходи до позашкільної освіти: необхідність варіативних програм, гнучких форм залучення, орієнтації на інтереси й здібності здобувачів.

Конституційні положення формують принципову вимогу до організації позашкільної освіти через загальні гарантії прав людини і рівності. Вони орієнтують на недискримінаційний доступ до освітніх можливостей, а також на пріоритет охорони прав і законних інтересів дітей як найбільш уразливої категорії учасників освітніх відносин. У практичному вимірі це має значення для організаційних рішень щодо доступності програм, безпечного освітнього середовища, інклюзивності та підтримки дітей, які потребують додаткової уваги [3].

Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII є базовим актом, який задає загальні параметри функціонування всієї освітньої системи, зокрема позашкільної освіти. Ним врегульовані суспільні відносини, що виникають під час реалізації конституційного права на освіту, визначені права й обов'язки учасників освітніх відносин, а також окреслена компетенція органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері освіти [4].

Закон встановлює державні гарантії та цільові орієнтири розвитку освітніх послуг. Держава декларує забезпечення розвитку позашкільної освіти, а право на безоплатне здобуття позашкільної освіти пов'язує з бюджетним фінансуванням у порядку, визначеному законодавством (ст. 4). Водночас освіта визначена державним пріоритетом, а державна політика у сфері освіти підлягає формуванню та реалізації через стратегічні й програмні документи (ст. 5). Отже, організація позашкільної освіти є не факультативною діяльністю органів публічної влади, а напрямом реалізації державної освітньої політики.

Також Закон закріплює засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності (ст. 6): людиноцентризм, верховенство права, рівний доступ без дискримінації, розвиток інклюзивного середовища, забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності, прозорість управлінських рішень і підзвітність, автономію закладів освіти у межах закону, а також державно-громадське партнерство і публічно-приватне партнерство [4]. Саме ці принципи мають слугувати критеріями належної організації позашкільної освіти, оскільки вони задають вимоги до управлінських рішень, моделі взаємодії учасників та стандартів діяльності закладів.

Важливим для організації позашкільної освіти є правове регулювання мовного режиму освіти. Закон гарантує право на здобуття, серед іншого, позашкільної освіти державною мовою в державних і комунальних закладах (ст. 7). Він містить приписи щодо забезпечення прав осіб з порушенням слуху на навчання жестовою мовою та вивчення української жестової мови. Це має організаційний вимір, оскільки впливає на кадрові вимоги, комунікацію та визначає доступність освітніх послуг для різних груп дітей і молоді.

Позашкільна освіта визначена як невід'ємний складник системи освіти України (ст. 10) [4], отже її організація має відповідати загальним вимогам освітнього законодавства щодо якості, управління та гарантій прав здобувачів. Закон України «Про освіту» розмежовує складові системи освіти та рівні освіти, що дозволяє окреслити межі застосування до позашкільної освіти норм, які стосуються рівнів освіти, і уникнути їхнього механічного поширення на позашкільну освітню діяльність, яка не належить до рівневої моделі освіти.

Законодавець закріплює три види освіти – формальну, неформальну та інформальну (ст. 8), визнаючи множинність освітніх практик і різноманіття шляхів набуття знань, умінь і компетентностей. У цьому контексті позашкільна освіта посідає особливе місце, оскільки поєднує елементи формальної та неформальної освіти, а в окремих випадках й інформальних освітніх процесів, що створює

правові передумови для гнучкої організації позашкільної освіти та легітимації різних форматів освітньої діяльності поза межами класичної шкільної моделі.

Закон визначає форми здобуття освіти – інституційну, індивідуальну та дуальну (ст. 9). Інституційна форма передбачає очний, заочний, дистанційний та мережевий формати навчання. Для організації позашкільної освіти особливого значення набуває мережева форма, яка передбачає здійснення освітнього процесу за участю кількох суб'єктів освітньої діяльності на підставі договорів, що дозволяє залучати не лише заклади освіти, а й установи культури, спорту, науки, громадські об'єднання, благодійні фонди тощо, що відповідає міжсекторальному характеру позашкільної освіти та розширює організаційні можливості.

Нормативне закріплення мережевої форми здобуття освіти створює правову основу для договірної взаємодії між суб'єктами, розподілу функцій і відповідальності, а також для використання ресурсів різних організацій у межах єдиного освітнього процесу, що дозволяє формувати складні організаційні моделі, у яких освітні програми реалізуються спільно кількома суб'єктами, а координація їхньої діяльності набуває значущості.

Ч. 11 ст. 9 Закону визначає, що особливості застосування форм здобуття освіти для окремих рівнів і складових системи освіти можуть бути визначені спеціальними законами, що є принциповим для позашкільної освіти, оскільки дозволяє уникнути механічного поширення на неї правил, розроблених для формальної освіти. Такий підхід забезпечує узгодженість рамкового Закону «Про освіту» зі спеціальним законодавством про позашкільну освіту та відкриває можливості для врахування специфіки організації позашкільних освітніх програм, форм участі здобувачів та особливостей управління відповідними закладами.

Норми Закону «Про освіту» формують і загальну інституційну «архітектуру» діяльності закладів освіти, застосовну і до закладів позашкільної освіти. У ньому визначені поняття «заклад освіти», «засновник», «здобувачі освіти», а також закріплені категорії, які впливають на організаційні рішення, – «автономія» та «безпечне освітнє середовище» (ст. 1). Зазначений Закон

встановлює засади автономії закладу освіти (ст. 23), визначає коло суб'єктів управління закладом (ст. 24), права й обов'язки засновника (ст. 25) та повноваження керівника (ст. 26). Для організації позашкільної освіти це означає: а) наявність нормативно встановлених ролей і відповідальності між засновником та керівництвом закладу; б) необхідність інституційного забезпечення внутрішнього управління і самоврядування; в) покладення на засновника обов'язків щодо матеріально-технічної бази та безперешкодного середовища; г) персоніфікацію управлінської відповідальності керівника за організацію освітнього процесу і функціонування внутрішньої системи якості [4].

Особливе значення має прозорість діяльності закладу освіти (ст. 30). Закон вимагає відкритого доступу до установчих документів, інформації про органи управління, освітні програми, кадрове та матеріально-технічне забезпечення, а також до документів, що підтверджують право на провадження освітньої діяльності (зокрема ліцензій та сертифікатів акредитації, якщо вони застосовні). У позашкільній освіті це безпосередньо впливає на стандарти внутрішньої організації, документообіг та інформаційну відкритість перед батьками, громадою і суб'єктами контролю.

Закон України «Про освіту» також визначає інструменти забезпечення якості освітньої діяльності та правові передумови допуску суб'єктів до надання освітніх послуг, серед яких: ліцензування освітньої діяльності, акредитація, інституційний аудит, моніторинг якості освіти, а також атестація й сертифікація педагогічних працівників. Сукупно ці інструменти є системою правових засобів, спрямованих на впорядкування освітньої діяльності та гарантування належного рівня її здійснення.

На рівні нормативного визначення законодавець закріплює ліцензування освітньої діяльності як адміністративну процедуру визнання спроможності суб'єкта надавати освітні послуги відповідно до встановлених ліцензійних умов, а також встановлює обов'язковість провадження освітньої діяльності на підставі ліцензії (ст. 43). У контексті організації позашкільної освіти ці приписи мають

принципове значення, оскільки зумовлюють адміністративно-процедурний характер допуску до освітньої діяльності: заклад або інший суб'єкт зобов'язаний відповідати визначеним законодавством вимогам і пройти чітко регламентовану процедуру, що є необхідною передумовою легітимного здійснення позашкільної освітньої діяльності.

Нарешті, Закон «Про освіту» визначає загальну модель публічного управління та контролю у сфері освіти, окреслює коло органів управління у сфері освіти (ст. 62), повноваження Кабінету Міністрів України (ст. 63), повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, зокрема щодо нормативно-правового забезпечення функціонування системи освіти та адміністрування інформаційних систем (ст. 64)[4]. Важливо, що органи місцевого самоврядування на регіональному рівні наділені повноваженнями планувати та забезпечувати розвиток мережі закладів, зокрема позашкільної освіти, а також виступати засновниками, здійснювати реорганізацію і ліквідацію закладів з урахуванням спеціальних законів (ст. 66). Також Закон України «Про освіту» закріплює інститут громадського нагляду (контролю) у сфері освіти (ст. 71), який є важливим елементом системи забезпечення прозорості та підзвітності організаційних і управлінських рішень [4]. Наявність такого інституту розширює можливості участі інститутів громадянського суспільства, батьківських об'єднань та інших заінтересованих суб'єктів у моніторингу якості освітньої діяльності, використання фінансових ресурсів і дотримання вимог щодо безпечного освітнього середовища.

Ключовим спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює організацію позашкільної освіти в Україні, є *Закон України «Про позашкільну освіту»* від 22 червня 2000 року, № 1841-III. Він визначає правові засади функціонування позашкільної освіти як складової системи освіти, закріплює її мету, завдання, принципи, організаційні форми, суб'єктний склад, а також особливості управління та забезпечення освітньої діяльності у цій сфері. На відміну від рамкового Закону України «Про освіту», який встановлює загальні

положення освітньої політики, Закон України «Про позашкільну освіту» конкретизує нормативні вимоги до організації позашкільної освітньої діяльності з урахуванням її специфіки, добровільного характеру та різноманіття форм реалізації [40].

Закон встановлює, що позашкільна освіта реалізується через мережу спеціалізованих закладів і спрямована на розвиток здібностей, інтересів та обдарувань дітей і молоді у вільний від обов'язкового навчання час (ст. 1). Таке нормативне закріплення зумовлює специфіку організації позашкільної освіти, яка не підпорядковується рівневій логіці формальної освіти та допускає широку варіативність організаційних форм. Водночас чинна редакція Закону не містить чіткої деталізації сучасних організаційних моделей, зокрема дистанційних, змішаних або мережевих форм позашкільної освіти, застосовуваних на практиці.

Аналіз положень Закону свідчить, що питання організації позашкільної освіти для окремих соціальних груп залишаються недостатньо врегульованими. Зокрема, Закон не передбачає спеціальних норм щодо її організації для дітей і молоді з числа внутрішньо переміщених осіб. За відсутності таких положень доступ цієї категорії до позашкільних освітніх послуг забезпечений підзаконними або локальними актами, що не гарантує єдності підходів та стабільності організаційних рішень. У зв'язку з цим доцільним є нормативне закріплення в Законі окремих організаційних гарантій для внутрішньо переміщених дітей і молоді, зокрема можливості зарахування незалежно від місця реєстрації та застосування дистанційних форм навчання.

Закон України «Про позашкільну освіту» закріплює переважно загальні засади організації позашкільної освіти та можливі форми її здійснення. Ст. 18 визначає організаційні форми позашкільної освіти: заняття, гурткову та клубну роботу, дистанційну діяльність, індивідуальні заняття, а також функціонування закладів у різних інституційних формах. Таке нормативне рішення свідчить про визнання законодавцем варіативного та гнучкого характеру позашкільної освіти. Проте ці положення мають здебільшого переліковий характер і не встановлюють

спеціальні організаційні вимоги, процедури чи механізми реалізації відповідних форм освітньої діяльності, що ускладнює їх єдине застосування на практиці.

Особливої уваги потребує питання форм організації позашкільної освіти. Хоча про дистанційну роботу йдеться у ст. 18 Закону, відсутні нормативно визначені вимоги до порядку її організації, забезпечення якості освітньої діяльності, ідентифікації учасників та гарантій безпеки освітнього середовища, що призводить до фрагментарного регулювання цих питань на підзаконному або локальному рівнях. Однакові за змістом освітні послуги можуть надаватися за різними організаційними моделями залежно від регіону або конкретного закладу, що негативно впливає на рівність доступу до позашкільної освіти та стабільність правового регулювання.

Подібні проблеми наявні й у сфері організації позашкільної освіти для окремих соціально вразливих категорій. Закон гарантує захист прав вихованців, учнів і слухачів закладів позашкільної освіти, а також передбачає безоплатне здобуття позашкільної освіти дітьми з малозабезпечених і багатодітних сімей, дітьми з інвалідністю, дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Проте в Законі відсутні норми, які б визначали організаційні особливості надання позашкільних освітніх послуг цим категоріям, зокрема вимоги до адаптації освітніх програм, кадрового забезпечення, психолого-педагогічного супроводу та інклюзивного освітнього середовища що створює розрив між проголошеними соціальними гарантіями та реальними можливостями їх реалізації в межах позашкільної освіти.

Окремо слід звернути увагу на те, що Закон України «Про позашкільну освіту» не враховує наслідки збройної агресії та пов'язані з нею соціальні процеси. У чинній редакції Закону відсутні положення, які б регламентували організацію позашкільної освіти для внутрішньо переміщених дітей і молоді, зарахування незалежно від місця реєстрації, застосування спеціальних організаційних форм у громадах з обмеженими ресурсами або підвищеними безпековими ризиками. Так само не визначені правові засади тимчасової релокації закладів позашкільної

освіти, зміни режиму їхньої роботи чи особливостей фінансування в умовах воєнного стану. За відсутності таких норм відповідні рішення приймаються ситуативно, що знижує передбачуваність і правову визначеність організаційних процесів.

У зв'язку з цим чинний Закон України «Про позашкільну освіту», зберігаючи свою системоутворювальну роль, потребує подальшого розвитку в частині нормативного закріплення організаційних механізмів позашкільної освіти. Доцільним є перехід від перелікового підходу до форм організації позашкільної освіти до більш детального процедурного регулювання з урахуванням дистанційних та мережевих моделей, інклюзивних та реабілітаційних потреб дітей, а також умов функціонування закладів у період воєнного стану, що сприятиме узгодженості нормативно-правового регулювання, забезпечить стабільність організації позашкільної освіти та створить належні умови для реалізації права дітей і молоді на позашкільну освіту в сучасних соціальних і безпекових умовах.

Доцільним, на нашу думку, буде внесення змін і доповнень до Закону України «Про позашкільну освіту», спрямованих на нормативне закріплення організаційних механізмів її функціонування в умовах сучасних соціальних і безпекових викликів. Передусім Закон потребує доповнення нормами, які б регламентували організацію позашкільної освіти для внутрішньо переміщених дітей і молоді. Йдеться про законодавче закріплення можливості зарахування до закладів позашкільної освіти незалежно від місця реєстрації, визначення особливостей застосування дистанційних і змішаних форм освітньої діяльності, а також встановлення обов'язку органів публічної влади забезпечувати доступність позашкільної освіти як інструменту соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб. Відсутність таких приписів зумовлює ситуативність управлінських рішень і різну практику їх застосування на місцевому рівні.

Відповідно до зазначеного, пропонуємо доповнити Закон України «Про позашкільну освіту» новою статтею такого змісту:

«Стаття ***. Особливості організації позашкільної освіти для внутрішньо переміщених осіб.

1. Організація позашкільної освіти для дітей і молоді з числа внутрішньо переміщених осіб здійснюється з урахуванням особливостей їх проживання, доступу до освітньої інфраструктури та потреб у соціальній адаптації.
2. Зарахування дітей і молоді з числа внутрішньо переміщених осіб до закладів позашкільної освіти здійснюється незалежно від місця їх реєстрації або попереднього місця проживання.
3. Для забезпечення доступності позашкільної освіти для внутрішньо переміщених осіб можуть застосовуватися дистанційні та змішані форми організації позашкільної освітньої діяльності відповідно до законодавства.
4. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень забезпечують умови для доступу внутрішньо переміщених дітей і молоді до позашкільної освіти як складової їхньої соціальної адаптації та інтеграції в територіальні громади».

Окремого нормативного врегулювання потребує організація позашкільної освіти в умовах воєнного стану та інших надзвичайних ситуацій. Чинна редакція Закону не містить положень, які б визначали правові засади тимчасової релокації закладів позашкільної освіти, зміни форм і режиму їх роботи, особливостей управління та фінансування в особливий період. У результаті відповідні організаційні рішення приймаються поза межами спеціального законодавчого регулювання, що негативно впливає на правову визначеність і стабільність організації позашкільної освіти. У зв'язку з цим доцільним є закріплення в Законі спеціальних положень, які б визначали особливості функціонування закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану з метою забезпечення безперервності освітньої діяльності та захисту прав дітей і молоді.

Пропонуємо доповнити Закон України «Про позашкільну освіту» новою статтею такого змісту:

«Стаття ***. Особливості організації позашкільної освіти в умовах воєнного стану та інших надзвичайних ситуацій

1. В умовах воєнного стану або надзвичайних ситуацій організація позашкільної освіти здійснюється з урахуванням необхідності забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, безперервності освітньої діяльності та доступності позашкільних освітніх послуг.
2. У період дії воєнного стану допускається тимчасова релокація закладів позашкільної освіти, зміна форм та режиму їх роботи, зокрема застосування дистанційних, змішаних і мережевих форм організації позашкільної освіти відповідно до законодавства.
3. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень забезпечують організаційні, управлінські та фінансові умови функціонування закладів позашкільної освіти в особливий період, зокрема шляхом прийняття рішень щодо тимчасового перепрофілювання, зміни місця провадження діяльності або порядку фінансування таких закладів.
4. Особливості організації позашкільної освіти в умовах воєнного стану та інших надзвичайних ситуацій не можуть обмежувати реалізацію права дітей і молоді на позашкільну освіту, окрім випадків, прямо передбачених законом з метою забезпечення їх безпеки».

Також потребує уточнення підхід до регулювання форм організації позашкільної освіти. Незважаючи на наявність у Законі переліку таких форм, відсутність процедурних вимог до їх реалізації, зокрема щодо дистанційної, змішаної та мережевої діяльності, призводить до нерівномірності правозастосовної практики. Перехід від перелікового підходу до процедурного регулювання дозволив би забезпечити єдність організаційних стандартів, підвищити передбачуваність управлінських рішень і гарантувати належну якість позашкільної освітньої діяльності незалежно від територіальних чи інституційних умов.

З огляду на зазначене пропонуємо доповнити Закон України «Про позашкільну освіту» положенням такого змісту:

«Стаття ***. Процедурні вимоги до форм організації позашкільної освіти

1. Реалізація форм організації позашкільної освіти, передбачених цим Законом, здійснюється відповідно до встановлених процедурних вимог, спрямованих на забезпечення якості освітньої діяльності, безпеки учасників освітнього процесу та доступності позашкільних освітніх послуг.
2. Дистанційна, змішана та мережева форми організації позашкільної освіти застосовуються з урахуванням вимог щодо ідентифікації учасників освітнього процесу, організації взаємодії між суб'єктами освітньої діяльності, забезпечення належного рівня педагогічного супроводу та контролю результатів освітньої діяльності.
3. Загальні процедурні вимоги до реалізації форм організації позашкільної освіти визначаються Кабінетом Міністрів України з урахуванням особливостей відповідних напрямів позашкільної освіти».

Наступною групою нормативно-правових актів, що визначають особливості організації позашкільної освіти, є укази Президента України, спрямовані на державну підтримку дітей та молоді, зокрема обдарованих осіб. Хоча ці акти не регулюють організацію позашкільної освіти безпосередньо, вони формують важливий публічно-правовий контекст функціонування цієї сфери, визначаючи напрями державного стимулювання освітньої, творчої, наукової та спортивної діяльності дітей і молоді.

Одним із базових актів є *Указ Президента України «Про стипендії Президента України» від 01 листопада 2000 року № 945/2000* [118], яким запроваджений інститут президентських стипендій як форма державного заохочення осіб, які досягли визначних результатів у навчальній, науковій, творчій та спортивній діяльності. Саме в межах позашкільних закладів здобувачі формують ті досягнення, які стають підставою для призначення відповідних

стипендій. Отже, Указ стимулює розвиток позашкільної освіти як середовища виявлення та підтримання обдарованості.

Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді» від 09 серпня 2006 року № 396/2006 [119] визначає комплекс організаційних та фінансових заходів, спрямованих на створення умов для розвитку обдарованої молоді, зокрема шляхом удосконалення діяльності освітніх і позашкільних установ, підтримки участі дітей і молоді у всеукраїнських та міжнародних заходах.

Указ Президента України «Про державні гранти Президента України для обдарованої молоді» від 30 вересня 2010 року № 927/2010 [120] запроваджує механізм надання грантів як інструменту фінансової підтримки творчих, наукових і соціально значущих проєктів молоді. Він створює правові передумови для реалізації проєктної діяльності у межах позашкільних закладів, залучення додаткових ресурсів до розвитку їхньої матеріальної бази та діяльності.

Згадані Укази не встановлюють безпосередніх процедур організації позашкільної освіти, однак визначають стратегічні орієнтири, у межах яких позашкільна освіта є ключовим інституційним простором виявлення, підтримання та реалізації потенціалу дітей і молоді.

Постанови Кабінету Міністрів України деталізують законодавчі приписи, визначають організаційну структуру позашкільної освіти, типологію закладів, фінансові механізми та окремі спеціальні режими освітньої діяльності.

Базовим підзаконним актом є *Постанова Кабінету Міністрів України від 06 травня 2001 року № 433 «Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад» [28]*. Цією постановою вперше на рівні уряду було врегульовано організаційну модель позашкільної освіти шляхом визначення типів закладів та затвердження Положення, яке встановлює їхній правовий статус, основні завдання, порядок створення, управління і ліквідації. Постанова формує інституційну основу функціонування позашкільних закладів і забезпечує єдність організаційних

підходів на всій території України. Проте Положення орієнтоване переважно на стаціонарну модель діяльності закладу та недостатньо враховує сучасні форми організації позашкільної освіти. Тож, з огляду на зазначене, доцільно доповнити Положення про позашкільний навчальний заклад положенням такого змісту:

«Заклад позашкільної освіти може здійснювати освітню діяльність не лише в стаціонарній, а й у дистанційній, мережевій та мобільній формах організації освітнього процесу.

Застосування таких форм допускається з метою забезпечення доступності позашкільної освіти, зокрема в умовах обмеженого доступу до приміщень закладу, цифровізації освітнього середовища, воєнного стану або інших надзвичайних ситуацій.

Порядок організації дистанційної, мережевої та мобільної форм діяльності закладу позашкільної освіти визначається відповідно до законодавства та локальних актів закладу з урахуванням вимог щодо якості освітньої діяльності та безпеки учасників освітнього процесу».

Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 року № 1133 «Про затвердження переліку закладів і установ освіти, охорони здоров'я та соціального захисту і переліку заходів, що здійснюються за рахунок коштів державного бюджету» [121] визначає коло закладів, зокрема позашкільних, фінансування яких може здійснюватися за рахунок коштів державного бюджету; створюючи правові підстави для їх стабільного функціонування. Однак вона не враховує сучасну диференціацію потреб територіальних громад, не містить приписів щодо фінансування позашкільної освіти в умовах внутрішнього переміщення населення чи функціонування закладів у прифронтових регіонах. Тож, доцільним є уточнення фінансово-організаційних положень, закріплених цією постановою, шляхом доповнення її нормами, які б враховували особливі умови організації позашкільної освіти в сучасних соціально-демографічних і безпекових реаліях, зокрема можливість цільового бюджетного фінансування позашкільних закладів і заходів у громадах з підвищеним навантаженням,

зумовленим масовим внутрішнім переміщенням населення, а також у прифронтових і деокупованих територіях. Слід також зазначити, що витрати на організацію позашкільної освіти для внутрішньо переміщених дітей і молоді, а також на забезпечення функціонування релокованих або тимчасово переміщених позашкільних закладів, можуть фінансуватися за рахунок коштів державного бюджету незалежно від місця фактичного розташування таких закладів. Таке нормативне уточнення дозволило б зменшити залежність організації позашкільної освіти від фінансової спроможності окремих територіальних громад та забезпечити більш рівномірний доступ дітей і молоді до позашкільних освітніх послуг.

Також доцільно доповнити Постанову нормами, які б передбачали можливість фінансування мобільних, дистанційних і мережевих форм позашкільної освіти як окремого виду заходів, що здійснюються за рахунок коштів державного бюджету. Це сприяло б адаптації фінансово-організаційної моделі позашкільної освіти до умов воєнного стану та дозволило б легітимізувати використання бюджетних коштів на забезпечення альтернативних форм освітньої діяльності у випадках, коли стаціонарна діяльність закладів є ускладненою або неможливою.

Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2003 року № 1301 «Про вдосконалення системи організації роботи з виховання дітей та молоді в позашкільних навчальних закладах» [122] закріплює завдання органів виконавчої влади щодо підтримки виховних програм, координації діяльності закладів та підвищення ефективності роботи з дітьми і молоддю. Значення цієї постанови для організації позашкільної освіти полягає в нормативному визнанні комплексного характеру позашкільної діяльності, яка поєднує освітні, виховні та соціальні функції.

Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до

державної і комунальної форми власності» [123] визначає межі допустимого поєднання безоплатної та платної діяльності закладів позашкільної освіти. Вона формує правові рамки для залучення додаткових фінансових ресурсів, що є особливо актуальним в умовах обмеженого бюджетного фінансування.

Особливе значення для сучасної організації позашкільної освіти має *Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 779 «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти» [124]*. Цим актом уперше на підзаконному рівні визначено організаційні засади інклюзивної позашкільної освіти, зокрема порядок створення інклюзивних груп, залучення асистентів, адаптації освітніх програм і середовища. Постанова конкретизує загальні законодавчі гарантії рівного доступу до освіти, проте не охоплює повною мірою питання організації позашкільної освіти для дітей, які зазнали шкоди внаслідок збройної агресії, необхідність поєднання інклюзивних і реабілітаційних підходів у позашкільній діяльності. Тож, обґрунтованим є доповнення Порядку організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти приписом:

«Організація інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти поширюється також на дітей, які зазнали шкоди внаслідок збройної агресії, з урахуванням їхніх індивідуальних освітніх, психологічних та реабілітаційних потреб.

У межах інклюзивного навчання для таких дітей забезпечується поєднання освітньої, психолого-педагогічної та, за потреби, реабілітаційної складових позашкільної діяльності із залученням відповідних фахівців».

Це положення дозволить нормативно поєднати інклюзивні та реабілітаційні підходи, уникнути штучного розмежування категорій дітей за формальними ознаками та підтримати дітей з особливими освітніми потребами незалежно від причин їх виникнення; воно сприятиме узгодженню підзаконного регулювання з реальними потребами дітей і молоді в умовах воєнного стану та підвищенню ефективності організації позашкільної освіти як інструменту соціальної та психологічної реабілітації.

Накази Міністерства освіти і науки України в системі нормативно-правового регулювання позашкільної освіти виконують функцію підзаконної конкретизації закону і постанов Кабінету Міністрів України. Їх призначення полягає у встановленні процедурних, організаційних і методичних правил реалізації позашкільної освіти, визначенні стандартів внутрішньої організації закладів, уніфікації документації, штатної структури, звітності, а також у регламентації окремих напрямів позашкільної діяльності (наукового, туристсько-краєзнавчого, еколого-натуралістичного, художньо-естетичного, спортивного та інших). Ці акти визначають організаційно-правові параметри діяльності закладів позашкільної освіти, їх статус і типологію, порядок організації освітнього процесу, вимоги до кадрового забезпечення, ведення ділової документації, а також умови проведення заходів, конкурсів і інших форм позашкільної освітньої діяльності, впорядковуючи організацію позашкільної освіти на практиці.

Першу групу становлять **накази Міністерства освіти і науки України, які визначають організаційно-правові рамки діяльності закладів позашкільної освіти.**

Основним та новаційним для організації позашкільної освіти є наказ Міністерства освіти і науки України від 02 жовтня 2025 року № 1314, яким затверджено Концепцію розвитку позашкільної освіти [77]. Він визначає цілі, логіку реформування, пріоритети та інструменти розвитку позашкільної освіти на середньостроковий період 2025–2030 років, встановлює управлінську рамку для подальших рішень Міністерства освіти і науки України, державних центрів позашкільної освіти, органів управління освітою та засновників закладів позашкільної освіти, зокрема через обов'язок директорату шкільної освіти до 15 листопада 2025 року розробити та затвердити план впровадження Концепції.

Концепція містить аналітичний опис стану системи позашкільної освіти, який базується на даних Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики» та Державної служби якості освіти України. Зафіксовано, що станом на 01 січня 2025 року у системі Міністерства освіти і науки України функціонувало

1136 закладів позашкільної освіти, з них 240 у сільській місцевості; у цих закладах працювало 51 058 гуртків та інших творчих об'єднань; позашкільну освіту здобувало 777 637 учнів і вихованців, з них 6 470 осіб з особливими освітніми потребами; порівняно з 2022 роком кількість закладів зменшилася на 111 одиниць [77]. Окремо наведено дані про скорочення мережі у 2021–2023 роках на 415 закладів (за результатами дослідження Державної служби якості освіти). Такі показники є доказом недостатньої спроможності мережі закладів позашкільної освіти забезпечувати доступ для всіх мешканців громад через руйнування, релокацію та обмежене відвідування закладів без укриттів [77].

Відповідно до Концепції, проблеми організації позашкільної освіти спричинені управлінськими й структурними дисбалансами: підпорядкованість різним центральним органам виконавчої влади і неузгодженість політик; скорочення закладів, часткова або повна відсутність закладів позашкільної освіти в окремих територіальних громадах, обмеження доступу до позашкільної освіти через воєнні руйнування та окупацію. У Концепції наведено результати моніторингу Державної служби якості освіти щодо наявності укриттів, стану матеріально-технічної бази, а також цифровізації (комп'ютерні класи мають 224 заклади, що становить 19,7% від загальної кількості); констатовано тенденцію до старіння кадрів, зниження чисельності педагогічних працівників, дефіцит психологів і фахівців для надання психолого-педагогічних послуг; сформульовано проблеми інклюзивного навчання (обмежена архітектурна доступність приміщень, дефіцит фахівців супроводу, відсутність спеціальної субвенції на інклюзію у позашкільній освіті) [77].

Найважливішою для організації позашкільної освіти є частина Концепції, що визначає шляхи та способи розв'язання проблем як набір керованих інструментів освітньої політики. Серед організаційних інструментів Концепція передбачає створення міжвідомчої координаційної ради; інституційне об'єднання державних центрів позашкільної освіти в єдиний Національний центр позашкільної освіти для посилення стратегічного управління та координації;

створення єдиного реєстру закладів, що здійснюють діяльність у сфері позашкільної освіти, і електронної системи обліку здобувачів в АІКОМ; створення умов для ідентифікації та реєстрації приватних надавачів освітніх послуг у сфері позашкільної освіти; розвиток мережевої взаємодії, мобільних освітніх центрів і міжшкільних ресурсних центрів; модернізацію матеріально-технічної бази й укриттів; формування механізмів забезпечення якості позашкільної освіти; посилення кадрової політики та вдосконалення фінансових механізмів, включаючи субвенції, грантові програми й інші інструменти.

Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 серпня 2004 року № 651 «Про організацію індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах» унормовує базові підходи до організації освітнього процесу з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей вихованців, а також закладає підґрунтя для диференціації форм роботи в межах одного закладу [125].

Важливе організаційне значення має *Наказ Міністерства освіти і науки України № 238 «Про затвердження Положення про центр, будинок, клуб науково-технічної творчості учнівської молоді, станцію юних техніків»*, який визначає організаційну модель функціонування закладів науково-технічного напрямку, їх завдання, структуру, основні форми роботи та вимоги до організації освітнього процесу. Зазначений акт визначає особливості діяльності закладів, орієнтованих на розвиток технічної творчості, інженерного мислення та дослідницьких навичок учнівської молоді, і тим самим формує окремий напрям організаційного регулювання у системі позашкільної освіти [126].

Аналогічну роль у сфері природничої позашкільної освіти відіграє *Наказ Міністерства освіти і науки України № 292 «Про затвердження Положення про еколого-натуралістичний позашкільний навчальний заклад»*, яким установлені організаційні засади функціонування закладів еколого-натуралістичного профілю, зокрема визначена специфіка організації освітньої діяльності з урахуванням практичної, дослідницької та природоохоронної спрямованості, особливості

проведення занять на природі, у лабораторіях, теплицях та на навчально-дослідних ділянках, а також вимоги до безпеки й охорони здоров'я вихованців [127].

До цієї ж групи належить *Наказ Міністерства освіти і науки України від 19 грудня 2002 року № 730 «Про затвердження Положення про туристсько-краєзнавчий позашкільний навчальний заклад»*, який регламентує організаційні засади діяльності закладів туристсько-краєзнавчого профілю, зокрема питання безпеки, структуру занять і взаємодію з іншими установами.

Сукупність зазначених актів формує єдину організаційну модель позашкільної освіти за основними напрямками діяльності та забезпечує уніфікацію підходів до функціонування спеціалізованих закладів у масштабі держави, що зменшує залежність якості організації позашкільної освіти від локальних управлінських практик і створює нормативні гарантії стабільності освітнього процесу[128].

Значущим є **спільний наказ Міністерства освіти і науки України та Національної академії наук України «Про реорганізацію закладів позашкільної освіти» від 29 липня 2025 року**, прийнятий на виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 року № 710, який змінює інституційну архітектуру державного сегмента позашкільної освіти шляхом реорганізації провідних закладів позашкільної освіти та концентрації їх функцій у межах Національного центру «Мала академія наук України» [129]. Він не лише припиняє діяльність окремих юридичних осіб шляхом приєднання, а й врегульовує питання правонаступництва, управління майном, кадрових і трудових відносин, фінансового забезпечення та безперервності освітньої діяльності. Відбувається застосування процедурної моделі організації, за якої структурні зміни у сфері позашкільної освіти здійснюються не адміністративно-декларативно, а через чітко визначений алгоритм управлінських дій, контрольованих центральним органом виконавчої влади. Наказ також має фінансово-організаційне значення, оскільки передбачає інтеграцію фінансування реорганізованих закладів у межах бюджетної програми, що забезпечує діяльність Національного центру «Мала академія наук

України» та реалізацію заходів з позашкільної освіти, що дозволяє уникнути розриву фінансових потоків і створює умови для централізованого управління ресурсами у сфері державної позашкільної освіти.

У ширшому контексті цей наказ демонструє перехід від розпорошеної мережі державних закладів позашкільної освіти до інтегрованої організаційної моделі, в якій науково-дослідницький, національно-патріотичний, туристсько-краєзнавчий і позашкільний компоненти поєднані в межах єдиного інституційного центру, що відповідає сучасним управлінським тенденціям.

До другої група належать **накази Міністерства освіти і науки України, що встановлюють кадрово-організаційні параметри діяльності закладів позашкільної освіти.** Базовим актом у цій сфері є *Наказ Міністерства освіти і науки України від 31 жовтня 2012 року № 1230 «Про затвердження Типових штатних нормативів позашкільних навчальних закладів»*, яким визначено перелік посад, кількісні параметри та співвідношення між адміністративним, педагогічним і допоміжним персоналом залежно від типу та контингенту закладу. Значущість цього акта в тому, що він визначає кадрову спроможність закладів позашкільної освіти, забезпечує структурну впорядкованість управління [130].

Третю групу складають **накази Міністерства освіти і науки України, спрямовані на уніфікацію документаційного та інформаційного забезпечення позашкільної освіти.** До них, зокрема, належить *Наказ Міністерства освіти і науки України від 23 серпня 2012 року № 947 «Про затвердження Примірної інструкції з ведення ділової документації у позашкільних навчальних закладах»*, яким визначено єдині вимоги до організації діловодства, оформлення управлінських, кадрових та навчальних документів у закладах позашкільної освіти. Нормативне значення цього акту полягає у впорядкуванні внутрішніх управлінських процесів, забезпеченні належної фіксації управлінських рішень і створенні умов для контролю та перевірки діяльності закладів позашкільної освіти [131].

До цієї ж групи належить *наказ Міністерства освіти і науки України від 12 липня 2017 року № 1016 «Про затвердження форм звітності з позашкільної освіти та інструкцій щодо їх заповнення»*, яким встановлено обов'язкові для застосування закладами позашкільної освіти форми статистичної та адміністративної звітності. Цей акт забезпечує уніфікований збір інформації про контингент вихованців, напрями діяльності, кадрове забезпечення та результати роботи закладів позашкільної освіти, що створює підґрунтя для управлінського аналізу, планування розвитку мережі закладів і прийняття рішень на рівні органів управління освітою [132].

Наказ Міністерства освіти і науки України від 08 вересня 2025 року № 1223 «Про збір відомчої адміністративної звітності дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти у 2025/2026 навчальному році» встановлює порядок та інструменти збору відомчої адміністративної звітності, забезпечуючи:

- порівнюваність показників мережі закладів позашкільної освіти в різних регіонах (кількість закладів/об'єднань, контингент вихованців, кадрові ресурси, динаміка охоплення);
 - регулярність і прогнозованість управлінських циклів (планування мережі, бюджетування, визначення потреб у кадрах і приміщеннях);
 - можливість доказового управління у кризових умовах (релокація, змішаний/дистанційний формат, зміна контингенту через внутрішнє переміщення)
- [133].

Цей наказ є «адміністративним стандартом» для органів управління освітою територіального рівня: він визначає, які саме дані слід збирати, коли та в який спосіб, що безпосередньо впливає на керованість позашкільної мережі.

Організаційно виправданим є подальше нормативне уточнення саме «позашкільного блоку» звітності: фіксація дистанційних/змішаних форматів, показників доступності (зокрема для дітей з ООП), безпекових обмежень і реальної територіальної досяжності гуртків. Таке уточнення потрібне не «для

статистики», а для того, щоб управлінські рішення щодо мережі й фінансування ґрунтувалися на реальних даних.

Четверту групу утворюють **накази Міністерства освіти і науки України, що визначають програмно-методичні рамки позашкільної освіти**, зокрема, встановлюють загальні вимоги до змісту, структури та умов реалізації освітніх програм закладів позашкільної освіти, а також порядок їх методичного забезпечення. Для організації позашкільної освіти ці накази мають принципове значення, оскільки саме через програму визначаються цілі діяльності закладу, тривалість і логіка освітнього процесу, очікувані результати навчання, а також умови реалізації гурткової, секційної чи іншої позашкільної роботи.

Базовим у цій групі є *Наказ Міністерства освіти і науки України від 05 січня 2021 року № 17 «Про затвердження Типової освітньої програми закладу позашкільної освіти»*, який визначає підходи до програмної організації діяльності закладів позашкільної освіти. Програма виконує не лише методичну, а й організаційну функцію, оскільки визначає структурні елементи освітньої діяльності, тривалість навчання, вимоги до результатів та загальні умови реалізації програм [134].

Знаковим також є *Наказ Міністерства освіти і науки України від 23 червня 2025 року №898 «Про проведення експерименту на всеукраїнському рівні за темою «Створення інноваційної моделі старшої профільної школи на засадах інтеграції загальної середньої та позашкільної освіти» у березні 2025 – червні 2030 років»* [135], який започаткував довгостроковий всеукраїнський педагогічний експеримент – розроблення, апробацію та науково-методичне обґрунтування інноваційної моделі старшої профільної школи, ключовою ознакою якої є інтеграція загальної середньої та позашкільної освіти. Уперше на підзаконному рівні позашкільна освіта представлена не як допоміжна або факультативна ланка, а як структурний елемент профільної освітньої траєкторії здобувачів освіти.

Наказ визначає організаційно-управлінську модель реалізації експерименту: окреслює базу експерименту (заклади загальної середньої та позашкільної освіти

міста Києва); закріплює програму експерименту (етапи, завдання, очікувані результати та показники ефективності); визначає систему науково-методичного та організаційного супроводу, включно з діяльністю науково-методичної комісії з інноваційної діяльності та науково-консультативної ради; покладає функції організаційно-методичного забезпечення експерименту на Державну наукову установу «Інститут модернізації змісту освіти»; передбачає активну участь органів державної влади територіального рівня у створенні умов для реалізації інтегрованих освітніх програм.

Зміст Наказу безпосередньо впливає на організацію позашкільної освіти, оскільки: заклади позашкільної освіти залучаються до реалізації допрофільної та профільної підготовки в межах освітніх програм старшої школи; гурткова, секційна, дослідницька та проєктна діяльність позашкілля набуває статусу ресурсу профільного навчання, а не лише позакласної активності; формується практика інституційної взаємодії між закладами різних типів через спільні навчальні плани, програми, кадрове та матеріально-технічне використання ресурсів; створюються передумови для подальшого нормативного закріплення інтегрованих моделей організації освіти, у яких позашкільна освіта виконує функції профорієнтації, допрофесійної підготовки та розвитку ключових компетентностей.

До цієї ж групи належать накази, які регламентують процедуру експертизи та надання грифу навчальним і навчально-методичним матеріалам, використовуваним у позашкільній освіті. *Наказ Міністерства освіти і науки України від 08 серпня 2024 року № 1116 «Про надання грифу “Рекомендовано Міністерством освіти і науки України”»* визначає порядок офіційного визнання освітніх програм і матеріалів, які можуть застосовуватися закладами освіти, зокрема позашкільними; забезпечує методичну єдність та якість програмної бази позашкільної освіти; створює нормативні підстави для використання оновлених програм, зокрема в дистанційному та змішаному форматах [136].

Наказ Міністерства освіти і науки України від 06 листопада 2023 року № 1374 «Про реалізацію інноваційного освітнього проєкту на всеукраїнському

рівні за темою “Система розвитку освітнього менеджменту в багатoproфільних закладах позашкільної освіти” на базі закладів позашкільної освіти міста Києва, Дніпропетровської, Закарпатської, Рівненської, Тернопільської, Черкаської та Харківської областей у вересні 2023 – червні 2028 років» є актом програмно-методичного спрямування, оскільки запроваджує регламентований державою режим інноваційної діяльності, у межах якого розробляється та апробується модель управління (освітнього менеджменту) в багатoproфільних закладах позашкільної освіти [137; 138]. Він переводить удосконалення управління позашкільним закладом із локальних управлінських практик у площину офіційно визнаної інноваційної освітньої діяльності, яка має процедурні рамки, суб’єктів супроводу, визначені етапи й механізми оцінювання результатів.

Наказ також розмежовує ролі суб’єктів організації та супроводу. Науково-методична комісія з інноваційної діяльності сектору дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), позашкільної освіти та виховання Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України визначена як суб’єкт, що здійснює супровід реалізації проєкту на всіх етапах, опрацьовує проміжні звіти й надає експертний висновок за результатами завершення. Науково-консультативна рада забезпечує науково-методичний та організаційний супровід і формує пропозиції щодо змін у діяльності закладів у межах завдань проєкту. Така конструкція створює механізм зовнішнього професійного супроводу закладів позашкільної освіти, а не лише педагогічно-методичних коригувань освітніх програм. Наказ залучає до організації проєкту територіальні органи управління освітою (департаменти/управління освіти і науки обласних державних (військових) адміністрацій та виконавчий орган Київської міської ради (Київська міська державна адміністрація)), на яких покладено обов’язок сприяти закладам позашкільної освіти у створенні необхідних умов для реалізації проєкту. Для позашкільної освіти це має практичне значення: управлінські інновації у закладі не можуть бути ефективними без погоджених рішень засновника та органів

управління щодо ресурсів, кадрових рішень, внутрішньої структури і режимів роботи.

Змістовно згаданий наказ орієнтований на формування системи освітнього менеджменту в багатопрофільних закладах позашкільної освіти, тобто на удосконалення управління, планування, організаційної культури, партнерської взаємодії та цифрового середовища закладу. Фактично цей наказ формує нормативно легітимний простір для апробації управлінської моделі, яка потенційно може бути поширена на інші заклади позашкільної освіти після завершення проєкту та підтвердження результативності [137].

Окрему роль у програмно-методичному забезпеченні позашкільної освіти відіграють накази, що регламентують діяльність Малої академії наук України, наукових товариств учнів та конкурсно-дослідницьких форм роботи. Так, *Наказ Міністерства освіти і науки України від 09 лютого 2006 року № 90 «Про затвердження Положення про Малу академію наук учнівської молоді»* визначає організаційно-програмні засади реалізації науково-дослідницької діяльності учнів, яка є важливою складовою позашкільної освіти наукового напрямку. У межах цього акту програмні документи є одночасно засобом навчання і механізмом організації діяльності закладів та учасників освітнього процесу [139].

Слід зазначити, що програмно-методичне регулювання позашкільної освіти розраховане переважно на стаціонарні форми діяльності та традиційні моделі освітнього процесу. У зв'язку з поширенням дистанційних і змішаних форматів позашкільної освіти, особливо в умовах воєнного стану, доцільно доповнити програмно-методичні акти процедурними вимогами щодо реалізації програм у цифровому середовищі, визначити мінімальні стандарти взаємодії, зворотного зв'язку та оцінювання результатів позашкільної освітньої діяльності.

П'яту групу становлять **накази, які регулюють змагально-конкурсні, наукові, творчі та масові заходи у системі позашкільної освіти, зокрема олімпіади, турніри, конкурси, заходи системи Малої академії наук учнівської молоді та інші всеукраїнські формати.** Вони забезпечують державну координацію

календаря, процедур і вимог до участі, уніфікують підходи до оцінювання досягнень, а також формують загальнодержавну інфраструктуру підтримки обдарованості. В умовах воєнного стану ці акти мають враховувати безпекові вимоги, можливість дистанційної участі, специфіку участі внутрішньо переміщених дітей.

Шоста група – **накази Міністерства освіти і науки України, що регулюють окремі профільні напрями позашкільної освіти через спеціалізовані порядки, положення та вимоги до організації діяльності.** Йдеться про нормативні акти, які встановлюють особливі організаційні режими у туристсько-краєзнавчій, еколого-натуралістичній, спортивно-технічній діяльності, а також під час проведення походів, експедицій, змагань та інших масових заходів. Нормативне регулювання при цьому має виразно спеціальний характер, оскільки організація позашкільної освіти безпосередньо пов'язана з питаннями безпеки, відповідальності за життя й здоров'я дітей, процедурою допуску до заходів і вимогами до педагогічного та медичного супроводу.

До таких актів належить *Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 жовтня 2014 року № 1124 «Про затвердження Положення про маршрутно-кваліфікаційні комісії навчальних закладів»*, що установлює порядок організації та контролю туристсько-краєзнавчих походів, експедицій і зльотів; запроваджує обов'язкові процедури перевірки маршрутів, кваліфікації керівників і готовності учасників, що забезпечує підвищений рівень безпеки під час позашкільної діяльності у природному середовищі [140].

Важливу роль відіграє *Наказ Міністерства освіти і науки України від 30 травня 2012 року № 642 «Про затвердження Положення про чемпіонати України зі спортивного туризму серед учнівської та студентської молоді»*, який визначає організаційні вимоги до проведення змагань, порядок допуску учасників, обов'язки організаторів та заходи безпеки. [141].

До цієї ж групи належать нормативні акти, що регламентують проведення змагань і масових заходів зі спортивно-технічних видів спорту. Зокрема, *Наказ*

Міністерства освіти і науки України від 13 листопада 2017 року № 1468 «Про затвердження Положення про проведення всеукраїнських відкритих заходів зі спортивно-технічних видів спорту серед учнівської молоді» встановлює порядок організації таких заходів, вимоги до матеріально-технічного забезпечення, відповідальність організаторів і умови участі дітей [142].

У сфері еколого-натуралістичної та природничої позашкільної освіти спеціальне регулювання забезпечується, зокрема, *Наказом Міністерства освіти і науки України від 30 січня 2015 року № 66 «Про затвердження Положення про учнівські лісництва»* та *наказом від 30 січня 2015 року № 68 «Про затвердження Положення про навчально-дослідні земельні ділянки»*. Ці акти визначають особливості організації практичної діяльності учнів на природних об'єктах, вимоги до техніки безпеки, відповідальність педагогів і умови допуску дітей до робіт, що мають дослідницький або виробничий характер [143; 144].

Зазначені накази формують спеціальний сегмент нормативно-правового регулювання позашкільної освіти: організація освітньої діяльності здійснюється відповідно до посилених вимог до безпеки та контролю, що надзвичайно важливо в сучасних умовах воєнного стану. Зростає потреба в адаптації до обмежень пересування, безпекових умов, у застосуванні альтернативних (дистанційних, симуляційних) форм позашкільної діяльності.

Наступна група нормативних актів – **накази Міністерства освіти і науки України, спрямовані на забезпечення безпеки, контролю та відповідальності в організації позашкільної освіти**. Вони встановлюють обов'язкові вимоги щодо охорони життя і здоров'я дітей, дотримання правил безпеки під час освітнього процесу, а також регламентують контрольні й наглядові процедури в діяльності закладів позашкільної освіти. У цій частині нормативне регулювання має імперативний характер і безпосередньо пов'язане з публічно-правовою відповідальністю суб'єктів організації позашкільної освіти.

Ключовим актом у цій групі є *Наказ Міністерства освіти і науки України від 26 грудня 2017 року № 1669 «Про затвердження Положення про організацію*

роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти». Він визначає систему організаційних заходів щодо запобігання травматизму, порядок проведення інструктажів, обов'язки керівників і педагогічних працівників, а також вимоги до створення безпечного освітнього середовища. Значення цього наказу для організації позашкільної освіти полягає в установленні універсальних правил безпеки, обов'язкових для всіх форм позашкільної діяльності, включаючи гурткову, секційну, експедиційну та змагальну роботу [145].

Важливим доповненням до системи нормативного забезпечення контролю у сфері позашкільної освіти є *Наказ Міністерства освіти і науки України від 22 листопада 2022 року № 1050 «Деякі питання здійснення державного нагляду (контролю) у сфері дошкільної, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 07 лютого 2023 року за № 245/39301, який визначає організаційні засади здійснення державного нагляду (контролю) у сфері позашкільної освіти, зокрема порядок планування та проведення перевірок, підстави для позапланових заходів контролю, права й обов'язки посадових осіб органів нагляду та керівників закладів освіти. Для організації позашкільної освіти зазначений акт має принципове значення, оскільки забезпечує нормативну визначеність контрольних процедур, підвищує рівень правової захищеності закладів і водночас посилює відповідальність суб'єктів за дотримання вимог законодавства у сфері безпеки, якості освітньої діяльності та захисту прав учасників освітнього процесу [146].*

Слід зазначити, що чинна система наказів Міністерства освіти і науки України формувалася переважно у період до сучасних безпекових викликів, а тому не завжди містить норми, достатні для організації позашкільної освіти в умовах воєнного стану, масового внутрішнього переміщення дітей, потреб реабілітації та психосоціальної підтримки. У зв'язку з цим доцільним є оновлення підзаконного регулювання у трьох напрямках. По-перше, необхідно унормувати організаційні вимоги до дистанційної, змішаної та мережевої позашкільної освіти як до

звичного формату, а не винятку, зокрема питання обліку контингенту, зворотного зв'язку, безпеки та мінімальних стандартів якості. По-друге, варто нормативно закріпити організаційні рішення щодо доступу внутрішньо переміщених дітей і молоді до позашкільної освіти, зокрема спрощені процедури зарахування та участі в заходах. По-третє, слід інтегрувати вимоги щодо інклюзивності та реабілітаційної підтримки, зокрема для дітей, які зазнали шкоди внаслідок збройної агресії, у програмні та організаційні документи позашкільля.

Наступну групу нормативних актів становлять **акти органів місцевого самоврядування та локальні нормативні акти закладів позашкільної освіти**, які забезпечують практичну реалізацію державної політики у сфері позашкільної освіти на територіальному рівні. Вони конкретизують законодавчі та урядові приписи з урахуванням особливостей відповідної територіальної громади, її фінансових можливостей, демографічної ситуації та безпекових умов.

Акти органів місцевого самоврядування містять рішення про створення, реорганізацію та ліквідацію закладів позашкільної освіти, затверджують їхні статuti, визначають обсяги фінансування, затверджують місцеві програми розвитку позашкільної освіти, а також запроваджують додаткові пільги для окремих категорій дітей і молоді. Ці акти мають вирішальне значення, оскільки саме на місцевому рівні приймаються рішення, що безпосередньо впливають на доступність освітніх послуг, кадрове та матеріально-технічне забезпечення, можливість застосування альтернативних форм освітньої діяльності. Такими актами є рішення місцевих рад про затвердження статутів комунальних закладів позашкільної освіти та програми розвитку позашкільної освіти відповідних територіальних громад (*наприклад, Рішення Київської міської ради від 28 січня 2021 року № 50/91 [147]; Рішення Львівської міської ради від 09 грудня 2021 року № 1705 148]*).

Особливої актуальності акти органів місцевого самоврядування набули в умовах воєнного стану та масового внутрішнього переміщення населення, оскільки місцеві ради та їхні виконавчі органи оперативно вирішують проблеми,

пов'язані з релокацією закладів позашкільної освіти, зміною режиму їх роботи, організацією дистанційних або змішаних форм навчання, а також забезпеченням доступу внутрішньо переміщених дітей і молоді до позашкільної освіти. У цей період значного поширення набули локальні управлінські рішення щодо адаптації мережі закладів позашкільної освіти до безпекових умов. Однак відсутність уніфікованих загальнодержавних підходів зумовлює істотну диференціацію місцевих практик, коли ступінь реалізації права на позашкільну освіту залежить від території проживання.

Важливе місце в цій групі займають **локальні нормативні акти закладів позашкільної освіти, зокрема статuti, правила внутрішнього розпорядку, положення про структурні підрозділи, освітні програми та внутрішні регламенти організації освітнього процесу.** У нормативному сенсі ці акти виступають завершальною ланкою механізму правового регулювання, через яку загальні приписи законів, постанов Кабінету Міністрів України та рішень органів місцевого самоврядування трансформуються у конкретні організаційні рішення на рівні окремого закладу. Так, статут закладу позашкільної освіти, затверджений відповідною місцевою радою або її виконавчим органом, визначає правовий статус закладу, структуру управління, компетенцію керівника, порядок формування та діяльності органів самоврядування, а також основні засади організації освітнього процесу [149].

Правила внутрішнього розпорядку та інші локальні регламенти конкретизують режим роботи закладу, права й обов'язки вихованців, педагогічних працівників і батьків, порядок зарахування та відрахування, вимоги щодо безпеки освітнього середовища і дисциплінарної відповідальності [150]. Освітні програми закладу, затверджені в установленому порядку, визначають цілі, зміст, тривалість та очікувані результати позашкільної освітньої діяльності, а також умови її реалізації у конкретних організаційних формах.

Проведене дослідження дозволяє констатувати, що основною проблемою нормативно-правового регулювання організації позашкільної освіти є не

відсутність правових приписів як таких, а недостатня узгодженість між різними рівнями регулювання та переважання перелікового підходу над процедурним. Це проявляється, зокрема, у відсутності чітко визначених механізмів реалізації дистанційних, мережевих і мобільних форм позашкільної освіти, недостатньому врахуванні потреб внутрішньо переміщених осіб, дітей, які зазнали наслідків збройної агресії, а також у нерівномірності місцевих практик організації позашкільної освітньої діяльності.

2.3. Суб'єкти організації позашкільної освіти

Організація позашкільної освіти як складного виду публічної діяльності не може бути зведена виключно до сукупності нормативних приписів або організаційних процедур. Її реальне функціонування забезпечується через діяльність конкретних суб'єктів, наділених відповідними повноваженнями, обов'язками та відповідальністю у сфері позашкільної освіти. Саме через взаємодію таких суб'єктів здійснюється формування мережі закладів, управління освітнім процесом, реалізація програм, контроль за дотриманням вимог безпеки та забезпечується доступність позашкільної освіти для дітей і молоді.

У зв'язку з цим дослідження організації позашкільної освіти потребує з'ясування не лише переліку суб'єктів, задіяних у цій сфері, а й їхньої правової природи, місця в системі публічного адміністрування та характеру участі в організаційних процесах. У науковій літературі та нормативних актах по-різному розуміють суб'єктний склад: з одного боку, йдеться про суб'єктів освітніх правовідносин загалом, з іншого – про суб'єктів, які безпосередньо здійснюють організацію позашкільної освіти як управлінську та адміністративну діяльність.

Саме тому доцільно розмежувати поняття «суб'єкти освітніх правовідносин» і «суб'єкти організації позашкільної освіти», а також визначити критерії їх розмежування.

У загальнотеоретичній площині доцільно виходити з того, що суб'єкт права є носієм правосуб'єктності, тобто здатності мати права та обов'язки у правовому порядку. Юридична енциклопедія визначає суб'єкта права як фізичну або юридичну особу, яка може бути учасником національних чи міжнародних правовідносин [151, с. 241]. Це визначення фіксує принципову ідею потенційності: суб'єкт права не обов'язково вже перебуває у конкретному правовідношенні, однак має юридичну можливість вступу в нього за наявності відповідних підстав.

У науковій доктрині традиційно розрізняють поняття «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин». Перше поняття є ширшим, оскільки охоплює загальну здатність бути учасником правових зв'язків. Друге поняття є конкретизованим, бо відображає реальну участь у певному правовідношенні, що виникло на підставі юридичних фактів. Р. О. Халфіна зазначала, що категорія суб'єкта права охоплює як потенційні можливості, так і їх реалізацію, тобто включає і здатність до участі у правовідносинах, і сам факт такої участі [152, с. 52]. Однак правові відносини не вичерпують усіх форм реалізації права. Особа може залишатися суб'єктом права, але не вступати одночасно в усі можливі правовідносини, а деякі категорії осіб, маючи правосуб'єктність, об'єктивно не беруть участі у значній частині правовідносин через вік або стан здоров'я [153, с. 324]. Звідси випливає методологічно важливий висновок: будь який суб'єкт правовідносин є суб'єктом права, але суб'єкт права не завжди є суб'єктом конкретних правовідносин.

Отже, **суб'єкт освітніх правовідносин** – це суб'єкт права, який реалізує освітню правосуб'єктність і стає реальним учасником конкретного правового зв'язку у сфері освіти. Такий підхід дозволяє відокремити загальний статус потенційного учасника освітньої сфери від фактичної участі у правовідносинах, що виникають з приводу здобуття освіти, надання освітніх послуг, управління освітнім процесом та забезпечення прав учасників освітніх відносин. Така конструкція дає можливість чітко описати коло учасників позашкільної освіти, не підміняючи реальних суб'єктів правовідносин потенційними носіями правосуб'єктності [154].

Щодо освітніх правовідносин у літературі обґрунтовується класифікація суб'єктів за ступенем участі у правовідносинах з виділенням суб'єктів основного та додаткового складу. До основного складу відносять особу, яка навчається, і заклад освіти, оскільки саме їхня взаємодія утворює ядро освітнього правовідношення та забезпечує його існування. До додаткового складу включають суб'єктів, які залучаються лише у певних видах освітніх правовідносин, наприклад батьків або законних представників, а також інших осіб і організації, що беруть участь в освітній діяльності на підставі договорів або інших юридичних підстав [155]. Такий підхід є продуктивним для подальшого аналізу позашкільної освіти, оскільки дозволяє структурувати коло учасників та визначити їхню роль в організаційних і процедурних ситуаціях, зокрема під час зарахування неповнолітніх, реалізації програм, забезпечення безпеки та захисту прав здобувачів.

У цьому контексті важливо враховувати, що освітні правовідносини характеризуються нерозривним зв'язком фактичного та юридичного змісту. В. В. Спаська наголошує, що результативність освітніх правовідносин визначається тим, наскільки їхній юридичний зміст, тобто права і обов'язки сторін, відповідає фактичному змісту освітньої діяльності та специфіці об'єкта освітніх правовідносин [156]. Отже, визначення прав і обов'язків учасників повинно відображати реальні потреби й умови освітнього процесу, інакше правове регулювання не забезпечить досягнення освітнього результату. Для позашкільної освіти це означає необхідність врахування добровільності участі, варіативності форм, підвищених вимог безпеки у певних видах діяльності та специфічного характеру взаємодії з батьками і партнерами.

Тож, суб'єктами освітніх правовідносин є всі реальні учасники правових зв'язків у сфері освіти, включно зі здобувачами, закладом освіти, батьками, педагогічними працівниками та іншими учасниками освітнього процесу. Натомість суб'єктами організації позашкільної освіти є функціонально визначене коло учасників, наділених повноваженнями щодо прийняття організаційних

рішень, забезпечення умов освітньої діяльності, координації процесів, контролю й відповідальності у сфері позашкільної освіти. Тобто не кожен суб'єкт освітніх правовідносин є суб'єктом організації, хоча кожен суб'єкт організації позашкільної освіти в межах своєї компетенції вступає у відповідні правовідносини [157].

Це дозволяє зробити принциповий висновок про те, що суб'єкти організації позашкільної освіти становлять окрему, функціонально визначену групу учасників, яка відрізняється від загального кола суб'єктів освітніх правовідносин за характером повноважень, змістом діяльності та юридичною відповідальністю.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що **суб'єктами організації позашкільної освіти слід визнавати учасників, наділених правом і обов'язком приймати організаційні рішення, забезпечувати умови здійснення позашкільної освітньої діяльності, координувати дії інших учасників освітнього процесу, здійснювати управлінський вплив і нести публічно-правову відповідальність за належну організацію позашкільної освіти.** Саме наявність організаційних повноважень і відповідальності є визначальним критерієм віднесення особи або органу до суб'єктів організації позашкільної освіти.

До таких суб'єктів відносимо: органи державної влади, що формують і реалізують державну політику у сфері позашкільної освіти; органи місцевого самоврядування та їхні виконавчі органи, які забезпечують організацію та фінансування мережі закладів позашкільної освіти на територіальному рівні; заклади позашкільної освіти як інституційних суб'єктів організації освітнього процесу; керівників цих закладів, на яких покладається безпосередня відповідальність за внутрішню організацію діяльності; а також інших суб'єктів, які в установлених законом межах залучаються до організації позашкільної освітньої діяльності.

До першої групи суб'єктів організації позашкільної освіти належать **органи державної влади**, наділені повноваженнями щодо формування, реалізації та забезпечення державної політики у сфері освіти. Їхня участь в організації

позашкільної освіти має публічно-правовий характер і полягає в здійсненні нормативних, координаційних, управлінських та контрольних функцій.

Верховна Рада України є суб'єктом організації позашкільної освіти у нормотворчому вимірі, оскільки саме вона здійснює законодавче регулювання цієї сфери. Шляхом ухвалення законів визначаються правові засади організації позашкільної освіти, її місце в загальній системі освіти, суб'єктний склад, основні організаційні форми, повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також державні гарантії реалізації права на позашкільну освіту.

Ключове значення для організації позашкільної освіти мають положення Конституції України, яка закріплює право кожного на освіту та покладає на державу обов'язок забезпечувати доступність і безоплатність освіти в передбачених законом формах (стаття 53). Розвитком конституційних приписів є Закон України «Про освіту», який встановлює загальні засади освітньої політики, визначає структуру системи освіти, форми здобуття освіти та повноваження органів публічної влади у сфері освіти. Спеціальним актом є Закон України «Про позашкільну освіту», яким безпосередньо регламентовано організацію позашкільної освіти, визначено її мету, завдання, організаційні форми та суб'єктів управління.

Верховна Рада України формує нормативну основу організації позашкільної освіти, визначає межі та напрямки діяльності інших суб'єктів цієї сфери [3].

Кабінет Міністрів України є суб'єктом організації позашкільної освіти, що здійснює загальне адміністрування та забезпечує реалізацію державної політики у сфері освіти. Його повноваження полягають у прийнятті підзаконних нормативно-правових актів, якими конкретизуються законодавчі приписи щодо організації позашкільної освіти, визначаються типи закладів, порядок їхньої діяльності, фінансові та організаційні механізми функціонування.

Кабінетом Міністрів України затверджує типові положення про заклади позашкільної освіти, визначає умови їх фінансування, порядок надання платних послуг, особливості організації інклюзивного навчання, а також механізми

державного контролю у сфері освіти, забезпечуючи єдність організаційних підходів до функціонування позашкільної освіти на всій території держави [158].

Міністерство освіти і науки України є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері освіти, зокрема позашкільної. Його правовий статус, завдання та повноваження визначені Положенням про Міністерство освіти і науки України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 року № 630 [159]. Міністерство здійснює нормативно-правове регулювання, організаційне та методичне забезпечення освітньої діяльності, координує діяльність інших суб'єктів у сфері освіти, а також забезпечує державний нагляд і контроль у межах визначеної компетенції.

У контексті організації позашкільної освіти повноваження Міністерства освіти і науки України мають комплексний характер. По-перше, Міністерство здійснює нормативно-організаційну функцію, що проявляється у розробленні та прийнятті підзаконних нормативно-правових актів, якими визначаються організаційні правила діяльності закладів позашкільної освіти, типові положення, освітні програми, штатні нормативи, вимоги до безпеки освітнього процесу, а також порядок здійснення контролю і звітності. По-друге, Міністерство виконує координаційну функцію, спрямовану на узгодження діяльності органів місцевого самоврядування, закладів позашкільної освіти, підпорядкованих установ та інших суб'єктів, залучених до організації позашкільної освітньої діяльності. У межах цієї функції Міністерство забезпечує методичний супровід, узагальнення практики застосування законодавства, розроблення рекомендацій щодо організації освітнього процесу та впровадження єдиних організаційних підходів на загальнодержавному рівні. По-третє, Міністерство освіти і науки України реалізує функцію стратегічного планування і розвитку, яка полягає у визначенні пріоритетів розвитку позашкільної освіти, розвитку обдарованості, підтриманні науково-технічної творчості, мистецької та спортивної діяльності дітей і молоді. Саме на центральному рівні формуються концептуальні підходи до оновлення

змісту позашкільної освіти, її адаптації до цифровізації та інтеграції з іншими складовими освітньої системи.

Аналіз повноважень Міністерства освіти і науки України у сфері організації позашкільної освіти дозволив виявити низку проблемних аспектів, пов'язаних насамперед із концентрацією на центральному рівні різнорівневих за своїм змістом функцій. Поєднання нормотворчих, координаційних і значною мірою організаційно-управлінських функцій у межах одного центрального органу виконавчої влади об'єктивно ускладнює своєчасне та гнучке реагування на локальні потреби територіальних громад, особливо в умовах воєнного стану та за істотної різниці в інституційній та фінансовій спроможності громад.

Постає питання розподілу організаційних повноважень у сфері позашкільної освіти. Доцільною є поетапна децентралізація організаційних функцій, передусім у частині формування та адаптації мережі закладів позашкільної освіти, вибору організаційних моделей освітньої діяльності, упровадження дистанційних, змішаних і мобільних форм роботи з урахуванням умов на відповідних територіях.

Водночас Міністерству освіти і науки України доцільно зберегти і посилити функції стратегічного планування, нормативно-правового регулювання, загальної координації та методичного забезпечення, а також функції контролю за дотриманням єдиних державних стандартів і гарантій у сфері позашкільної освіти. Саме такий розподіл повноважень дозволив би поєднати єдність державної освітньої політики з необхідною організаційною гнучкістю на місцевому рівні.

Важливу роль у системі організації позашкільної освіти відіграють державні заклади позашкільної освіти загальнодержавного рівня, які виконують координаційні, методичні та організаційні функції. Яскравим представником є **Експертна кадрова комісія з розгляду питань діяльності керівників навчальних закладів, установ професійно-технічної та позашкільної освіти, що підпорядковані Міністерству освіти і науки України.**

Правовий статус цієї Комісії – допоміжний, постійний колегіальний консультативно-експертний орган при Міністерстві освіти й науки України, який

не є самостійним суб'єктом публічної влади, проте наділений делегованими владно-організаційними повноваженнями у сфері кадрового забезпечення управління закладами освіти державної форми власності.

Експертна кадрова комісія створюється та діє на підставі відповідного наказу Міністерства освіти і науки України [160], яким затверджуються її персональний склад, положення про Комісію, порядок роботи та компетенція. У нормативному сенсі Комісія функціонує як спеціалізований суб'єкт кадрового адміністрування в системі центрального органу виконавчої влади у сфері освіти.

Комісія забезпечує об'єктивну та неупереджену професійну оцінку діяльності керівників державних закладів професійно-технічної та позашкільної освіти, формує експертні висновки щодо:

- відповідності керівників займаним посадам;
- результатів їхньої управлінської діяльності;
- доцільності продовження, припинення або зміни умов контракту;
- застосування заходів дисциплінарного впливу або кадрового реагування;
- вирішення конфліктних або кризових управлінських ситуацій у підпорядкованих закладах.

У сфері організації позашкільної освіти Комісія відіграє особливо важливу роль, оскільки саме керівник закладу позашкільної освіти є ключовою фігурою внутрішньої організації освітнього процесу, відповідальною за:

- формування організаційної структури закладу;
- кадрову політику й розподіл функцій;
- дотримання вимог безпеки, інклюзивності та якості освітньої діяльності;
- реалізацію державної політики у сфері позашкільної освіти на інституційному рівні.

Через Експертну кадрову комісію держава здійснює опосередкований організаційний вплив на систему позашкільної освіти, не втручаючись безпосередньо у щоденну діяльність закладів, але формуючи кадрові передумови

її належного функціонування. Отже, Комісія є інструментом забезпечення управлінської спроможності державних закладів позашкільної освіти.

Рішення Експертної кадрової комісії не мають самостійного владного характеру, але слугують обов'язковою підставою для прийняття управлінських рішень Міністерством освіти і науки України, зокрема щодо призначення, звільнення або притягнення до відповідальності керівників закладів позашкільної освіти. Тобто Комісія виконує функцію кадрового фільтра і гаранта дотримання принципів професійності, доброчесності та публічної відповідальності в управлінні позашкільною освітою [161].

З огляду на це Експертну кадрову комісію доцільно розглядати як спеціального суб'єкта організації позашкільної освіти кадрового характеру, який забезпечує зв'язок між державною освітньою політикою, публічним адмініструванням і конкретною управлінською практикою в закладах позашкільної освіти.

Слід зазначити, що тривалий час суб'єктом організації позашкільної освіти був **Український державний центр позашкільної освіти**, який функціонував як комплексний багатопрофільний державний заклад позашкільної освіти, який здійснював координаційні та методичні функції у сфері позашкільної освіти на загальнодержавному рівні, діючи на підставі Конституції України, законів України «Про освіту» та «Про позашкільну освіту», актів Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства освіти і науки України та власного статуту [162]. Однак із 2025 року цей суб'єкт припинив існування як самостійна юридична особа внаслідок реорганізації: Кабінет Міністрів України розпорядженням від 14 липня 2025 року № 710-р погодив приєднання Українського державного центру позашкільної освіти до Національного центру «Мала академія наук України» та встановив правонаступництво Національного центру «Мала академія наук України» щодо майна, прав і обов'язків реорганізованого закладу [163]. Реалізація цього рішення на відомчому рівні здійснюється спільним наказом Міністерства освіти і науки України та Національної академії наук України від 29 липня 2025

року № 1074/469 «Про реорганізацію закладів позашкільної освіти» [129], яким визначено юридичний спосіб реорганізації (приєднання), правонаступництво, створення комісій, перехід повноважень управління справами до комісій, порядок інвентаризації майна та оформлення передавальних актів [77]. Отже, наразі інституційним суб'єктом організації позашкільної освіти на державному рівні є Національний центр «Мала академія наук України» як правонаступник реорганізованого Українського державного центру позашкільної освіти [164].

Організаційні та методичні функції, які раніше виконувалися Українським державним центром позашкільної освіти (зокрема в художньо-естетичному та науково-технічному напрямках), надалі реалізуються Національним центром «Мала академія наук України» у межах його бюджетних призначень і компетенції, визначеної установчими документами та актами засновника. Це не лише «зміна назви» суб'єкта: реорганізація змінює управлінську будову державного сегмента позашкільля, оскільки поєднує функції кількох державних закладів у межах одного правонаступника, що впливає на вертикаль координації, розподіл ресурсів і моделі методичного супроводу [28].

Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді (як окремий державний профільний заклад) зберігає значення спеціалізованого інституційного суб'єкта організації позашкільної освіти природничого напрямку, оскільки забезпечує методичний супровід, координацію заходів і програм, що передбачають практичну взаємодію з природним середовищем, дослідницьку та еколого-просвітницьку діяльність, а отже потребують підвищених вимог до організації безпеки, матеріально-технічного забезпечення і міжсуб'єктної взаємодії. Загальна правова модель діяльності таких державних закладів позашкільної освіти визначена Законом України «Про позашкільну освіту» та Положенням про позашкільний навчальний заклад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 06 травня 2001 року № 433 [165].

Окремої уваги потребує нормативне регулювання діяльності Малої академії наук учнівської молоді як профільного позашкільного навчального закладу

дослідницько-експериментального напрямку. Положення про Малу академію наук учнівської молоді затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 09 лютого 2006 року № 90, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 24 лютого 2006 року за № 172/12046 [164]. У Положенні закріплено, що цей профільний заклад позашкільної освіти виконує координаційну функцію щодо діяльності відповідних регіональних малих академій наук учнівської молоді (обласних, міських), а також забезпечує інформаційно-методичний супровід і організацію всеукраїнських та міжнародних заходів із учнівською молоддю. Отже, вже на рівні підзаконного регулювання 2006 року законодавець фактично сформував модель «центру координації» в державному сегменті позашкільля за дослідницько-експериментальним напрямом, де центральна ланка задає організаційні та методичні орієнтири, а регіональні – забезпечують їх практичну реалізацію.

Водночас реорганізаційні рішення 2025 року, якими передбачено приєднання Українського державного центру позашкільної освіти до Національного центру «Мала академія наук України» із встановленням правонаступництва, об'єктивно змінюють інституційну конфігурацію державного сегмента позашкільної освіти [164]. За таких умов виникає потреба в узгодженні нормативних приписів Положення 2006 року з новою інституційною конструкцією, щоб запобігти правовій невизначеності щодо меж координаційних і методичних повноважень, порядку їх реалізації та співвідношення статусу «профільного позашкільного навчального закладу» з фактичним статусом Національного центру як правонаступника реорганізованих державних закладів позашкільля. Ідеться не про формальне «перейменування», а про забезпечення системної узгодженості нормативної моделі координації позашкільля з реальною структурою державних інституцій після укрупнення.

Саме ця обставина підводить до ширшого висновку щодо нормативної бази: у чинному законодавстві не закріплений правовий статус державних центрів позашкільної освіти загальнодержавного рівня як особливої групи суб'єктів її

організації. Координаційні та методичні функції фактично реалізуються на підставі підзаконних актів, установчих документів і відомчих рішень, що належним чином не визначають компетенції та межі відповідальності в умовах інституційних змін. У зв'язку з цим запропоновано, по-перше, внесення змін до Закону України «Про позашкільну освіту» шляхом доповнення окремою нормою, яка б визначала правовий статус державних центрів позашкільної освіти загальнодержавного рівня (національних центрів) як спеціальних суб'єктів організації позашкільної освіти. При цьому доцільно закріпити їхні базові функції: науково-методичний супровід; координацію мережі за напрямками; організацію загальнодержавних заходів; формування й поширення типових програм і методичних матеріалів; визначення форм і процедур взаємодії з органами місцевого самоврядування та обласними органами управління освітою. Це забезпечить узгодженість законів, підзаконних актів і реальної інституційної архітектури державного позашкільля, а також зменшить ризики виникнення правових колізій під час подальших організаційних трансформацій.

По-друге, актуалізація постанови Кабінету Міністрів України від 06 травня 2001 року № 433 є об'єктивно необхідною з огляду на еволюцію інституційної структури позашкільної освіти та появу в її межах державних закладів, які фактично виконують загальнодержавні координаційні функції. Чинна редакція Положення про позашкільний навчальний заклад виходить переважно з моделі окремого закладу, орієнтованого на безпосереднє надання освітніх послуг, і не враховує існування закладів «осередків», діяльність яких спрямована не стільки на масове навчання дітей, скільки на організацію, методичне забезпечення та узгодження діяльності мережі. За відсутності прямого нормативного визнання такої ролі координаційні функції реалізуються фрагментарно, на підставі відомчих доручень і внутрішніх положень, що знижує їхню правову визначеність і ускладнює взаємодію із засновниками комунальних закладів. Тому доцільним є внесення до Положення приписів, які закріплюють можливість існування державних закладів позашкільної освіти координаційного типу; визначають

допустимі організаційні форми такої координації (методичні об'єднання, мережеві освітні програми, спільні заходи, ресурсні та консультаційні центри); встановлюють вимоги до прозорого документування координаційних рішень і процедур їх узгодження з органами місцевого самоврядування як засновниками основної частини мережі.

По-третє, перегляд наказу Міністерства освіти і науки України від 09 лютого 2006 року № 90 зумовлений не лише формальними реорганізаційними рішеннями 2025 року, а насамперед зміною реального інституційного середовища функціонування дослідницько-експериментальної галузі позашкільної освіти. Положення про Малу академію наук учнівської молоді було розроблене в умовах, коли МАН існувала як відносно самостійний профільний позашкільний навчальний заклад із чітко вибудованою вертикаллю координації. Після приєднання державних центрів позашкілля до Національного центру «Мала академія наук України» така вертикаль набула складнішої конфігурації, яку не відображають чинні нормативні приписи, що створює ризик дублювання повноважень, розмиття відповідальності та різного тлумачення статусу суб'єкта координації на національному й регіональному рівнях. Отже, зміни мають бути спрямовані на термінологічне та інституційне узгодження: чітке визначення Малої академії наук як функціонального компонента у структурі Національного центру; розмежування координаційних функцій національного та регіонального рівнів; визначення режиму взаємодії з іншими державними суб'єктами позашкілля та з органами управління освітою на місцях. Аргументом на користь такого перегляду є необхідність забезпечення єдності державної політики у сфері підтримки обдарованої молоді та одночасного збереження гнучкості організаційних моделей, що відповідають умовам децентралізації та післявоєнної відбудови системи освіти. Ці зміни є необхідними для усунення правової невизначеності щодо того, які саме державні інституції мають право і обов'язок виконувати координаційні та методичні функції у сфері позашкільної освіти і в яких межах.

Аналогічну за правовою природою, але профільно спеціалізовану роль у системі організації позашкільної освіти відіграє **Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді**, який забезпечує організацію, координацію та методичний супровід позашкільної освіти природничого спрямування. Діяльність Центру орієнтована на формування екологічної культури, розвиток дослідницько-експериментальних компетентностей, залучення здобувачів освіти до практичної природоохоронної діяльності, що зумовлює потребу в особливих організаційних підходах до безпеки освітнього процесу, матеріально-технічного забезпечення та міжінституційної взаємодії [166].

Сучасні пріоритети діяльності Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді відображені у **Стратегії розвитку позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку до 2030 року**, схваленій педагогічною радою Центру. У цьому програмному документі еколого-натуралістичну освіту розглядають не лише як інструмент екологічної просвіти, а і як важливий компонент громадянського та національно-патріотичного виховання, інтегрований у систему формування цінностей сталого розвитку, відповідального ставлення до довкілля, здоров'я і безпеки людини. Реалізація цих завдань здійснюється шляхом поєднання освітньої, дослідницької, організаційно-масової та методичної діяльності, а також через впровадження загальноукраїнських природоохоронних і патріотичних ініціатив.

Організаційна практика Центру свідчить про поступове розширення функціонального наповнення його діяльності: поряд із традиційною еколого-натуралістичною роботою впроваджується компонент громадянської освіти, національно-патріотичного виховання, соціальної взаємодії з військовослужбовцями, волонтерської та проєктної діяльності. Зокрема, освітній процес здійснюється в десятках творчих учнівських об'єднань аграрного, біологічного та екологічного профілів, а також через проведення всеукраїнських конкурсів, ігор і рухів, спрямованих на поєднання екологічної свідомості з патріотичними та громадянськими цінностями [167].

Аналіз правового статусу Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді, як і інших державних центрів позашкільної освіти, засвідчує недостатню нормативну визначеність його місця в системі публічного адміністрування позашкільної освіти. Чинне законодавство не розмежовує координаційні, методичні та організаційні функції між Міністерством освіти і науки України та підпорядкованими йому державними закладами позашкільної освіти загальнодержавного рівня, отже значна частина управлінських і координаційних рішень ґрунтується на підзаконних актах, відомчих документах і внутрішніх стратегіях, що знижує рівень правової визначеності та ускладнює взаємодію з органами місцевого самоврядування як основними засновниками мережі позашкільних закладів.

З огляду на це доцільним є *нормативне уточнення статусу державних центрів позашкільної освіти як окремої групи суб'єктів організації позашкільної освіти із законодавчим закріпленням їхніх координаційних, методичних та організаційних повноважень, а також чітких механізмів взаємодії з Міністерством освіти і науки України та органами місцевого самоврядування.* Такий підхід інтегрує стратегічну єдність державної освітньої політики з децентралізованою моделлю управління позашкільною освітою.

Місцеві державні адміністрації належать до суб'єктів організації позашкільної освіти як органи виконавчої влади територіального рівня, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері освіти в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці та виконання актів законодавства на підпорядкованій території [168]. У сфері організації позашкільної освіти їхня роль полягає в забезпеченні керованості та узгодженості процесів, які виходять за межі одного закладу: координації діяльності суб'єктів освітньої сфери на території, організаційному супроводі реалізації державних рішень, а також підтриманні належних умов функціонування мережі позашкільної освіти.

Практична реалізація таких повноважень здійснюється через профільні структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій

(департаменти/управління освіти і науки та їхні спеціалізовані відділи), які забезпечують організаційне супроводження роботи закладів, комунікацію з органами управління освітою нижчих рівнів та взаємодію із закладами освіти щодо виконання організаційних вимог. На цьому рівні, зокрема, узгоджуються календарі та плани масових заходів, координується участь закладів у всеукраїнських проєктах і конкурсах, організується методична робота та професійна підтримка педагогічних працівників через мережу методичних служб. Важливою складовою є функціонування районних (міських) методичних кабінетів (центрів), правовий статус і завдання яких визначені спеціальним актом, що поширюється, зокрема, на методичне забезпечення та підвищення кваліфікації педагогічних працівників позашкільних закладів [169].

Окремим напрямом організаційної діяльності територіальних органів виконавчої влади у сфері позашкільної освіти є ліцензійні процедури. Постановою Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2015 № 609 визначено перелік органів ліцензування освітньої діяльності: Міністерство освіти і науки України, обласні та Київська міська державні адміністрації [170]. Для організації позашкільної освіти це означає, що на територіальному рівні зосереджено повноваження щодо ліцензування освітньої діяльності у цій сфері, тобто щодо офіційного підтвердження спроможності суб'єкта надавати позашкільні освітні послуги відповідно до встановлених вимог. Законодавець закріплює, що ліцензування у сфері позашкільної освіти здійснюється «за рішенням засновника» закладу позашкільної освіти, тобто воно не має універсального обов'язкового характеру для всіх випадків організації позашкільної освіти [40]. Водночас чинні ліцензійні умови здійснення освітньої діяльності, хоча й містять спеціальний блок, присвячений позашкільній освіті, переважно формулюють вимоги через загальні критерії («наявність персоналу», «забезпечення освітнього процесу програмами та ресурсами») і через перелік документів, які заявник подає до органу ліцензування (відомості про кадрове забезпечення, опис матеріально-технічної бази, освітні програми, внутрішні положення, а також зобов'язання щодо доступності для осіб

з інвалідністю та забезпечення безпечних умов і порядку перевірки знань з охорони праці) [171]. Такий підхід фактично залишає значний простір для різного тлумачення «достатності» кадрових, технологічних і організаційних умов на рівні різних обласних державних адміністрацій, що ускладнює формування єдиної адміністративної практики, знижує передбачуваність рішень для суб'єктів освітньої діяльності (зокрема недержавних), а також послаблює контрольну функцію ліцензування в частині специфічних ризиків позашкільної (заняття з використанням інструментів, спортивне тренування, туристсько-краєзнавча діяльність, робота в майстернях і лабораторіях тощо), де безпековий компонент є не факультативним, а структурно визначальним.

У зв'язку з цим, на нашу думку, нормативне вдосконалення організаційних механізмів має передбачати деталізацію ліцензійних умов саме для позашкільної освіти як сукупності мінімальних і формально визначених кадрових, технологічних та організаційних вимог до провадження відповідної діяльності. Таке уточнення доцільне з двох причин. По-перше, воно забезпечить однакові «вхідні» стандарти для різних суб'єктів, які організують позашкільну освіту в різних регіонах, що є необхідним для реалізації принципу рівності доступу та однакового рівня безпеки освітнього середовища. По-друге, воно обмежить надмірну дискрецію органів ліцензування та сприятиме уніфікації рішень на рівні обласних державних адміністрацій, оскільки чіткі мінімальні критерії зменшують ризики неоднакової практики та дозволяють будувати прозору модель контролю і відповідальності у сфері позашкільної освіти.

В умовах воєнного стану організація позашкільної освіти на територіальному рівні набуває специфічної форми через функціонування військових адміністрацій. Законодавство передбачає можливість утворення таких тимчасових державних органів на територіях, де запроваджено правовий режим воєнного стану, для забезпечення виконання Конституції та законів України і реалізації заходів у сфері безпеки та життєзабезпечення [172]. Указом Президента України від 24 лютого 2022 № 68/2022 утворено обласні військові адміністрації

[173]. В окремих регіонах саме військові адміністрації забезпечують ухвалення та реалізацію організаційних рішень щодо функціонування закладів освіти: визначають режим роботи, безпекові умови, координують управлінські рішення в разі релокації, обмеження або відновлення діяльності. Паралельно у законодавстві зберігається регулювання військово-цивільних адміністрацій як тимчасових державних органів для територій з особливими умовами безпеки, правовий статус яких визначено спеціальним законом [174]. Це формує багаторівневу конфігурацію територіального управління в освітній сфері, де організаційні рішення щодо позашкільної освіти можуть ухвалюватися в межах різних режимів публічного адміністрування.

Організація позашкільної освіти на територіальному рівні пов'язана із протистоянням управлінським викликам, які впливають на доступність і сталість освітніх послуг. По-перше, планування та підтримання мережі позашкільної освіти не завжди здійснюється на основі демографічних прогнозів і фактичного попиту, що призводить до дисбалансу між пропозицією освітніх програм і реальними потребами дітей та молоді. По-друге, зберігається істотна територіальна нерівномірність доступу до позашкільної освіти, насамперед між міськими та сільськими територіями, що підтверджує загальна тенденція недостатнього охоплення дітей позашкільною освітою та концентрації закладів у містах [175]. По-третє, організаційні рішення щодо реорганізації або припинення діяльності закладів нерідко ухвалюються без одночасного розгортання альтернативних форм надання позашкільних освітніх послуг, що особливо критично для малонаселених пунктів. По-четверте, в умовах воєнного стану ці проблеми посилюються факторами внутрішнього переміщення населення, різною безпековою ситуацією в громадах та необхідністю забезпечення безперервності позашкільної діяльності в дистанційних, змішаних або мобільних форматах.

Вирішення зазначених проблем на рівні місцевих державних адміністрацій і військових адміністрацій є можливим шляхом: запровадження сталих процедур планування мережі позашкільної освіти з використанням демографічних

прогнозів, оцінки попиту та аналізу територіальної доступності; уніфікації підходів до організаційних рішень у громадах з різною інституційною спроможністю, зокрема завдяки методичному супроводу та координації на рівні області; посилення адміністративної спроможності щодо забезпечення якості освітніх послуг шляхом деталізації мінімальних організаційних вимог до провадження позашкільної освітньої діяльності в ліцензійних умовах та забезпечення їх однакового застосування органами ліцензування на територіальному рівні; забезпечення оперативності організаційних рішень щодо режиму роботи закладів, їхнього переміщення або тимчасового переформатування діяльності з урахуванням безпекових обмежень та потреб внутрішньо переміщених дітей і молоді, що потребує чіткого розмежування функцій і процедур взаємодії між суб'єктами територіального управління.

Органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради та їхні виконавчі органи) посідають чільне місце серед суб'єктів організації позашкільної освіти на базовому рівні, оскільки саме вони приймають рішення, що безпосередньо визначають наявність і спроможність мережі комунальних закладів позашкільної освіти в межах відповідної територіальної громади [176].

Нормативним підґрунтям є сукупність власних (самоврядних) і делегованих повноважень. У межах власної компетенції у сфері освіти органи місцевого самоврядування здійснюють управління закладами освіти комунальної форми власності, забезпечують їхню матеріально-технічну базу та належні умови функціонування, а також створюють умови для виховання і розвитку дітей та молоді. Саме на рівні громади приймаються ключові організаційні рішення: про створення, реорганізацію або припинення діяльності закладів позашкільної освіти; про визначення їхнього профілю та напрямів роботи; про утримання приміщень, забезпечення обладнанням і доступом до інфраструктури; про організацію безпечних умов освітньої діяльності [176].

Делеговані повноваження у сфері освіти конкретизують обов'язок органів місцевого самоврядування забезпечувати реалізацію державної політики у межах

громади та діяти як ланка виконання публічних завдань у сфері освіти. У практичному вимірі це проявляється в обов'язку організувати доступність освітніх послуг, забезпечувати виконання вимог законодавства щодо прав і гарантій здобувачів освіти, а також забезпечувати належний адміністративний супровід функціонування закладів освіти (зокрема позашкільних) у межах встановлених процедур.

Закон України «Про освіту» покладає на органи місцевого самоврядування обов'язок створювати умови для її доступності шляхом формування, утримання та розвитку мережі закладів позашкільної освіти з урахуванням освітніх, культурних і духовних потреб та запитів населення [4]. Такий припис має безпосереднє організаційно-правове значення: він фіксує не лише право громади «мати» позашкільну освіту, а й публічний обов'язок забезпечити її реальну територіальну присутність та функціональну спроможність у відповідних межах.

Органи місцевого самоврядування у сфері позашкільної освіти діють у таких напрямках:

- 1) *інституційний*: заснування комунальних закладів позашкільної освіти, затвердження їх установчих документів, визначення моделі внутрішньої організації та управління закладом у межах повноважень засновника;
- 2) *фінансово-ресурсний*: планування та забезпечення фінансування мережі закладів позашкільної освіти з місцевого бюджету, утримання майна, оновлення матеріально-технічної бази, створення умов для безпечного освітнього середовища;
- 3) *мережевий і територіальний*: планування розвитку мережі позашкільної освіти на території громади з урахуванням демографічної структури, просторової доступності, транспортної спроможності та фактичного попиту дітей і батьків на відповідні напрями позашкільної діяльності;
- 4) *програмно-управлінський*: затвердження та реалізація місцевих програм розвитку позашкільної освіти, визначення пріоритетів (наприклад, STEM/науково-технічний напрям, мистецька освіта, спорт,

еколого-натуралістична діяльність), встановлення цільових показників охоплення та результативності;

- 5) *соціально-гарантійний*: запровадження додаткових пільг і заходів підтримки для окремих категорій дітей і молоді, зокрема тих, які потребують посиленого соціального супроводу, доступності або спеціальних умов участі в позашкільних програмах.

При цьому відбувається перетворення рішень засновника на щоденні управлінські дії: формування і коригування мережі гуртків та груп; планування навантаження і режимів роботи; вирішення організаційно-кадрових питань у межах компетенції засновника; закупівля обладнання і витратних матеріалів; організація підвозу дітей (за потреби); забезпечення вимог безпеки під час занять і виїзних заходів; налагодження взаємодії закладів позашкільної освіти із закладами загальної середньої освіти, закладами культури та спорту, іншими установами громади. За несприятливої безпекової ситуації саме виконавчі органи забезпечують управлінський супровід переходу на дистанційні або змішані формати роботи, а також організаційне залучення дітей, які тимчасово проживають у громаді, до позашкільних програм.

Стан організації позашкільної освіти на місцевому рівні доцільно оцінювати також через кількісні характеристики мережі та ступеня охоплення дітей. За даними ретроспективного аналізу, оприлюдненого ДНУ «Інститут освітньої аналітики», у 2019–2025 роках кількість закладів позашкільної освіти скоротилася з 1382 до 1151, чисельність вихованців – з 1 275 253 до 781 388 осіб, а кількість гуртків/груп/інших творчих об'єднань – із 77 960 до 51 323 [177, с. 64]. З огляду на те, що рішення про створення, реорганізацію і припинення комунальних закладів ухвалюються на рівні засновника, наведена динаміка прямо відображає управлінську вразливість місцевої мережі позашкільля та залежність її стійкості від бюджетних, кадрових і організаційних рішень органів місцевого самоврядування.

У сучасних умовах організаційне навантаження на місцевий рівень зростає. На практиці це проявляється у необхідності: оперативно адаптувати мережу

гуртків і секцій до змін у складі дитячого контингенту; підтримувати доступність послуг за умов територіальної розосередженості населення; забезпечувати безпекові вимоги; застосовувати гнучкі формати роботи; укладати партнерські домовленості для використання ресурсів інших установ громади. Сукупно ці завдання формують «операційну» площину організації позашкільної освіти, у межах якої місцеве самоврядування виступає ключовим суб'єктом, що забезпечує перетворення нормативно визначеної мережі закладів на реально доступну для дитини систему освітніх послуг.

Наступну групу суб'єктів організації позашкільної освіти утворюють: **заклади позашкільної освіти** як інституційні суб'єкти організації освітнього процесу; **керівники цих закладів**, на яких покладається персональна відповідальність за внутрішню організацію діяльності; **інші суб'єкти**, що в межах закону залучаються до організації позашкільної освітньої діяльності.

Заклад позашкільної освіти посідає центральне місце на «операційному» рівні організації позашкілля, оскільки саме він безпосередньо надає позашкільні освітні послуги. Законодавець розглядає позашкільну освіту як систему, що включає не лише заклади позашкільної освіти, а й гуртки, секції, клуби, культурно-освітні та фізкультурно-спортивні об'єднання, а також інші суб'єкти освітньої діяльності, які працюють у позашкільній сфері (ст. 1) [40]. Тобто заклад функціонує не ізольовано, а як елемент мережі.

У правовому сенсі заклад позашкільної освіти є юридичною особою (ст. 12) [40], отже може діяти від власного імені в межах статуту, мати відокремлене майно, формувати внутрішню структуру, ухвалювати локальні акти, організовувати освітній процес та забезпечувати кадрове і ресурсне функціонування. Важливо, що Закон поширює відповідні права й обов'язки також на інших суб'єктів, для яких надання позашкільної освіти є основним видом діяльності, зокрема на фізичних осіб-підприємців і структурні підрозділи юридичних осіб (ст. 12). У площині організації це розширює коло реальних виконавців позашкільної освітньої діяльності й обумовлює потребу в чітких внутрішніх правилах взаємодії

(договірних, мережевих, ресурсних), особливо коли освітні послуги надаються не лише «класичними» комунальними чи державними закладами.

Внутрішня організація діяльності закладу позашкільної освіти здійснюється через систему управління й самоврядування. Закон України «Про позашкільну освіту» прямо закріплює, що управління закладом здійснює його керівник, а колегіальним органом є педагогічна рада, повноваження якої визначаються статутом цього закладу (ст. 11) [40]. Педагогічна рада наділена організаційними функціями, зокрема бере участь у визначенні стратегії та напрямів діяльності закладу, «визначає систему та затверджує процедури внутрішнього забезпечення якості освіти» (ст. 11).

Положення про позашкільний навчальний заклад, затвержене постановою Кабінету Міністрів України, формує організаційний каркас діяльності закладу, конкретизує його управлінські межі: визначає засади керівництва, базові вимоги до організації освітнього процесу, а також перелік органів громадського самоврядування і можливі дорадчі/наглядові інститути на рівні закладу (зокрема загальні збори (конференція), педагогічна рада, рада закладу, піклувальна рада та інші форми участі) [28]. Тобто внутрішня організація позашкільної освіти повинна спиратися на статут, рішення колегіальних органів і локальні регламенти, але в межах базової «рамки», визначеної урядовим Положенням.

Керівник закладу позашкільної освіти є персоніфікованим суб'єктом організації, який забезпечує цілісність внутрішнього управління. Статус керівника закладу освіти та ключові управлінські функції визначені Законом України «Про освіту», який прямо покладає на нього обов'язок організовувати діяльність закладу, вирішувати питання фінансово-господарської діяльності, призначати працівників, забезпечувати організацію освітнього процесу і функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти, а також створювати умови для реалізації прав учасників освітнього процесу (ст. 26) [4]. Спеціальне позашкільне законодавство визначає керівника як суб'єкта, який реалізує управління закладом і забезпечує виконання рішень педагогічної ради (ст. 11) [40], а підзаконне

Положення визначає його організаційні повноваження – щоденне адміністрування закладу [28]. Отже, керівник є суб'єктом, який: формує й підтримує внутрішні організаційні правила; забезпечує кадрову та ресурсну спроможність закладу; відповідає за безпеку і належні умови освітньої діяльності; забезпечує організацію освітнього процесу та контроль виконання вимог законодавства.

Окремий вимір організаційної відповідальності керівника і закладу пов'язаний з інклюзивністю. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 779 встановлює обов'язок засновника забезпечити створення інклюзивного освітнього середовища в закладі, а керівник закладу позашкільної освіти несе відповідальність за організацію та якість інклюзивного навчання [178]. Тобто інклюзивність – це не декларативний принцип, а сукупність конкретних організаційних вимог, виконання яких має бути забезпечене на рівні закладу: безперешкодний доступ до будівель і приміщень відповідно до обов'язкових норм; застосування принципів універсального дизайну в освітньому процесі; реалізація розумного пристосування за потреби; наявність належної матеріально-технічної та навчально-методичної бази (включно з інформаційно-комунікаційними технологіями та дидактичними матеріалами); забезпечення допоміжних засобів навчання та доступності інформації в різних формах; індивідуалізація освітнього процесу, зокрема шляхом розроблення індивідуальної програми розвитку. Таким чином, організаційна відповідальність керівника у сфері інклюзивного навчання охоплює одночасно управлінський, ресурсний, кадровий і процедурний компоненти.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти» № 779 також деталізує алгоритм дій керівника як організатора інклюзивного навчання у позашкільлі. Зарахування особи з особливими освітніми потребами здійснюється на підставі заяви повнолітньої особи або одного з батьків (законного представника), причому в заяві має бути зазначена потреба в утворенні інклюзивної групи (класу) чи іншої організаційної форми, а до заяви додаються підтвердні документи (зокрема висновок

інклюзивно-ресурсного центру або індивідуальна програма реабілітації для повнолітньої особи з інвалідністю) [178]. Саме після надходження такої заяви керівник зобов'язаний ухвалити низку управлінських рішень і здійснити організаційні дії: видати наказ про утворення інклюзивної групи (класу); забезпечити необхідну матеріально-технічну та навчально-методичну базу; забезпечити допоміжні засоби навчання відповідно до висновку ІРЦ; затвердити наказом перелік фахівців (зокрема педагогічних працівників), які розробляють індивідуальну програму розвитку; здійснити добір фахівців для надання психолого-педагогічних послуг згідно з індивідуальною програмою розвитку. Додатково закріплено й процедурні аспекти «життєвого циклу» інклюзивної групи: вона вважається інклюзивною за наявності щонайменше одного здобувача з особливими освітніми потребами, а припинення її роботи у разі вибуття такого здобувача оформлюється наказом керівника. Окремо врегульовано організацію індивідуальної програми розвитку: вона складається фахівцями у взаємодії принаймні з одним із батьків (законних представників) та здобувачем, розробляється з урахуванням висновку ІРЦ (або програми реабілітації для повнолітніх осіб з інвалідністю) і підлягає регулярному перегляду (двічі на рік, а за потреби й частіше). Сукупно ці приписи є переліком управлінських і організаційних обов'язків, невиконання яких означатиме порушення встановленої урядом моделі організації інклюзивного навчання у сфері позашкільної освіти.

До інших суб'єктів, залучених до організації позашкільної освітньої діяльності, належать: колегіальні та громадські органи закладу (педагогічна рада, загальні збори (конференція), дорадчі та наглядові утворення), які забезпечують узгодженість рішень, планування та організаційний контроль у межах внутрішньої структури: суб'єкти освітньої діяльності поза класичним «закладовим» форматом, яким закон надає можливість здійснювати позашкільну освітню діяльність як основну (фізичні особи-підприємці, структурні підрозділи юридичних осіб) та на яких поширюються відповідні права й обов'язки (ст. 12) [40]; організації та об'єднання, які законодавець включає до системи позашкільної освіти як елементи

мережі (ст. 1) [40]. Їхня участь має організаційне значення за наявності сталих механізмів взаємодії: спільних програм, використання матеріально-технічної бази, кадрової підтримки, організації заходів і конкурсів, забезпечення доступності послуг на територіях, де відсутня розгалужена мережа закладів.

Отже, заклад позашкільної освіти і його керівник утворюють ядро суб'єктів внутрішньої організації позашкільної освітньої діяльності. Заклад забезпечує інституційну спроможність і організаційні умови, а керівник забезпечує управлінську цілісність та якість реалізації позашкільних програм. Інші залучені суб'єкти розширюють мережу та збільшують організаційні ресурси позашкільля в межах, визначених законом.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що суб'єкти організації позашкільної освіти в Україні утворюють багаторівневу та функціонально диференційовану систему, до якої належать: суб'єкти публічної влади, засновники (власники) закладів, інституційні провайдери освітніх послуг і залучені партнери. Їхньою спільною ознакою є наявність організаційної компетенції, тобто повноважень і обов'язків, спрямованих на забезпечення умов для надання позашкільних освітніх послуг, підтримання спроможності мережі та гарантування доступності й безпеки освітнього середовища. При цьому система суб'єктів не є однорідною: вона включає як владно-управлінську ланку (нормативне та організаційне спрямування, координація, контроль), так і ланку безпосереднього виконання (реалізація освітніх програм, внутрішня організація процесів, управління ресурсами на рівні закладу).

Водночас ефективність такої системи визначається не кількістю суб'єктів, а чіткістю розмежування їхніх ролей і узгодженістю взаємодії між ними. Організація позашкільної освіти потребує стабільних зв'язків між суб'єктами різної правової природи, аби уникати дублювання функцій та прогалин у відповідальності та ситуаційної практики на місцях. Саме тому вирішальним є: нормативне визначення компетенції кожної ланки; прозорих механізмів координації та підзвітності; процедурна уніфікація базових організаційних

рішень; здатність системи адаптуватися до кризових умов без втрати керованості та гарантованості права дитини на позашкільну освіту.

Висновки до розділу 2

Дослідивши особливості організації позашкільної освіти в Україні ми дійшли таких висновків.

Організація позашкільної освіти в Україні – це врегульована нормами публічного права системна, послідовна та скоординована діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів позашкільної освіти, їхніх публічних і приватних партнерів та інших залучених суб'єктів, спрямована на створення, підтримання й удосконалення умов надання позашкільних освітніх послуг, забезпечення їхньої доступності, варіативності та якості, формування безпечного і сприятливого освітнього середовища, а також на організацію, координацію і контроль відповідних процесів.

Ознаками організації позашкільної освіти в Україні є: публічно-правова природа, багаторівневий характер, комплексність (інституційний, змістовий, кадровий, ресурсний та комунікаційний виміри; системна взаємодія закладів позашкільної освіти із сім'єю, територіальною громадою, інститутами громадянського суспільства та іншими суб'єктами).

Особливості організації позашкільної освіти: добровільність участі та індивідуалізація; територіальна та соціальна неоднорідність; мультифункціональність; партнерський, міжсекторний характер; специфічна модель фінансування; особлива професійна підготовка та мотивація кадрів.

Базові елементи організації позашкільної освіти – цільовий, суб'єктний, об'єктний, нормативно-правовий, організаційно-функціональний, ресурсний, просторово-територіальний та результативний.

Нормативно-правове регулювання організації позашкільної освіти в Україні – це системна, заснована на нормах публічного права сукупність нормативно-правових актів різного рівня, яка визначає цілі, принципи, структуру

та зміст організації позашкільної освіти, закріплює коло суб'єктів і обсяг їхніх повноважень, встановлює порядок створення, функціонування й розвитку закладів позашкільної освіти, процедури прийняття та реалізації управлінських рішень, а також гарантії реалізації права дітей і молоді на позашкільну освіту.

Під час дослідження були виявлені прогалини процедурного регулювання, нерівномірність практики на місцевому рівні та відсутність спеціальних організаційних механізмів функціонування позашкільної освіти в умовах воєнного стану і масового внутрішнього переміщення населення, що свідчить про необхідність внесення змін до нормативно-правових актів, якими врегульована організація позашкільної освіти.

Доцільно доповнити Закон України «Про позашкільну освіту» нормами:

«Про особливості організації позашкільної освіти для внутрішньо переміщених дітей і молоді», передбачивши: захування до закладів позашкільної освіти незалежно від місця реєстрації; можливість застосування дистанційних і змішаних форм навчання як організаційної гарантії доступності; обов'язок органів публічної влади забезпечувати доступність позашкільної освіти як інструмент соціальної адаптації;

«Про особливості організації позашкільної освіти в умовах воєнного стану та інших надзвичайних ситуацій», встановивши: правові підстави тимчасової релокації закладів; можливість зміни режиму роботи та місця провадження діяльності; особливості управління та фінансування в особливий період; пріоритет безпеки учасників освітнього процесу за збереження права на доступ до позашкільної освіти.

У Законі України «Про позашкільну освіту» запровадити: базові процедурні вимоги до дистанційної, змішаної та мережевої форм; стандарти взаємодії, педагогічного супроводу та контролю результатів; вимоги безпеки (включно з особливостями роботи в цифровому середовищі).

Доцільно внести зміни в постанову Кабінету Міністрів України від 06 травня 2001 року № 433 шляхом доповнення Положення про позашкільний навчальний

заклад нормами, що: прямо допускають дистанційні, мережеві та мобільні формати діяльності закладу; визначають загальні вимоги до організації таких форматів з урахуванням якості та безпеки; узгоджують принципи їх застосування із локальними актами закладу.

Потребує вдосконалення постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 року № 1133, до якого варто включити спеціальні фінансово-організаційні приписи щодо: цільового фінансування позашкільної освіти у громадах з підвищеним навантаженням через внутрішнє переміщення населення; фінансування релокованих або тимчасово переміщених закладів незалежно від місця їх фактичного розташування; можливості фінансування мобільних, дистанційних і мережевих форматів як окремого виду заходів/послуг.

Постанову Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 779 необхідно доповнити положенням, що поширює організацію інклюзивного навчання на дітей, які зазнали шкоди внаслідок збройної агресії, з вимогою поєднання освітньої, психолого-педагогічної та (за потреби) реабілітаційної складових у позашкільній діяльності.

Слід закріпити на рівні Закону України «Про позашкільну освіту» правовий статус державних центрів позашкільної освіти загальнодержавного рівня як спеціальних суб'єктів організації позашкільної освіти, визначивши: їхні координаційні та методичні функції; порядок взаємодії з Міністерством освіти і науки України, обласними органами управління освітою та органами місцевого самоврядування; базові інструменти координації (мережеві програми, методичні об'єднання, ресурсну підтримку).

Необхідно узгодити підзаконні акти, що визначають координаційні функції державних закладів позашкільної освіти, з урахуванням інституційних змін 2025 року (реорганізація та правонаступництво) шляхом цільового перегляду Положення про Малу академію наук учнівської молоді (наказ МОН від 09 лютого 2006 року № 90) щодо: визначення суб'єкта координації на національному рівні;

розмежування функцій національного і регіонального рівнів; форм взаємодії з іншими державними інституціями позашкілля та органами управління освітою.

Суб'єкт освітніх правовідносин – це суб'єкт права, який реалізує освітню правосуб'єктність і стає реальним учасником конкретного правового зв'язку у сфері освіти. Не кожен суб'єкт освітніх правовідносин є суб'єктом організації, хоча кожен суб'єкт організації позашкільної освіти в межах своєї компетенції вступає у відповідні правовідносини. Тож, суб'єктами організації позашкільної освіти слід визнавати учасників, наділених правом і обов'язком приймати організаційні рішення, забезпечувати умови здійснення позашкільної освітньої діяльності, координувати дії інших учасників освітнього процесу, здійснювати управлінський вплив і нести публічно-правову відповідальність за належну організацію позашкільної освіти.

У чинному законодавстві чітко не закріплений правовий статус державних центрів позашкільної освіти загальнодержавного рівня як особливої групи суб'єктів організації позашкільної освіти. Координаційні та методичні функції вони реалізують на підставі підзаконних актів, установчих документів і відомчих рішень, що належним чином не визначають компетенції та межі відповідальності в умовах інституційних змін. У зв'язку з цим запропоновано: 1) внести зміни до Закону України «Про позашкільну освіту» шляхом доповнення окремою нормою, яка визначатиме правовий статус державних центрів позашкільної освіти загальнодержавного рівня (національних центрів) як спеціальних суб'єктів організації позашкільної освіти; 2) актуалізувати постанову Кабінету Міністрів України від 06 травня 2001 року № 433 є шляхом внесення до Положення про позашкільний навчальний заклад приписів, які закріплюватимуть можливість існування державних закладів позашкільної освіти координаційного типу; визначатимуть допустимі організаційні форми такої координації; встановлюватимуть вимоги до прозорого документування координаційних рішень і процедур їх узгодження з органами місцевого самоврядування як засновниками основної частини мережі; 3) переглянути наказ Міністерства освіти і науки

України від 09 лютого 2006 року № 90, внісши зміни до Положення про Малу академію наук учнівської молоді: визначити Малу академію наук як функціональний компонент у структурі Національного центру; розмежувати координаційні функції національного й регіонального рівнів; визначити режим взаємодії з іншими державними суб'єктами позашкілля та з органами управління освітою на місцях.

Зазначені зміни є необхідними для усунення правової невизначеності щодо того, які саме державні інституції мають право і обов'язок реалізувати координаційні та методичні функції у сфері позашкільної освіти і в яких межах.

РОЗДІЛ 3. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

3.1. Адміністративно-правові процедури організації позашкільної освіти

Організація позашкільної освіти в Україні здійснюється не лише шляхом визначення її цілей, принципів і суб'єктного складу, а насамперед через систему адміністративно-правових процедур, які забезпечують практичне впорядкування відповідних публічних відносин. Саме в межах процедурних норм освітнього законодавства вона набуває реального управлінського змісту, виражається в послідовних діях органів публічної влади, органів місцевого самоврядування, засновників закладів позашкільної освіти та керівників відповідних установ.

Адміністративно-правовими процедурами у сфері позашкільної освіти є низка управлінських рішень і дій: від створення та реорганізації мережі закладів, кадрового забезпечення і допуску до освітньої діяльності до організації освітнього процесу, фінансування, контролю та моніторингу якості. Усі вони здійснюються в межах владних повноважень публічної адміністрації, спрямовані на реалізацію публічного інтересу та застосовують формально визначені процедурні правила.

Специфіка позашкільної освіти як добровільної, варіативної та міжсекторальної складової системи освіти зумовлює особливий характер адміністративно-правових процедур. На відміну від рівневої формальної освіти організація позашкільної освіти потребує більш гнучких, адаптивних і водночас юридично визначених процедур, здатних забезпечити баланс між автономією закладів, інтересами здобувачів освіти та обов'язком держави гарантувати доступність, безпеку й належну якість освітніх послуг.

В умовах воєнного стану, масового внутрішнього переміщення дітей і молоді, поширення дистанційних та мережевих форматів навчання значення адміністративно-правових процедур у сфері позашкільної освіти істотно зростає.

Саме через процедури приймаються рішення щодо релокації закладів, зміни режимів роботи, запровадження альтернативних форм освітньої діяльності, перерозподілу ресурсів і забезпечення безперервності освітнього процесу.

Розкриття сутності адміністративно-правових процедур організації позашкільної освіти потребує попереднього теоретичного уточнення співвідношення трьох базових категорій адміністративно-правової доктрини: «адміністративний процес», «адміністративне провадження» та «адміністративна процедура». У сучасній науці адміністративного права ці поняття нерідко вживають як близькі за змістом, але їх розмежування має принципове значення для вибору належної форми правового впорядкування діяльності публічної адміністрації. Відмінності між процесуальною та процедурною формою виявляються насамперед у тому, яким чином організовано послідовність юридично значущих дій, чи є вона стадійно-етапною конструкцією, а також у тому, який характер має справа: конфліктний (деліктний) чи «позитивно-управлінський» (сервісний, організаційний, дозвільний) [179, с. 124].

У наукових розвідках щодо особливостей процесуальної та процедурної форм береться до уваги послідовність дій. Якщо юридичні акти-дії розподілені за стадіями та етапами, кожен із яких має відносну автономність і здатен спричинити юридично значущий проміжний результат, має місце *процесуальна форма*. Її характерною ознакою є можливість зупинення та відновлення активності на певній стадії без руйнування загальної конструкції провадження [180, с. 6]. Натомість для *процедурної форми* визначальною є алгоритмічність: дії здійснюються у певній послідовності, проте не обов'язково мають стадійно-етапну автономність, а юридичний результат здебільшого виникає лише після завершення всієї сукупності дій, передбачених відповідним порядком [181, с. 135]. Звідси впливає важливий висновок для сфери позашкільної освіти: значна частина управлінських рішень у позашкільлі – це саме «процедурні» конструкції (зарахування, затвердження програм, організація мережевих форматів, внутрішні

регламенти), тоді як конфліктні ситуації (дисциплінарні питання, адміністративне оскарження) тяжіють до процесуальної логіки.

Додатковою ознакою розмежування є предмет юридичної діяльності. Процес у зазвичай пов'язують з розглядом юридичних справ, предметом яких є правопорушення або спір про право, де стадія доказування та оцінювання доказів є обов'язковим елементом юридичної конструкції [182]. Процедурна ж форма орієнтована переважно на організацію управлінських рішень позитивної спрямованості, де доказування може бути наявним, але не є універсально обов'язковою стадією як у класичному юрисдикційному процесі [183]. Для організації позашкільної освіти це має прикладне значення: там, де рішення спрямоване на надання/організацію освітньої послуги або на впорядкування діяльності закладу, домінує процедура; там, де вирішується конфлікт інтересів або оцінюється правомірність поведінки, виникає потреба у провадженні з процесуальними гарантіями.

Адміністративне провадження в доктрині адміністративного права розглядають як сукупність процедурних дій і процедурних рішень адміністративного органу, спрямованих на розгляд і вирішення конкретної адміністративної справи [184, с. 186].

Особливе значення для сучасного розуміння адміністративної процедури має Закон України «Про адміністративну процедуру», який установлює загальні вимоги до процедурної форми діяльності публічної адміністрації [185]. Це не скасовує галузевих (спеціальних) процедур, але задає базову «рамку» для прийняття індивідуальних адміністративних актів і розгляду адміністративних справ. Загальна адміністративна процедура може включати елементи, аналогічні до судового процесу, але вони актуальні лише для обмеженої категорії справ, коли існує ризик ухвалення негативного рішення для особи або наявні протилежні інтереси кількох осіб [186].

Отже, **адміністративний процес** – це інституційна процесуальна форма, яка охоплює юрисдикційні та судові форми вирішення адміністративних справ, а в

окремих доктринальних підходах також управлінську діяльність у визначеній законом процесуальній формі [187]; **адміністративне провадження** – це індивідуалізована «справа» (конкретний порядок розгляду та вирішення справи), у межах якої можуть застосовуватися як процесуальні, так і процедурні елементи залежно від характеру діяльності [188, с. 65]; **адміністративна процедура** – це нормативно визначена послідовність дій публічної адміністрації у позитивно-управлінських відносинах, спрямована на організацію реалізації прав, законних інтересів і публічного інтересу, переважно через прийняття адміністративних актів або організаційних рішень [179].

Організація позашкільної освіти як управлінська діяльність переважно реалізується через адміністративні процедури, але в окремих сегментах, де наявний конфлікт інтересів, оцінювання правомірності поведінки або застосування примусових заходів вимагає порушення адміністративних проваджень, що мають посилені процесуальні гарантії.

На підставі викладеного вважаємо, що **адміністративно-правові процедури організації позашкільної освіти** – це встановлена нормами публічного права послідовність юридично значущих дій і рішень суб'єктів публічної адміністрації, засновників та керівників закладів позашкільної освіти, спрямована на створення, упорядкування та забезпечення умов функціонування позашкільної освіти (мережі закладів, освітнього процесу, кадрового й ресурсного забезпечення, доступності та безпеки), що завершується прийняттям індивідуального адміністративного акта або організаційного рішення й забезпечує реалізацію права дітей і молоді на позашкільну освіту [189].

Саме процедурна визначеність організації позашкільної освіти дозволяє забезпечити передбачуваність організаційних рішень, їх підзвітність і можливість правового контролю, що є критично важливим з огляду на добровільний характер позашкільної освіти та її залежність від організаційної спроможності засновника.

За предметом регулювання та юридичним результатом адміністративно-правові процедури організації позашкільної освіти поділяють на **інституційні**

(пов'язані з існуванням і зміною мережі закладів), **організаційно-управлінські** (пов'язані з прийняттям рішень засновника та органів управління освітою), а також **спеціальні адаптаційні** (зумовлені дією воєнного стану, релокацією закладів, обмеженням доступу до приміщень, потребою в альтернативних форматах організації освітнього процесу). Кожен із цих блоків має власну нормативну основу, однак всі вони мають спільну логіку: юридичний результат виникає через завершення визначеного порядку дій і оформлюється рішенням компетентного суб'єкта (засновника, органу управління, керівника закладу) як індивідуальним адміністративним актом або організаційним рішенням.

Провідне місце в інституційному блоці посідають процедури **створення, реорганізації та ліквідації закладів позашкільної освіти**. Вони є найбільш «концентрованими» за юридичними наслідками, оскільки змінюють суб'єктну та ресурсну основу організації позашкілля на відповідній території або в межах державного сегмента. Загальну юридичну матрицю таких процедур визначають норми цивільного законодавства про припинення юридичних осіб шляхом реорганізації або ліквідації, включно з правилами правонаступництва, передавальними актами, захистом прав кредиторів, а також правилами трудового законодавства щодо забезпечення прав працівників у випадках організаційних змін [190; 191]. Для сфери освіти ці загальні приписи доповнені спеціальними нормами освітнього законодавства: заклад освіти як юридична особа створюється і діє на підставі установчих документів, а засновник несе визначену законом відповідальність за умови функціонування закладу та організаційні рішення щодо його діяльності [4]. Спеціальний закон визначає, що заклад позашкільної освіти є юридичною особою, а також встановлює базові підходи до управління ним (керівник і педагогічна рада як колегіальний орган) [40]. На підзаконному рівні організаційна модель закладу позашкільної освіти, а також процедурні засади його створення, реорганізації та ліквідації детально врегульовані Положенням про позашкільний навчальний заклад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001 року № 433 [28]. Цей акт формує базову

адміністративно-правову рамку інституційного існування закладів позашкільної освіти, конкретизуючи загальні приписи законів України у сфері освіти.

Відповідно до Положення заклад позашкільної освіти створюється за рішенням засновника: органу державної влади або органу місцевого самоврядування у межах його повноважень та з урахуванням освітніх потреб населення, профілю діяльності закладу і наявних ресурсів. Процедура створення включає: ухвалення рішення про створення закладу; визначення типу позашкільного навчального закладу згідно з переліком, затвердженим постановою № 433; затвердження статуту закладу, в якому обов'язково визначаються мета діяльності, основні завдання, структура управління, порядок організації освітнього процесу, права та обов'язки учасників, фінансово-господарські засади; державну реєстрацію закладу як юридичної особи в установленому законом порядку.

Отже, створення закладу позашкільної освіти має чітко виражений адміністративно-процедурний характер, де юридичний результат (виникнення закладу як суб'єкта освітньої діяльності) досягається виключно після завершення всієї нормативно визначеної послідовності дій.

Положення також закріплює, що реорганізація та ліквідація закладу позашкільної освіти здійснюються засновником відповідно до законодавства з обов'язковим дотриманням гарантій прав вихованців, педагогічних працівників та інших учасників освітнього процесу. У процедурному вимірі це означає, що рішення про реорганізацію або ліквідацію повинно: бути прийняте компетентним суб'єктом; бути оформлене як індивідуальний адміністративний акт; супроводжуватися заходами щодо забезпечення безперервності освітнього процесу (переведення вихованців, збереження програм, мережеві або філійні форми роботи); реалізовуватися з урахуванням трудових гарантій працівників та вимог державної реєстрації змін.

Процедурними вимогами до рішень засновників і органів управління освітою в межах інституційного блоку: 1) дотримання компетенції, рішення щодо

створення, реорганізації або ліквідації комунального закладу ухвалюється відповідною місцевою радою чи її виконавчим органом, а щодо державних закладів – уповноваженим центральним органом виконавчої влади; 2) формалізація управлінського рішення у вигляді акта, який запускає подальші організаційні дії (затвердження статуту, створення комісій, визначення правонаступництва); 3) забезпечення правової визначеності для учасників освітнього процесу і працівників через завчасне інформування, альтернативні організаційні рішення та дотримання соціальних гарантій; 4) обов'язкове проходження процедур державної реєстрації, без яких юридичні наслідки інституційних змін не виникають.

Специфіки набувають інституційні процедури організації позашкільної освіти в умовах воєнного стану та релокації закладів. Хоча згадане Положення не містить спеціальних норм воєнного часу, його положення щодо повноважень засновника і керівника закладу дозволяють адаптувати організаційну модель закладу до безпекових умов. У цьому контексті рішення про тимчасову зміну місця діяльності, режиму роботи, використання інших приміщень або застосування дистанційних і змішаних форматів є адаптаційними адміністративними процедурами, спрямованими на збереження доступності позашкільної освіти за пріоритету безпеки.

Засновник ухвалює організаційне рішення щодо зміни умов функціонування закладу, керівник забезпечує внутрішню організацію освітнього процесу відповідно до нового режиму, а органи управління освітою координують ці дії з урахуванням безпекових і територіальних обмежень. Важливо, щоб кожне таке рішення було процедурно оформлене, задокументоване та доведене до відома батьків і вихованців із визначенням порядку зарахування, обліку контингенту та доступу до освітніх програм.

Отже, Постанова Кабінету Міністрів України № 433 [28] дозволяє адаптувати діяльність позашкільних закладів до особливих умов, зберігаючи при цьому правову визначеність і керованість освітньої системи, проте організація

позашкілля не вичерпується інституційними процедурами, не менш важливими є процедури допуску суб'єктів до здійснення позашкільної освітньої діяльності, оскільки саме вони визначають коло легітимних надавачів послуг, мінімальні вимоги до їхньої спроможності та межі адміністративного контролю у сфері.

Адміністративно-правові процедури допуску до здійснення позашкільної освітньої діяльності пов'язані із ліцензуванням освітньої діяльності. Ліцензування є засобом державного регулювання господарської діяльності, спрямованим на реалізацію єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та споживачів, а також на забезпечення рівності прав суб'єктів господарювання й уникнення необґрунтованих адміністративних обтяжень [192]. Спеціальне законодавство визначає ліцензування освітньої діяльності як адміністративну процедуру визнання спроможності юридичної або фізичної особи надавати освітні послуги відповідно до ліцензійних умов [40].

Специфікою позашкільної освіти є диспозитивний характер ліцензування, нормативно закріплений у частині шостій статті 26 Закону України «Про позашкільну освіту» [40], відповідно до якої ліцензування освітньої діяльності у цій сфері може здійснюватися за рішенням засновника (засновників) закладу позашкільної освіти, іншої юридичної особи або фізичної особи – підприємця, що забезпечує здобуття позашкільної освіти. Законодавець свідомо не пов'язує сам факт провадження позашкільної освітньої діяльності з обов'язковою наявністю ліцензії, розглядаючи її як інструмент добровільної формалізації відповідності мінімальним вимогам, а не як універсальний бар'єр доступу до освітньої діяльності.

Правові наслідки ліцензування у сфері позашкільної освіти проявляються у кількох взаємопов'язаних площинах. По-перше, ліцензування виконує функцію попереднього підтвердження кадрової, організаційної та ресурсної спроможності суб'єкта здійснювати освітню діяльність за визначеними параметрами. По-друге, наявність ліцензії зумовлює застосування спеціального режиму адміністративного

контролю за дотриманням ліцензійних умов і можливість реагування у разі їх порушення. По-третє, ліцензія має інформаційно-правове значення для споживачів освітніх послуг, оскільки є формалізованим індикатором перебування діяльності суб'єкта у сфері публічно-правового нагляду та дотримання мінімальних стандартів безпеки й організації.

Інституційно важливими є органи ліцензування, перелік яких визначений постановою Кабінету Міністрів України: Міністерство освіти і науки України, обласні та Київська міська державна адміністрація (як органи ліцензування освітньої діяльності закладів освіти у відповідних сегментах) [170]. У позашкільній освіті ліцензійні процедури фактично мають змішану компетенцію: на загальнодержавному рівні визначена регуляторна рамка (ліцензійні умови, політика ліцензування), а територіальний рівень забезпечує операційне ліцензування значної частини закладів. Саме тому єдність ліцензійної практики та тотожність тлумачення вимог є ключовими для забезпечення рівності суб'єктів і передбачуваності адміністративних рішень.

Окремим процедурним аспектом є документальне забезпечення ліцензування. У сфері освіти формувалися підзаконні форми заяв і методики оцінки можливостей навчального закладу/підприємця щодо започаткування або продовження діяльності з надання освітніх послуг [193]. Хоча частина таких документів має характер «процедурної інфраструктури» і не визначає матеріальні вимоги, вони важливі з позиції адміністративної процедури як такої: уніфікація форм документів зменшує дискрецію органу ліцензування й підвищує прозорість для заявника. При цьому головними залишаються саме ліцензійні умови, встановлені Кабінетом Міністрів України, оскільки вони задають мінімальні критерії спроможності суб'єкта [171].

Слід зазначити, що диспозитивна модель ліцензування породжує низку процедурних проблем у регулюванні діяльності приватних надавачів позашкільних освітніх послуг. Значна частина таких суб'єктів здійснює діяльність поза ліцензійною процедурою, що формально не є порушенням закону, але означає

відсутність превентивного механізму перевірки кадрових, організаційних і безпекових умов діяльності. У сфері, де адресатом освітніх послуг є діти, така ситуація істотно знижує можливості публічної адміністрації щодо попередження ризиків для життя і здоров'я.

Окрім того, відсутність обов'язкової процедурної «точки входу» у вигляді ліцензування або альтернативного реєстраційного механізму ускладнює формування верифікованого обліку приватних надавачів позашкільної освіти та контингенту здобувачів, що негативно впливає на розвиток мережі, оцінювання доступності позашкільних освітніх послуг і реалізацію адресних управлінських рішень на державному та місцевому рівнях.

Окремою проблемою є відсутність процедурної уніфікації мінімальних організаційних і кадрових вимог до приватних надавачів, які провадять діяльність без ліцензії. У результаті в однакових за суттю ситуаціях застосовуються різні стандарти, залежно від формату діяльності або території, що створює ризик нерівності умов безпеки та різного рівня відповідальності перед батьками й дітьми.

З огляду на зазначене доцільним є коригування чинної нормативної моделі ліцензування у сфері позашкільної освіти без трансформації її добровільного характеру. *По-перше, потребує нормативного закріплення обов'язок суб'єктів, які провадять позашкільну освітню діяльність без ліцензії, здійснювати публічне розкриття базових організаційних параметрів такої діяльності (напрям позашкільної освіти, форма занять, відповідальна особа, умови безпеки, режим роботи). Такий механізм не є різновидом ліцензування, але забезпечує прозорість і мінімізує інформаційну асиметрію для батьків.*

По-друге, ліцензійні умови у частині позашкільної освіти доцільно деталізувати з урахуванням ризик-орієнтованого підходу, встановивши чіткі мінімальні вимоги для напрямів, пов'язаних із підвищеною небезпекою (фізкультурно-спортивна діяльність, туристсько-краєзнавчі програми, технічна творчість, робота в майстернях і лабораторіях). При цьому має бути врахована

специфіка позашкілля, де поряд із педагогічними працівниками можуть залучатися фахівці-практики за умови належного процедурного контролю їх допуску до роботи з дітьми.

По-третє, для забезпечення керованості розвитку мережі позашкільної освіти доцільно передбачити процедурну інтеграцію відомчого обліку з інформацією про приватних надавачів позашкільних освітніх послуг, незалежно від наявності у них ліцензії, шляхом створення правової підстави для включення таких даних до управлінських реєстрів.

Запропоновані зміни не порушують диспозитивної природи ліцензування, закріпленої у статті 26 Закону України «Про позашкільну освіту», однак спрямовані на підвищення процедурної визначеності, прозорості та безпеки у сфері позашкільної освіти, де публічний інтерес у захисті прав і безпеки дітей має підвищену значущість.

Позашкільну освітню діяльність, здійснювану по отриманні ліцензії не можна розглядати ізольовано від контролю за дотриманням обов'язкових вимог законодавства у сфері освіти. Саме тому адміністративно-правові процедури ліцензування необхідно аналізувати у зв'язку з контрольно-наглядовими та моніторинговими процедурами, які забезпечують реалізацію публічного інтересу щодо належної якості освітньої діяльності та захисту прав учасників освітнього процесу. У сфері позашкільної освіти контроль і нагляд набувають особливого значення з огляду на вразливість контингенту здобувачів (діти та молодь), різноманітність організаційних форм (виїзні заходи, заняття в майстернях, спортивні тренування тощо) та підвищені вимоги до безпеки.

Нормативною основою процедур державного нагляду (контролю) у сфері позашкільної освіти є наказ Міністерства освіти і науки України від 22 листопада 2022 року № 1050, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 07 лютого 2023 року за № 245/39301, яким затверджено Порядок проведення позапланових перевірок суб'єктів освітньої діяльності [194], що визначає механізм позапланового заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання

суб'єктами освітньої діяльності вимог законодавства у відповідній сфері освіти незалежно від типу, підпорядкування та форми власності. Уповноваженими органами, які проводять такі перевірки, визначено Державну службу якості освіти України та її територіальні органи, а мета перевірок прямо пов'язана з реалізацією єдиної державної політики у сфері освіти та забезпеченням інтересів суспільства щодо належної якості освіти й освітньої діяльності та дотримання прав учасників освітнього процесу.

Процедурні гарантії цього контролю проявляються насамперед у визначенні вичерпних підстав для позапланової перевірки. Порядок передбачає три такі підстави: звернення фізичної особи про порушення, яке спричинило або може спричинити шкоду її правам чи законним інтересам (за наявності підтвердних документів); необхідність перевірки виконання розпорядження про усунення порушень, виданого за результатами попереднього заходу нагляду; звернення освітнього омбудсмена. Заборонено проведення перевірок за анонімними зверненнями, а також повторні перевірки за тим самим фактом, що був підставою для попередньої перевірки. Така конструкція є важливою саме для позашкільної освіти, оскільки забезпечує баланс між контрольними повноваженнями держави і стабільністю організаційної діяльності суб'єктів освітньої діяльності [194].

Окремим процедурним елементом є визначення предмета перевірки – питань, потреба у вивченні яких стала підставою для її проведення. Уповноважений орган має право фіксувати порушення з інших питань лише тоді, коли вони безпосередньо пов'язані з підставами перевірки. Порядок також містить важливі обмеження щодо неприпустимості дублювання юрисдикцій: не перевіряються питання, які є предметом судового розгляду або щодо яких набрало законної сили судове рішення, а також питання, щодо яких здійснюється кримінальне провадження. У процедурному сенсі це формує межі адміністративного втручання та мінімізує ризик паралельного переслідування того самого факту різними механізмами.

Організаційна побудова перевірки передбачає створення комісії у складі не менше трьох осіб, визначення голови комісії, а також можливість залучення третіх осіб (спеціалістів, експертів, адвокатів, представників громадських об'єднань) за процедурою, сумісною із загальним законодавством про державний нагляд (контроль). Водночас Порядок встановлює антикорупційні запобіжники: заборону участі осіб із конфліктом інтересів або родинними зв'язками з працівниками суб'єкта освітньої діяльності, а також механізм відсторонення таких осіб. Додатково визначено режим погодження перевірок територіальних органів із центральним апаратом Державної служби якості освіти України, що спрямовано на уніфікацію практики й обмеження необґрунтованої контрольно-наглядової активності на місцях [194].

Зазначений Порядок має значення для позашкільної освіти не лише як «контрольний інструмент», а як елемент процедурної моделі забезпечення якості: він формує механізм реагування на порушення, що можуть впливати на безпеку дітей, дотримання прав учасників освітнього процесу та належну організацію освітньої діяльності. Саме в цій площині державний нагляд (контроль) розширюється інструментами моніторингу якості, інституційного аудиту та відомчої звітності, які формують інформаційно-аналітичну основу управлінських рішень, а також механізмами внутрішнього забезпечення якості, реалізованими закладами в межах автономії.

Вищевикладене свідчить про необхідність доповнення Порядку проведення позапланових перевірок суб'єктів освітньої діяльності, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 22 листопада 2022 року № 1050, приписом про обов'язкове формування окремого тематичного переліку напрямків позапланової перевірки закладів позашкільної освіти з ознаками підвищеного ризику (фізкультурно-спортивних, туристсько-краєзнавчих, технічних тощо), який має включати мінімальний блок безпекових і кадрових індикаторів. Таке уточнення дозволить уникнути довільності формування питань перевірки та

підвищить превентивну функцію нагляду саме в тих сегментах позашкілля, де потенційна шкода для дітей є найбільш імовірною.

Окрім державного нагляду (контролю), складовими елементами процедурного змісту організації позашкільної освіти є інституційний аудит, моніторинг якості та відомчі звітності як форми аналітично-управлінського впливу публічної адміністрації.

Інституційний аудит у системі освіти за своєю правовою природою є спеціальною адміністративною процедурою оцінювання діяльності суб'єкта освітньої діяльності, спрямованою не на виявлення порушень як таких, а на встановлення рівня дотримання вимог законодавства, стандартів якості освіти та ефективності внутрішніх управлінських і організаційних механізмів. У сфері позашкільної освіти інституційний аудит виконує насамперед діагностичну і рекомендаційну функції, оскільки дозволяє оцінити стан організації освітнього процесу та управління закладом, кадрове забезпечення, безпекові умови, а також здатність закладу забезпечувати якість освітніх послуг відповідно до визначених напрямів позашкільної діяльності. На відміну від позапланових перевірок, інституційний аудит не є реакцією на порушення, а застосовується як елемент системного управління якістю освіти.

Важливо підкреслити, що інституційний аудит у позашкільній освіті має бути адаптований до її специфіки. Позашкільна освіта не ґрунтується на державних стандартах результатів навчання у класичному розумінні, а орієнтується на розвиток здібностей, інтересів, творчого потенціалу та соціальних компетентностей. Тому оцінювання якості у цій сфері не можна зводити до формалізованих показників успішності. Слід враховувати організаційні умови, варіативність програм, доступність освітніх послуг, рівень безпеки та задоволеність учасників освітнього процесу. У процедурному сенсі це означає, що інституційний аудит позашкільних закладів повинен спиратися на критерії, співмірні з природою позашкільної освіти, а не механічно відтворювати підходи, характерні для загальної середньої чи вищої освіти.

Поряд з інституційним аудитом важливу роль у системі адміністративно-правових процедур організації позашкільної освіти відіграє моніторинг якості освіти. За своєю сутністю моніторинг є безперервною або періодичною процедурою збирання, аналізу та узагальнення інформації про стан освітньої діяльності та її результати. У позашкільній освіті моніторинг виконує функцію інформаційного забезпечення управлінських рішень, зокрема щодо розвитку мережі закладів, коригування програм, кадрової політики, фінансування та забезпечення доступності освітніх послуг.

Моніторинг якості у позашкільній освіті має міжрівневий характер. На державному рівні його використовують для формування освітньої політики та стратегічних документів; на регіональному і місцевому рівнях – для планування мережі закладів і ресурсного забезпечення; на рівні закладу – для самооцінювання та вдосконалення внутрішньої системи забезпечення якості. У цьому сенсі моніторинг є інструментом управління розвитком, що поєднує аналітичну та прогностичну складові.

Окремим процедурним елементом у сфері позашкільної освіти, тісно пов'язаним із моніторингом, є відомча адміністративна звітність. Вона забезпечує формалізований збір даних про кількість закладів, контингент вихованців, напрями діяльності, кадрове забезпечення, матеріально-технічні умови та інші параметри функціонування позашкілля. З одного боку, вона є джерелом статистичної та управлінської інформації для органів публічної адміністрації, з іншого – формує процедурний обов'язок закладів позашкільної освіти щодо прозорості та підзвітності своєї діяльності.

Водночас надмірна деталізація або формалізація звітності може негативно впливати на автономію закладів позашкільної освіти, перетворюючи аналітичний інструмент на адміністративне навантаження. У зв'язку з цим процедурне регулювання відомчої звітності має ґрунтуватися на принципі достатності, коли обсяг зібраної інформації є співмірним з управлінськими потребами і не підміняє собою оцінювання якості освітньої діяльності суто кількісними показниками.

Особливої уваги потребує співвідношення контрольних-наглядових і моніторингових процедур з автономією закладів позашкільної освіти. Автономія закладу освіти, закріплена в законодавстві, означає право самостійно визначати внутрішню організацію освітнього процесу, обирати форми й методи роботи, розробляти програми та управляти ресурсами в межах закону. Контроль, аудит і моніторинг не повинні нівелювати автономію, а мають виступати інструментами її підтримки, спрямованими на забезпечення мінімальних публічних гарантій якості, безпеки та дотримання прав учасників освітнього процесу.

У процедурному вимірі це означає, що державний нагляд (контроль) у позашкільній освіті має застосовуватися переважно у випадках порушення законодавства або загрози правам і безпеці дітей; інституційний аудит застосовується як форма періодичної оцінки та рекомендаційного супроводу; моніторинг і звітність – як інструменти аналізу та планування, а не як засоби адміністративного примусу. Дотримання такого балансу дозволяє поєднати публічний інтерес у забезпеченні якості позашкільної освіти з принципом автономії закладів, що є необхідною умовою гнучкості, інноваційності та варіативності цієї сфери.

Підводячи підсумок викладеному, необхідно зазначити, що адміністративно-правові процедури організації позашкільної освіти є не допоміжним, а системоутворювальним елементом механізму публічного адміністрування, завдяки якому відбувається реальна трансляція державної освітньої політики у практику діяльності закладів і надавачів позашкільних освітніх послуг. Саме процедурна форма забезпечує перехід від абстрактних нормативних приписів до конкретних управлінських рішень, наділених юридичною визначеністю, передбачуваністю та здатністю породжувати стабільні правові наслідки.

Адміністративно-правові процедури у цій сфері виконують інтегративну функцію, поєднуючи інституційні, дозвільні, контрольні та інформаційно-аналітичні механізми в єдину логіку управління. Через них формуються умови для збалансованої взаємодії публічної влади, органів місцевого самоврядування,

закладів позашкільної освіти, приватних надавачів освітніх послуг, батьків і дітей як безпосередніх споживачів освітніх благ. У цьому сенсі процедурний вимір організації позашкільної освіти слугує інструментом узгодження публічного інтересу із свободою освітньої ініціативи та автономією закладів.

Важливо підкреслити, що саме адміністративно-правові процедури забезпечують адаптивність системи позашкільної освіти до змін зовнішнього середовища, зокрема демографічних зрушень, цифровізації освітнього простору, трансформації моделей надання освітніх послуг, а також до умов воєнного стану і пов'язаних із ним безпекових обмежень. Процедурна гнучкість дозволяє модифікувати організаційні рішення без руйнування нормативної цілісності системи, водночас зберігаючи гарантії прав учасників освітнього процесу та вимоги до якості й безпеки освітньої діяльності.

3.2. Взаємодія суб'єктів організації позашкільної освіти

Взаємодія суб'єктів організації позашкільної освіти має ключове значення як інституційно-правовий механізм забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти, оскільки позашкільна освіта за своєю природою є міжсекторальною та багаторівневою системою, що поєднує державне управління, місцеве самоврядування, автономію закладів, участь сім'ї та громадянського суспільства. У такій системі узгодженість дій суб'єктів є передумовою належного виконання публічних функцій: планування мережі закладів, забезпечення доступності та рівності можливостей, гарантування безпечного освітнього середовища, інклюзії, кадрового забезпечення й фінансування, а також досягнення результативності освітніх програм.

Юридичне значення взаємодії полягає в тому, що вона забезпечує координацію компетенцій різних суб'єктів, запобігає дублюванню повноважень і прогалинам, а також створює процедурні умови для прийняття легітимних управлінських рішень (зокрема бюджетних та програмних). В умовах

територіальної нерівномірності ресурсів і викликів воєнного часу взаємодія стає гарантійним інструментом, що дозволяє поєднати державні пріоритети з можливостями громад і забезпечити безперервність освітніх послуг через механізми співфінансування та релокації, застосування дистанційних форматів та відновлення мережі на деокупованих територіях.

Водночас взаємодія має і ціннісно-нормативний вимір: вона формує етичні стандарти співпраці учасників освітнього процесу, забезпечує довіру до результатів навчання та легітимність процедур (відбору, оцінювання, участі в конкурсах), сприяє профілактиці конфліктів і порушень прав дитини. Отже, належно організована взаємодія є необхідною умовою виконання позашкільною освітою своєї соціальної функції – розвитку здібностей, соціалізації та громадянського становлення дітей і молоді – у спосіб, який відповідає вимогам права, публічним інтересам і принципам доброчесності.

У словниковій літературі *взаємодію* визначають як:

1) процес впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємну обумовленість та зміну стану або взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого. Взаємодія являє собою вид прямого або опосередкованого, зовнішнього або внутрішнього відношення, зв'язків [195, с. 7];

2) взаємний зв'язок між предметами в дії, а також погоджена дія між ким-або чим-небудь, взаємний вплив тіл чи частинок, який зумовлює зміну стану їхнього руху [196];

3) сутність взаємозв'язків між різними об'єктами для характеристики форм людського буття, людської діяльності і пізнання. Взаємодія охоплює прямі й опосередковані відносини між об'єктами і системами [197, с. 247];

4) структурна організація системи і порядок її об'єднання, поряд з іншими об'єктами, в систему вищого порядку [198, с. 21].

Тобто взаємодія – це не одноразова дія, а процес і система взаємопов'язаних впливів, у межах яких об'єкти перебувають у стані взаємної зумовленості та здатні змінювати свій стан під впливом один одного. Взаємодія завжди передбачає

взаємний зв'язок (прямий або опосередкований), узгодженість дій і наявність відносин/зв'язків між сторонами, які можуть проявлятися як зовнішні або внутрішні.

Взаємодія має результативний характер: вона зумовлює трансформації (зміна стану, руху, породження нового) і є організаційним механізмом – забезпечує структурованість системи та інтеграцію елементів у систему вищого порядку. Отже, у словниковій літературі домінує розуміння взаємодії як комплексної категорії, що поєднує процесний (вплив/узгоджені дії) і системний (зв'язки/організація/інтеграція) аспекти.

У науковій літературі термін «взаємодія» визначають, як:

1) комплекс всіх можливих взаємозв'язків суб'єктів. Ці зв'язки є стійкими, об'єктивно визначеними та необхідними, залежать від функцій, які вони виконують, і можуть мати різноманітні форми, які не обмежуються кількісно та якісно у своєму зовнішньому прояві. Також взаємодія являє собою процес і результат впливу, який суб'єкти взаємодії чинять один на одного [199, с. 134];

2) узгоджену, цілеспрямовану в межах компетенції діяльність Державної податкової адміністрації з іншими правоохоронними органами, спрямовану на досягнення загальної мети, із застосуванням при її здійсненні необхідних засобів і методів, передбачених законом і відомчими нормативними актами для виявлення, розкриття і розслідування злочинів у сфері оподаткування [200, с. 13];

3) активність об'єкта і суб'єкта взаємодії [201, с. 22];

4) форму взаємозв'язку між окремими взаємодоповнювальними елементами відкритої системи; процес обміну соціальними діями [202, с. 36];

5) основу та умову встановлення найрізноманітніших зв'язків між об'єктами, включаючи причинно-наслідкову; основу будь-якої системи, що завжди передбачає зв'язок (у формі взаємодії) її елементів, компонентів [203, с. 51];

6) застосовану на нормативних актах, взаємозалежну, погоджену за місцем і часом діяльність декількох її суб'єктів, спрямовану на виконання

загального завдання зміцнення законності та правопорядку у боротьбі зі злочинністю [204, с. 10];

7) управлінське явище, що забезпечує взаємозв'язок керуючої системи (суб'єкт управління) і тієї системи, якою керують (об'єкт управління) [205, с. 8].

Адмініструвальний (управлінський) підхід до визначення поняття «взаємодія» дозволяє виявити: 1) системні ознаки взаємодії публічної адміністрації щодо реалізації компетенції; 2) елементи взаємодії публічної адміністрації щодо реалізації компетенції; 3) засоби підтримання взаємодії публічної адміністрації щодо реалізації компетенції; 4) форми зв'язків між суб'єктами, які взаємодіють; 5) підстави диференціації функцій публічної адміністрації щодо реалізації компетенції [206].

*Отже, **взаємодія** – це нормативно зумовлена, узгоджена за метою, місцем, часом і процедурами спільна діяльність (або система дій і комунікацій) двох чи більше суб'єктів публічної адміністрації та/або їх взаємодія з іншими органами, установами чи особами, що здійснюється в межах визначеної компетенції із застосуванням передбачених законом форм, методів і засобів для виконання спільних завдань публічного управління та досягнення визначеного публічного результату (забезпечення законності, правопорядку, реалізація державної політики, надання публічних послуг тощо).*

Системними елементами взаємодії є: 1) компетентнісний характер (дії лише в межах повноважень); 2) координація і погодженість; 3) процедурна визначеність (порядки, регламенти, акти); 4) взаємозалежність дій суб'єктів та управлінська спрямованість на забезпечення зв'язку між суб'єктом і об'єктом управління.

Пункт 4 Концепції реформування позашкільної освіти визначає проблему відсутності достатніх можливостей для соціальної взаємодії, індивідуальної віддаленої роботи та безкоштовної професійної перекваліфікації дорослого населення, особливо для вразливих груп, таких як ветерани, внутрішньо переміщені особи та люди похилого віку, а поняття «взаємодія» тлумачить через «співпрацю» (взаємодія органів законодавчої та виконавчої влади, місцевого

самоврядування, інститутів громадянського суспільства тощо під час формування та реалізації державної та регіональної політики у сфері позашкільної освіти) та «доброчесність» (взаємодія учасників освітнього процесу на всіх рівнях та в усіх соціальних сферах має відбуватись на засадах чесності, етичної поведінки та моральної відповідальності) [77].

На нашу думку, у Концепції реформування позашкільної освіти взаємодія відображена у двох різновидах, залежно від того, чи вона тлумачиться через «співпрацю», чи через «доброчесність». *Перший різновид* – інституційно-управлінська (міжсекторальна/міжвідомча) взаємодія, тобто погоджена координація дій органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства тощо під час формування та реалізації державної і регіональної політики у сфері позашкільної освіти. Юридична сутність цього виду взаємодії полягає в тому, що вона є компетенційно обумовленою (кожен суб'єкт діє в межах повноважень), координованою (спільна мета, узгоджені рішення) і інструментальною (спрямована на вироблення та реалізацію управлінських рішень у політиці).

Суб'єктами інституційно-управлінської (міжвідомчої/міжсекторальної) взаємодії у сфері позааікільної освіти є:

1. Органи законодавчої влади (Верховна Рада України, Комітет з питань освіти, науки та інновацій Верховної ради України та Підкомітет з питань освіти впродовж життя та позашкільної освіти і адаптації законодавства України до положень права Європейського Союзу) – до їх предмету відання належить формування законодавчих засад, парламентський контроль, бюджетно-нормативне забезпечення. Найбільш показовою є взаємодія Верховної Ради України та профільних комітетів у сфері позашкільної освіти, яка проявляється в законотворчому циклі: комітети готують законопроекти, висновки та порівняльні таблиці, координують міжкомітетне погодження (зокрема з бюджетних і антикорупційних питань), після чого парламент ухвалює закон як акт прямої дії. Типовими прикладами є прийняття базового Закону України «Про позашкільну

освіту»; рамкового Закону України «Про освіту», прийняття за основу проєктів Законів України «Про внесення змін до Закону України «Про Національну програму інформатизації» щодо деяких питань з формування та виконання Національної програми інформатизації», «Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо використання документа для декларування військової техніки та інших товарів (Форми 302) деякими військовими формуваннями та іншими державними органами», «Про Кіберсили Збройних Сил України» [207], які задають загальні принципи державної політики й поширюють їх на позашкільний сегмент.

Прикладом міжкомітетної взаємодії є опрацювання законопроєктів щодо мотивації/оплати праці працівників позашкілля: законопроєкт № 14323 від 22.12.2025 (про зміни до ст. 22 Закону «Про позашкільну освіту» щодо оплати праці) розробляє головний комітет – Комітет ВРУ з питань освіти, науки та інновацій, залучаючи інші комітети, зокрема бюджетний, антикорупційний, з питань місцевого самоврядування та євроінтеграції, що демонструє механізм «спільної компетенції» на стадії підготовки рішення залу [208].

У бюджетно-нормативному вимірі взаємодія реалізується через підготовку й ухвалення щорічного Закону України про Державний бюджет: профільні комітети формують пропозиції/висновки до видатків освітньої сфери, бюджетний комітет агрегує їх у підсумкових матеріалах, а Верховна Рада ухвалює закон, який легітимує державні видатки (зокрема на державні програми/установи позашкілля), наприклад, Додаток 3 Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік». Аналогічно застосовуються постанови про парламентські слухання: Постанова Верховної Ради України від 06.09.2016 р. № 1484-VIII прямо покладає на Комітет з питань науки і освіти та Комітет з питань бюджету організаційні дії й підготовку проєкту рекомендацій (що впливає на фінансування всієї освітньої системи, включно з позашкіллям) [209].

Як приклад взаємодії у площині стимулювання кадрів (нормативно-бюджетне забезпечення мотивації) можна навести постанови Верховної Ради про

преміювання педагогічних працівників, які стосуються й позашкільної освіти: Постанову Верховної Ради України від 04.12.2025 р. № 4714-IX про присудження щорічної Премії (у тексті згадані працівники закладів позашкільної освіти та є посилання на базовий акт про премію) [210]; Постанова Верховної Ради України від 05.12.2024 № 4132-IX [211].

2. Кабінет Міністрів України та центральні органи виконавчої влади (насамперед Міністерство освіти і науки України, а також суміжні органи у частині молодіжної політики, соціального захисту, культури, спорту, цифровізації, цивільного захисту). Їхня взаємодія полягає в розробленні та реалізації державної політики, підзаконному регулюванні, розробленні та прийнятті державних програм, стандартів/вимог безпеки, координації міжсекторальної взаємодії.

Закон України «Про позашкільну освіту» встановлює рамки та повноваження суб'єктів публічної адміністрації, а Кабінет Міністрів України приймає підзаконні акти, що деталізують інституційну модель (типи закладів, організаційно-правові засади їхньої діяльності); Міністерство освіти і науки України при цьому є ключовим розробником політики й регулятором у сфері позашкільної освіти та забезпечує її впровадження. Приклад взаємодії Кабінету Міністрів України та Міністерства освіти і науки України – реалізація Закону України «Про позашкільну освіту» через Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад» від 6 травня 2001 р. № 433.

Безпекові вимоги та організація очного/змішаного формату в умовах війни відбувається таким чином: Кабінет Міністрів України встановлює міжсекторальні правила оцінки ризиків і мінімальні вимоги безпеки для закладів освіти, а Міністерство освіти і науки України забезпечує імплементацію таких підходів у секторі освіти (зокрема в позашкільлі), координуючи дії з органами, відповідальними за цивільний захист та безпеку (наприклад, постанова Кабінету Міністрів України № 866 від 2 серпня 2024 р., якою затверджено Методику оцінки ризиків безпеки в системі освіти, пов'язаних зі збройною агресією РФ) [212].

Ще одним прикладом взаємодії в системі органів виконавчої влади є створення захищених просторів/укриттів у закладах освіти як управлінсько-безпековий механізм (КМУ ↔ МОН ↔ місцеве самоврядування): Кабінет Міністрів України запускає інструмент (експериментальний проєкт/порядок), Міністерство освіти і науки України – галузевий координатор реалізації в освітній мережі, а засновники закладів позашкільної освіти (органи місцевого самоврядування/військові адміністрації) реалізують організаційні та фінансові заходи на місцях, що прямо впливає і на позашкільні заклади (як заклади освіти) у частині забезпечення безпечного освітнього середовища (наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України № 926 про реалізацію експериментального проєкту щодо створення в будівлях і спорудах закладів освіти захищених просторів (приміщень для фізичного захисту)) [213].

Ще одним прикладом є прийняття міжсекторальних державних програм позашкільля: Кабінет Міністрів України затверджує державні цільові програми (як інструмент державної політики), які потребують координації кількох центральних органів виконавчої влади (Міністерства освіти і науки України та Міністерства молоді та спорту України) і реалізуються, зокрема, через позашкільні практики – національно-патріотичні, громадянські, молодіжні ініціативи, гуртки тощо (наприклад, Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року).

3. Місцеві державні адміністрації / військові адміністрації, органи місцевого самоврядування (обласні/міські/селищні/сільські ради та їхні виконавчі органи) – реалізація політики на місцевому рівні, управління мережею закладів, заснування/реорганізація, фінансування з місцевих бюджетів, забезпечення доступності й безпеки (укриття, підвезення, інклюзія), місцеві програми. Нормативна модель взаємодії місцевих держадміністрацій/військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування у сфері позашкільної освіти прямо закладена в законі як координація зусиль державних органів і органів місцевого самоврядування для розвитку позашкільля.

Прикладами такої взаємодії можна назвати такі спільні дії у сфері позашкільної освіти:

- спільне формування та реалізація місцевої політики/програм у позашкільлі (програмний підхід). Місцева рада затверджує цільові програми соціально-економічного і культурного розвитку (у межах яких можуть бути передбачені заходи з позашкільля), а місцева держадміністрація забезпечує реалізацію державної політики в освіті та враховує потреби мережі закладів освіти під час планування розвитку території [214];

- управління мережею закладів позашкільної освіти й рішення про створення/реорганізацію: «рішення ради + забезпечення збереження мережі». Органи місцевого самоврядування через свої виконавчі органи здійснюють управління комунальними закладами освіти та організують їхнє матеріально-технічне і фінансове забезпечення, а також сприяють діяльності позашкільних закладів. Водночас місцева рада має виключну компетенцію щодо реорганізації/ліквідації комунальних позашкільних закладів освіти, тоді як місцева держадміністрація зобов'язана вживати заходів до збереження мережі закладів освіти та планувати її розвиток; практично це вимагає узгодження управлінських рішень для забезпечення доступності позашкільля;

- бюджетування та мінімальні гарантії фінансування (взаємодія «затвердження місцевого бюджету → забезпечення фінансування закладів»). Закон України «Про позашкільну освіту» прямо покладає на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування обов'язок затверджувати обсяги фінансування комунальних закладів позашкільної освіти не нижче мінімальних нормативів і забезпечувати фінансування їх утримання, а також збереження/зміцнення матеріально-технічної бази й розвиток мережі. Це типовий «стикувальний» механізм: органи місцевого самоврядування формують бюджет і мережу, а держадміністрації як органи державного управління в освіті забезпечують реалізацію державної політики та контроль за виконанням цих гарантій;

– доступність, інклюзія та безбар'єрність (спільна відповідальність за умови навчання). Закон України «Про позашкільну освіту» покладає на місцеві органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування обов'язки зі створення належних умов для дітей з особливими освітніми потребами, забезпечення доступності будівель за державними нормами та контролю проєктування/реконструкції з урахуванням універсального дизайну й розумного пристосування. На практиці це реалізується через поєднання повноважень органів місцевого самоврядування (управління закладами, фінансування) і держадміністрацій (реалізація державної політики та забезпечення дотримання вимог у сфері освіти);

– заміщення або підсилення місцевого управління військовими адміністраціями (гарантія безперервності позашкілля). У разі утворення військових адміністрацій їхні повноваження здійснюються в порядку, визначеному для місцевих держадміністрацій та органів місцевого самоврядування; при цьому військові адміністрації населених пунктів можуть складати/затверджувати місцевий бюджет і забезпечувати його виконання, а також управляти закладами освіти, що належать громадам або передані їм, та організувати їхнє матеріально-технічне й фінансове забезпечення. Це створює правову основу для безперервного фінансування й управління закладами позашкільної освіти на територіях, де звичайні механізми роботи ради/виконкому об'єктивно ускладнені.

4. Взаємодія закладів позашкільної освіти (державних, комунальних та приватних) як виконавців освітніх послуг щодо організації освітнього процесу, впровадження програм, кадрової політики в межах автономії, партнерства та органами управління освітою (державними та місцевими): заклади позашкільної освіти як виконавці освітніх послуг діють у режимі публічного управління і підконтрольності; їхню діяльність координує система органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування незалежно від форми власності; у державній політиці також передбачена координація зусиль влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, об'єднань громадян і сім'ї для розвитку

позашкілля. Взаємодія з учасниками освітнього процесу (дітьми, батьками та педагогами) та громадськістю здійснюється шляхом прийняття освітніх програм закладів позашкільної освіти, які мають формуватися з урахуванням запитів сім'ї й інших суб'єктів освітньої сфери, а дитячі та молодіжні громадські об'єднання можуть брати участь у розробленні та реалізації таких програм. Взаємодія відбувається через механізми участі та нагляду (самоврядування, піклування). Закон України «Про освіту» інституціалізує участь працівників, здобувачів і батьків у вирішенні питань організації та забезпечення освітнього процесу (органи громадського самоврядування), а також передбачає наглядову/піклувальну раду, яка, зокрема, покликана забезпечувати ефективну взаємодію закладу з органами влади (місцевого самоврядування), громадськістю та іншими особами і сприяти залученню ресурсів. Взаємодія з бізнесом (донорами) та замовниками послуг (фінансової й договірної): спеціальний закон про позашкілля прямо допускає додаткові джерела фінансування – оплату за послуги/роботи за замовленням підприємств та благодійні внески; водночас Закон «Про освіту» зобов'язує заклади, що мають ліцензію, публікувати відомості про платні послуги та їхню вартість, а також оприлюднювати кошториси/фінзвіти й інформацію про благодійну допомогу та її вартість, що юридично оформлює прозору модель партнерств і підтримки. Взаємодія щодо інфраструктури й доступу до ресурсів громади: для забезпечення освітньо-виховної роботи Закон України «Про позашкільну освіту» передбачає надання закладам позашкілля спортивних, культурних, оздоровчих та інших об'єктів у користування або оренду (безоплатно чи на пільгових умовах), а порядок такого надання визначають відповідні місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

5. Інститути громадянського суспільства (громадські об'єднання, благодійні фонди, ветеранські й молодіжні організації, скаутські рухи, батьківські об'єднання), соціальні партнери (університети, наукові установи, бізнес, донори/міжнародні організації) взаємодіють, беручи участь у плануванні,

реалізації програм, грантовій підтримці, менторстві, експертизі, волонтерських та інклюзивних проєктах.

Формами такої взаємодії є: співучасть у програмуванні й управлінні; ресурсна/проєктна підтримка. Так, Закон України «Про позашкільну освіту» передбачає залучення батьків, трудових колективів, громадських об'єднань, товариств, фондів до розв'язання питань позашкільної освіти та допускає врахування запитів (і фактичне залучення) молодіжних/дитячих громадських об'єднань, молодіжних центрів і молодіжних працівників під час формування освітньої програми закладу – тобто спільне планування змісту гуртків, таборів, проєктів, конкурсних активностей, інклюзивних ініціатив.

Організаційно-управлінською «точкою входу» соціальних партнерів є також наглядові (підкувальні) ради закладів освіти, орієнтовані на взаємодію закладу із засновником/громадою та іншими стейкхолдерами (зокрема потенційними донорами, роботодавцями, університетами, НУО) – через контроль, сприяння розвитку, підтримання проєктів і залучення ресурсів у правомірний спосіб.

Фінансово-проєктна взаємодія з благодійними фондами, бізнесом, донорами/міжнародними організаціями має чітку легальну основу: по-перше, Закон України «Про позашкільну освіту» відносить до додаткових джерел фінансування, зокрема, гуманітарну допомогу, добровільні внески/пожертви, а також виконання робіт/надання послуг на замовлення підприємств, установ, організацій і громадян (що правомірно «прошиває» меценатство, спонсорство, партнерські STEM-лабораторії, оснащення гуртків тощо). По-друге, Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» прямо визнає освіту сферою благодійництва й дозволяє благодійну допомогу у формах коштів, майна, робіт і послуг. По-третє, Закон України «Про гуманітарну допомогу» визначає рамку для підтримання закладів/громад через отримувачів (набувачів) гуманітарної допомоги, серед яких органи місцевого самоврядування та низка організаційних форм НУО/благодійних структур (що важливо для забезпечення обладнанням, криттями, а також для безбар'єрності).

Окремий блок становлять волонтерські та громадянсько-патріотичні проекти як формат взаємодії: Закон України «Про волонтерську діяльність» дає правову рамку залучення волонтерів до суспільно корисних активностей, що в позашкільлі трансформується в менторство, підтримку гуртків, інклюзивні та ветеранські ініціативи. А як приклад «соціального партнера» зі спеціальним законом можна назвати пластові/скаутські організації: Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху» визначає їхні освітні (навчальні) програми в площині неформальної/інформальної освіти та орієнтує державну підтримку на забезпечення доступності таких програм для дітей і молоді, що дозволяє розробляти спільні програми з позашкільцями і громадами.

Нарешті, на рівні планування політики (державної/регіональної/місцевої) взаємодія з інститутами громадянського суспільства інституціоналізується через консультації з громадськістю та через діяльність громадських рад при органах виконавчої влади і може актуалізуватись під час підготовки рішень/програм у сфері позашкільної освіти.

Змістом інституційно-управлінської (міжвідомчої, міжсекторальної) взаємодії у сфері позашкільної освіти, на нашу думку, є:

- узгодження законодавчих і підзаконних актів, правил фінансування, кадрових вимог, інклюзії, безпеки освітнього середовища, цифрових форматів;
- погодження міжбюджетних трансфертів/субвенцій, визначення пріоритетів (укриття, МТБ, інклюзія, дистанційна інфраструктура), співфінансування проектів, контроль ефективності використання коштів;
- ухвалення рішень щодо створення/збереження мережі, структурних підрозділів у громадах, релокації/відновлення на деокупованих територіях, забезпечення підвозу та дистанційного доступу;
- спільне розроблення програм, підготовка кадрів, впровадження STEM, підприємництва, національно-патріотичного виховання, освіти для сталого розвитку, організація конкурсів і олімпіад;

– обмін даними, показниками охоплення і якості, аудит потреб, публічна звітність, реагування на ризики (безпека, кадровий дефіцит, нерівність територій).

Другий різновид – ціннісно-нормативна (етико-поведінкова) взаємодія учасників освітнього процесу, яка охоплює комунікацію та спільні дії «на всіх рівнях та в усіх соціальних сферах» і ґрунтується на вимогах чесності, етичної поведінки та моральної відповідальності.

Ціннісно-нормативна (етико-поведінкова) взаємодія учасників освітнього процесу у позашкільній освіті – це врегульована нормами права, внутрішніми правилами закладу та етичними стандартами система щоденної комунікації й спільних дій учасників освітнього процесу, яка ґрунтується на принципах чесності, етичної поведінки, взаємної поваги та моральної відповідальності й спрямована на забезпечення безпечного, недискримінаційного та довірчого освітнього середовища, легітимності результатів навчання та гармонійного розвитку здобувачів.

Суб'єктами ціннісно-нормативної взаємодії, на нашу думку, є:

1) *здобувачі позашкільної освіти (діти/молодь)* – основні адресати освітніх послуг і водночас активні учасники спільної діяльності (проекти, командна робота, гурткові завдання, конкурси);

2) *педагогічні працівники (керівники гуртків, тренери, наставники, методисти)* – носії педагогічної етики та організатори взаємодії в групі;

3) *керівництво закладу (директор, заступники, адміністратори освітнього процесу)* – гаранті правил, процедур і культури доброчесності в закладі;

4) *батьки/законні представники* – партнери закладу в питаннях виховання, безпеки, підтримки розвитку дитини та превенції ризиків;

5) *фахівці супроводу (психолог, соціальний педагог, асистент дитини/фахівці інклюзивного супроводу – за наявності)* – забезпечують психосоціальну підтримку, медіацію конфліктів, інклюзію та адаптації;

б) *залучені особи (волонтери, запрошені тренери, представники партнерських організацій, журі конкурсів)* – взаємодіють із дітьми та колективом і мають дотримуватися стандартів закладу;

7) *органи управління освітою/засновник (у частині етичних вимог і контролю дотримання прав учасників)* – формують політики/локальні акти та забезпечують реагування на порушення.

Ціннісно-нормативна (етико-поведінкова) взаємодія проявляється в таких напрямках:

– *комунікативно-етичний напрям* – формує стандарт спілкування «дорослий–дитина», «дитина–дитина», «педагог–батьки», враховуючи повагу до гідності, коректність, недопущення приниження, мови ворожнечі, маніпуляцій, примусу. У дистанційному форматі це стосується правил онлайн-комунікації, приватності та цифрової етики;

– *превентивно-безпековий напрям*, спрямований на створення психологічно й фізично безпечного середовища: профілактика та протидія булінгу/насильству/домаганням, правила поведінки під час заходів, екскурсій, тренувань, у цифровому просторі; механізми повідомлення, розгляду інцидентів і відновного підходу (медіація, примирення, підтримка постраждалих);

– *доброчесність освітніх результатів і процедур* – чесність у виконанні завдань і проєктів, недопущення списування/плагіату, фальсифікації результатів, «накрутки» досягнень, упередженості під час відборів на конкурси/олімпіади. Для педагогів і адміністрації – це прозорість критеріїв оцінювання та відбору, відсутність конфлікту інтересів, рівність доступу до можливостей;

– *виховно-ціннісний напрям* (моральна відповідальність) передбачає формування в дітей навичок співпраці, взаємодопомоги, поваги до праці, відповідального ставлення до спільної справи, культурної спадщини та довкілля. Педагог у цьому при цьому є прикладом поведінки, він підтримує самоцінність дитини та її індивідуальний розвиток;

– *інклюзивний і недискримінаційний напрям* забезпечує взаємодію, за якої діти з числа внутрішньо переміщених осіб, ветерани (для програм дорослих), діти з різним соціальним досвідом включені на рівних умовах до: адаптації, розумного пристосування, толерантної комунікації, попередження стигматизації та сегрегації, взаємопідтримки в групі. Слід відзначити, що про інституційно-управлінську та ціннісно-нормативну взаємодію йдеться в Національній стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року, яка затверджує операційний план заходів на 2024–2026 рр., де визначена необхідність забезпечення доступності послуг з позашкільної освіти в закладах освіти протягом дня; удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії між заінтересованими органами з питань забезпечення інклюзивного навчання; забезпечення на місцевому рівні міжвідомчої взаємодії закладів і установ освіти та всіх суб'єктів, що забезпечують захист прав дитини, зокрема на освіту [215];

– *партнерський напрям «заклад–сім'я–група»* спрямований на узгодження очікувань і ролей: участь батьків у підтриманні освітнього маршруту дитини, спільне розв'язання конфліктів, формування довіри до закладу, залучення партнерів і волонтерів за правилами, що гарантують етичність і безпеку взаємодії з дітьми;

– *процедурно-відповідальний напрям* (внутрішня культура управління) – виконання локальних актів стосовно: кодексу/правил поведінки, політики доброчесності, антикорупційних запобіжників, порядку реагування на скарги та інциденти, порядку комунікації з батьками і партнерами. Ці процедури забезпечують сталість цінностей у щоденній практиці, а не їх декларативність.

Окремим видом взаємодії суб'єктів організації позашкільної освіти, на нашу думку, є міжнародна взаємодія у сфері позашкільної освіти і вона здебільшого реалізується як співпраця у форматі неформальної/позашкільної освіти, молодіжної роботи та освітніх партнерств. З інституційних механізмів можна назвати участь українських організацій у програмах ЄС Erasmus+ (освіта/молодь/спорт, партнерства та мобільності), що прямо позиціонується МОН

як напрям міжнародної співпраці. Також діють міждержавні/міжнародні рамкові програми у сфері молодіжної політики та молодіжної роботи (Рада Європи – співпраця з Міністерством молоді та спорту України), які практично підтримують позашкільні/молодіжні ініціативи та інфраструктуру. Значний сегмент становлять програми міжнародних організацій (зокрема UNICEF) щодо формальної і неформальної освіти, створення безпечних просторів та підтримка дітей у кризових умовах, що перетинається з функціями позашкілля.

Отже, взаємодія суб'єктів організації позашкільної освіти – це нормативно врегульована система узгоджених дій, комунікацій і управлінських процедур органів державної влади (законодавчої та виконавчої), місцевого самоврядування, місцевих/військових адміністрацій, закладів позашкільної освіти, інститутів громадянського суспільства, соціальних партнерів, а також учасників освітнього процесу (здобувачів, педагогів, батьків) [216].

Взаємодія суб'єктів організації позашкільної освіти здійснюється в межах компетенції кожного суб'єкта публічної адміністрації й спрямована на формування та реалізацію політики, організацію й забезпечення освітнього процесу (доступність, безпека, інклюзія, кадрове та фінансове забезпечення, якість програм і результатів). Вона поєднує 1) *інституційно-управлінський вимір* (координація, планування мережі, фінансування, підзвітність); 2) *ціннісно-нормативний вимір* (добročесність, етична поведінка, недискримінація, захист прав дитини), що забезпечує легітимність рішень і довіру до результатів позашкільної освіти; 3) *міжнародну взаємодію у сфері позашкільної освіти* – співпрацю суб'єктів позашкільної освіти України (органів публічної влади, органів місцевого самоврядування, закладів позашкільної освіти, громадських організацій і соціальних партнерів) з іноземними державними інституціями, міжнародними організаціями та освітніми/молодіжними мережами, спрямовану на запозичення й упровадження кращих практик, академічні та молодіжні обміни, спільні програми і проекти, підвищення кваліфікації педагогів, ресурсну підтримку та розвиток

безпечного й інклюзивного освітнього середовища, а також на забезпечення участі дітей і молоді в міжнародних заходах, конкурсах і ініціативах.

Висновки до розділу 3

Здійснивши аналіз адміністративно-правового порядку організації позашкільної освіти в Україні ми прийшли до таких наукових результатів.

Адміністративно-правові процедури організації позашкільної освіти – це встановлена нормами публічного права послідовність юридично значущих дій і рішень суб'єктів публічної адміністрації, засновників та керівників закладів позашкільної освіти, спрямованих на створення, упорядкування та забезпечення умов функціонування позашкільної освіти (мережі закладів, освітнього процесу, кадрового й ресурсного забезпечення, доступності та безпеки), що завершується прийняттям індивідуального адміністративного акту або організаційного рішення і забезпечує реалізацію права дітей і молоді на позашкільну освіту.

Доцільним є коригування чинної нормативної моделі ліцензування у сфері позашкільної освіти без трансформації її добровільного характеру: потребує нормативного закріплення обов'язок суб'єктів, які провадять позашкільну освітню діяльність без ліцензії, здійснювати публічне розкриття базових організаційних параметрів такої діяльності (напрямок позашкільної освіти, форма занять, відповідальна особа, умови безпеки, режим роботи); деталізувати ліцензійні умови у частині позашкільної освіти з урахуванням ризик-орієнтованого підходу, встановивши чіткі мінімальні вимоги для напрямів, пов'язаних із підвищеною небезпекою (фізкультурно-спортивна діяльність, туристсько-краєзнавчі програми, технічна творчість, робота в майстернях і лабораторіях), які мають враховувати специфіку позашкільної освіти, де поряд із педагогічними працівниками можуть бути залучені фахівці-практики за умови належного процедурного контролю їх допуску до роботи з дітьми; для забезпечення керованості розвитку мережі позашкільної освіти передбачити процедурну інтеграцію відомчого обліку з інформацією про

приватних надавачів позашкільних освітніх послуг, незалежно від наявності у них ліцензії, шляхом створення правової підстави для включення таких даних до управлінських реєстрів.

Необхідно доповнити Порядок проведення позапланових перевірок суб'єктів освітньої діяльності, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 22 листопада 2022 року № 1050, приписом про обов'язкове формування окремого тематичного переліку напрямків позапланової перевірки закладів позашкільної освіти з ознаками підвищеного ризику (фізкультурно-спортивний, туристсько-краєзнавчий, технічний), який має включати блок безпекових і кадрових індикаторів.

Взаємодія суб'єктів організації позашкільної освіти – це нормативно врегульована система узгоджених дій, комунікацій і управлінських процедур органів державної влади (законодавчої та виконавчої), місцевого самоврядування, місцевих/військових адміністрацій, закладів позашкільної освіти, інститутів громадянського суспільства, соціальних партнерів, а також учасників освітнього процесу (здобувачів, педагогів, батьків).

Взаємодія суб'єктів організації позашкільної освіти здійснюється в межах компетенції кожного суб'єкта публічної адміністрації й спрямована на формування та реалізацію політики, організацію й забезпечення освітнього процесу. Вона поєднує: 1) *інституційно-управлінський вимір* (координація, планування мережі, фінансування, підзвітність); 2) *ціннісно-нормативний вимір* (добросесність, етична поведінка, недискримінація, захист прав дитини); 3) *міжнародну взаємодію у сфері позашкільної освіти* (співпрацю суб'єктів позашкільної освіти України з іноземними державними інституціями, міжнародними організаціями та освітніми/молодіжними мережами, спрямована на запозичення й упровадження кращих практик, академічні та молодіжні обміни, спільні програми і проекти, підвищення кваліфікації педагогів, ресурсну підтримку та розвиток безпечного й інклюзивного освітнього середовища, а також на забезпечення участі дітей і молоді в міжнародних заходах, конкурсах і ініціативах).

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та розроблено нові підходи до розуміння змісту і особливостей адміністративно-правового регулювання організації позашкільної освіти в Україні. У результаті дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності публічного управління у цій сфері, удосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності закладів позашкільної освіти та гарантування рівного доступу дітей і молоді до якісних позашкільних освітніх послуг.

1. Визначено, що позашкільна освіта – це інституціоналізована складова системи освіти України, що є цілеспрямованою, послідовною та організованою освітньо-виховною діяльністю, здійснюваною у вільний від здобуття загальної середньої освіти час у спеціально створених державних, комунальних або приватних навчальних закладах з метою навчання, виховання, розвитку та соціалізації дітей і молоді та реалізовану на засадах добровільності.

2. Особливостями позашкільної освіти є: 1) публічно-правовий характер (є об'єктом адміністративно-правового регулювання, оскільки: реалізована в межах державної освітньої політики; підлягає управлінню, контролю та нагляду з боку уповноважених органів публічної адміністрації; передбачає дозвільні, ліцензійні та атестаційні процедури для суб'єктів освітньої діяльності); 2) інституційна визначеність (здійснювана у визначених законом організаційно-правових формах у межах правового статусу закладів освіти як суб'єктів публічного права); 3) неформальність (доповнює загальну середню освіту; спрямована на отримання додаткових знань, умінь та навичок); 4) добровільність участі (свобода вибору дитиною, відсутність примусу; водночас – організованість і нормативна регламентація з боку держави); 5) виконання соціалізаційної та компенсаторної функцій (сприяння соціальній інтеграції дітей і молоді; компенсація нерівності доступу до освітніх ресурсів); 6) вікова та цільова спрямованість (адресована особам, які перебувають у процесі здобуття загальної

середньої освіти); 7) результативність (забезпечує набуття нових або додаткових знань, умінь і навичок; розвиток творчого, інтелектуального та фізичного потенціалу тощо).

3. Установлено, що позашкільна освіта є невід'ємною складовою безперервної освіти, спрямованою на всебічний розвиток особистості, формування її творчого потенціалу, соціальної активності та громадянської свідомості. Вона не належить до обов'язкових рівнів освіти, однак виконує компенсаторну, розвивальну та виховну функції, які доповнюють і розширюють можливості формальної (шкільної) освіти.

4. Обґрунтовано, що позашкільна освіта в Україні має публічно-правову природу, що дозволяє розглядати її як самостійний інститут адміністративного права, оскільки: 1) вона законодавчо визначена як складова системи освіти та об'єкт публічного управління, у межах якого держава реалізує свої владні, регулятивні та соціальні функції; 2) здійснюється владно-імперативне регулювання її організації та функціонування; 3) фінансується за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів; 4) передбачений публічний контроль та нагляд за якістю освітніх послуг; 5) виконує соціальну функцію (розвиток особистості дитини, формування громадянських, творчих і соціальних компетентностей, профілактика негативних соціальних явищ і забезпечення рівних освітніх можливостей)..

5. З метою розвитку та підтримання позашкільної освіти в умовах дії правового режиму воєнного стану запропоновано: затвердити річний план підвищення кваліфікації із напрямками STEM, підприємництво, громадянська й національно-патріотична освіта, інклюзія та дистанційні технології; визначити провайдерів (ІППО, МАН, університети, сертифіковані платформи) і зробити «матрицю компетентностей» для керівників гуртків (що саме має вміти педагог і які курси це закривають); запустити змішану модель (короткі онлайн-модулі + очні практикуми/стажування в сильних закладах, а результати підтверджувати сертифікатом і мікропроєктом (STEM-урок, підприємницький проєкт гуртка,

інклюзивний сценарій заняття тощо)). Для реалізації зазначеного доцільно передбачити відповідне бюджетне фінансування або грантове співфінансування та вести облік охоплення; оновити чи розробити (у разі відсутності): Положення про преміювання педагогів (за якість, результати дітей, підготовку призерів, інновації, наставництво, інклюзію, роботу з ВПО, ведення дистанційних курсів); Положення про надбавки/доплати педагогам (за складність, напруженість, додаткові функції, керівництво проектами/грантами); Положення про оплату за проекти/гранти (у якому зазначити, що є «проектом», визначити критерії відбору, КРІ, розмір винагороди, строки, форми звітності й джерела фінансування). Щоб такий механізм працював прозоро, необхідно створити контрольну комісію (із членів адміністрації, представників профспілки або трудового колективу), запровадити календар оцінювання (щоквартально) та «рубрикатор» балів, а всі рішення фіксувати наказом і протоколом.

6. Є необхідним перегляд заходів другого (2027–2029 рр.) та третього (2028–2029 рр.) етапів реформування позашкільної освіти в частині: 1) підтримання інфраструктури (оновлення матеріально-технічної бази, обладнання укриттів та забезпечення безбар'єрного доступу для осіб з особливими освітніми потребами); 2) фінансування та мотивації кадрів (запровадження нових механізмів оплати праці педагогів).

7. Актуальною є потреба в додатковому ресурсному підсиленні місцевих бюджетів та запровадженні комплексних інструментів державної підтримки для забезпечення безперервності позашкільної освіти в умовах війни й відновлення. Співфінансування діяльності релокованих закладів позашкільної освіти та їхніх програм має здійснюватися через механізми, що поєднують державний і місцевий рівні (цільові трансферти, державні програми підтримки, субвенції), оскільки фінансові можливості громад, які прийняли релоковані заклади, є обмеженими, а потреби – підвищеними через збільшення кількості дітей і витрат на утримання інфраструктури. Відновлення доступу до позашкільної освіти на деокупованих територіях потребує цільового бюджетного фінансування для оперативного

відкриття гуртків та творчих об'єднань відповідно до профілю закладів (STEM, еколого-натуралістичний, художньо-естетичний, науково-технічний тощо), закупівлі обладнання, забезпечення підвозу та організації змішаних форматів навчання. У цьому контексті державна підтримка має бути спрямована на компенсацію «відновлювальних» витрат громад, які внаслідок бойових дій або окупації фактично втратили матеріально-технічну базу та кадровий потенціал. Необхідно розробити окремий Порядок та умови надання цільової освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам для розвитку позашкільної освіти в громадах, що зазнали найбільшого впливу війни.

8. Організація позашкільної освіти в Україні – це врегульована нормами публічного права системна, послідовна та скоординована діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів позашкільної освіти, їхніх публічних і приватних партнерів та інших залучених суб'єктів, спрямована на створення, підтримання й удосконалення умов для надання позашкільних освітніх послуг, забезпечення їх доступності, варіативності та якості, формування безпечного й сприятливого освітнього середовища, а також на організацію, координацію й контроль відповідних процесів. Вона передбачає: планування й упорядкування мережі закладів, визначення змісту та форм позашкільної освіти, розподіл компетенцій між суб'єктами, встановлення процедур взаємодії та відповідальності, що сукупно забезпечує реальну та ефективну реалізацію права дітей і молоді на позашкільну освіту. Ознаками організації позашкільної освіти в Україні є: публічно-правова природа, що виявляється в орієнтації організаційних рішень на реалізацію конституційного права на освіту та їх ухваленні в межах визначених законом повноважень із дотриманням принципів законності, прозорості, підзвітності й пріоритету інтересів дитини; багаторівневий характер, оскільки організація здійснюється на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, поєднуючи нормативне регулювання, стратегічне планування, програмно-цільові підходи та безпосереднє управління закладами позашкільної освіти; комплексність – має інституційний, змістовий, кадровий, ресурсний та

комунікаційний виміри і передбачає системну взаємодію закладів позашкільної освіти із сім'єю, територіальною громадою, інститутами громадянського суспільства та іншими суб'єктами соціального середовища. Особливості організації позашкільної освіти: добровільність участі та індивідуалізація – організація позашкільної освіти орієнтована на вільний вибір дитини, потребує гнучких, варіативних форм роботи й побудови індивідуальних освітніх траєкторій; територіальна та соціальна неоднорідність – умови організації суттєво різняться в різних громадах, особливо на прикордонних, прифронтових, деокупованих територіях і в місцях компактного проживання внутрішньо переміщених осіб, що зумовлює потребу в мобільних, дистанційних і змішаних організаційних моделях; мультифункціональність – позашкільна освіта виконує освітню, виховну, культурну, дозвілєву, спортивну, а в умовах збройного конфлікту також реабілітаційну й профілактичну функції, що ускладнює побудову організаційних рішень та координацію між різними секторами публічної політики; партнерський, міжсекторальний характер – значна частина організаційних рішень реалізується через взаємодію з громадськими об'єднаннями, благодійними фондами, суб'єктами приватного сектору та міжнародними донорами, зокрема у форматі публічно-приватного партнерства; специфічна модель фінансування – переважає змішане фінансування (державні, місцеві, позабюджетні, донорські ресурси), висока залежність від фінансової спроможності територіальних громад; особливості професійної підготовки та мотивації кадрів – діяльність педагогів позашкільної освіти вимагає поєднання різнопрофільних компетентностей і готовності працювати з різними вразливими категоріями дітей за умов переважання нематеріальної, ціннісної мотивації та підвищеного ризику професійного вигорання.

9. Нормативно-правове регулювання організації позашкільної освіти в Україні становить ієрархічно вибудовану, засновану на нормах публічного права систему актів різної юридичної сили, яка визначає цілі, принципи, інституційну структуру та зміст організації позашкільної освіти, закріплює коло суб'єктів і межі

їхніх повноважень, установлює порядок створення, функціонування й розвитку закладів позашкільної освіти, а також процедури прийняття й реалізації управлінських рішень та гарантії реалізації права дітей і молоді на позашкільну освіту.

10. Суб'єкт освітніх правовідносин є носієм освітньої правосуб'єктності, який набуває статусу реального учасника конкретного правового зв'язку у сфері освіти внаслідок реалізації прав і обов'язків, пов'язаних зі здобуттям освіти, наданням освітніх послуг, управлінням освітнім процесом та забезпеченням прав його учасників. Однак не кожен суб'єкт освітніх правовідносин водночас є суб'єктом організації позашкільної освіти, який у межах наданої йому компетенції неминуче вступає у відповідні освітні правовідносини. До суб'єктів організації позашкільної освіти віднесено лише учасників, наділених публічно-правовими повноваженнями та обов'язками щодо прийняття організаційних рішень, забезпечення умов провадження позашкільної освітньої діяльності, координації дій інших учасників освітнього процесу, здійснення управлінського впливу та несення публічно-правової відповідальності за належну організацію позашкільної освіти. Зазначено, що у чинному законодавстві чітко не закріплений правовий статус державних центрів позашкільної освіти загальнодержавного рівня як суб'єктів організації позашкільної освіти. Вони реалізують координаційні та методичні функції на підставі підзаконних нормативних актів, установчих документів і відомчих рішень, що в умовах інституційних змін не забезпечує належної визначеності обсягу компетенції та меж відповідальності.

11. Адміністративно-правові процедури організації позашкільної освіти – це встановлена нормами публічного права послідовність юридично значущих дій і рішень суб'єктів публічної адміністрації, засновників та керівників закладів позашкільної освіти, спрямована на формування, впорядкування та забезпечення умов функціонування позашкільної освіти. До них віднесено: створення й розвиток мережі закладів, організація освітнього процесу, кадрове й ресурсне забезпечення, гарантування доступності та безпеки освітніх послуг тощо.

12. Взаємодія суб'єктів організації позашкільної освіти – це нормативно врегульована система узгоджених дій, управлінських процедур і комунікацій органів державної влади, місцевого самоврядування, місцевих/військових адміністрацій, закладів позашкільної освіти, інститутів громадянського суспільства, приватних партнерів, а також учасників освітнього процесу. Різновидами такої взаємодії є інституційно-управлінська, ціннісно-нормативна та міжнародна взаємодії.

13. Запропоновано Закон України «Про позашкільну освіту» доповнити нормами:

«Про особливості організації позашкільної освіти для внутрішньо переміщених дітей і молоді, передбачивши: зарахування до закладів позашкільної освіти незалежно від місця реєстрації; можливість застосування дистанційних і змішаних форм як організаційної гарантії доступності; обов'язок органів публічної влади забезпечувати доступність позашкільної освіти як інструмент соціальної адаптації»;

«Про особливості організації позашкільної освіти в умовах воєнного стану та інших надзвичайних ситуацій, встановивши: правові підстави тимчасової релокації закладів; можливість зміни режиму роботи та місця провадження діяльності; особливості управління та фінансування в особливий період; пріоритет безпеки учасників освітнього процесу за збереження права на доступ до позашкільної освіти».

Також слід доповнити Закон нормою, яка б визначала правовий статус державних центрів позашкільної освіти загальнодержавного рівня (національних центрів) як спеціальних суб'єктів організації позашкільної освіти, закріпити їхні базові функції (науково-методичний супровід; координацію мережі за напрямками; організацію загальнодержавних заходів; формування і поширення типових програм і методичних матеріалів; визначення форм і процедур взаємодії з органами місцевого самоврядування та обласними органами управління освітою).

Необхідним у Законі України «Про позашкільну освіту» є перехід від перелікового до процедурного регулювання форм організації позашкільної освіти шляхом запровадження: базових процедурних вимог до дистанційної, змішаної та мережевої форм; стандартів взаємодії, педагогічного супроводу та контролю результатів; вимог безпеки (включно з особливостями роботи в цифровому середовищі).

Необхідно закріпити на рівні Закону України «Про позашкільну освіту» правовий статус державних центрів позашкільної освіти загальнодержавного рівня як спеціальних суб'єктів організації позашкільної освіти, визначивши: їхні координаційні та методичні функції; порядок взаємодії з Міністерством освіти і науки України, обласними органами управління освітою та органами місцевого самоврядування; базові інструменти координації (мережеві програми, методичні об'єднання, ресурсна підтримка).

14. Доцільно внести зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 06 травня 2001 року № 433 шляхом доповнення Положення про позашкільний навчальний заклад нормами, що: допускають дистанційні, мережеві та мобільні формати діяльності закладу; визначають загальні вимоги до організації таких форматів з урахуванням якості та безпеки; узгоджують застосування цих форматів із локальними актами закладу.

15. Необхідно удосконалити Постанову Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 року № 1133 шляхом включення спеціальних фінансово-організаційних приписів щодо: цільового фінансування позашкільної освіти у громадах з підвищеним навантаженням через внутрішнє переміщення населення; фінансування релокованих або тимчасово переміщених закладів незалежно від місця їх фактичного розташування; можливості фінансування мобільних, дистанційних і мережевих форматів як окремого виду заходів/послуг.

16. Варто також доповнити Постанову Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 779 положенням, що поширює організацію інклюзивного навчання на дітей, які зазнали шкоди внаслідок збройної агресії, з вимогою

поєднання освітньої, психолого-педагогічної та (за потреби) реабілітаційної складових у позашкільній діяльності.

17. Слід доповнити Положення про позашкільний навчальний заклад нормами, які: закріплюють можливість існування державних закладів позашкільної освіти координаційного характеру; визначають допустимі організаційні форми здійснення координаційних повноважень (методичні об'єднання, мережеві освітні програми, спільні заходи, ресурсні та консультаційні центри); встановлюють вимоги до документування координаційних рішень і процедур їх узгодження з органами місцевого самоврядування як засновниками основної частини мережі закладів позашкільної освіти.

18. У зв'язку зі зміною інституційного середовища функціонування дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти після реорганізаційних рішень 2025 року необхідним є перегляд Наказу Міністерства освіти і науки України від 09 лютого 2006 року № 90. Чинна редакція Положення про Малу академію наук учнівської молоді не відображає багаторівневу конфігурацію координації, що склалася в межах Національного центру «Мала академія наук України», та не забезпечує чіткого розмежування повноважень національного й регіонального рівнів. У зв'язку з цим необхідно внести зміни, спрямовані на: інституційне й термінологічне узгодження статусу Малої академії наук як функціонального компонента у структурі Національного центру; визначення меж і змісту координаційних повноважень на національному та регіональному рівнях; нормативне закріплення процедур взаємодії з іншими державними суб'єктами позашкільної освіти та органами управління освітою на місцях.

19. Слід доповнити Порядок проведення позапланових перевірок суб'єктів освітньої діяльності, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 22 листопада 2022 року № 1050, приписом про обов'язкове формування окремого тематичного переліку напрямків позапланової перевірки закладів позашкільної освіти з ознаками підвищеного ризику (фізкультурно-

спортивний, туристсько-краєзнавчий, технічний), який має включати мінімальний блок безпекових і кадрових індикаторів.

20. Необхідно доповнити Наказ Міністерства освіти і науки «Про затвердження Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах» розділом III «Організація індивідуальної та групової роботи в умовах воєнного стану» (проект розділу III, розроблений автором, наведений в Додатку Б).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

-
1. Plato, *Republic* 514a–520a. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0168:book=7:section=514a>
 2. Гончаренко С. У. Дидактична концепція змісту освіти. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711099/1/%D0%B2%D0%B8%D0%BD2002.pdf>
 3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
 4. Про освіту: Закон України від 23 трав. 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 21. Ст. 84.
 5. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the Implementation of Sustainable Development Goal 4. Paris: UNESCO, 2016. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656>
 6. The Definition and Selection of Key Competencies: Executive Summary. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2005. URL: <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/definitionandselectionofcompetenciesdeseco.htm>
 7. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. освіта. Соціум. К.: Грамота, 2007. 576 с.
 8. Зязюн І. А. Педагог, вчений, філософ: бібліогр. покажчик / [упоряд. Л. Н. Штома; наук. ред. Н. Г. Ничкало]; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. 4 вид., перероб., допов. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 229 с.
 9. Філософія освіти: Навчальний посібник / За заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.
 10. Мельніченко В. В. Освіта як соціальне явище. Вересень. 2003. № 1 (23). С. 14–18.
 11. Сухомлинська О. В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми. *Шлях освіти*. 2003. №1. С. 39-73.

12. Ващенко Г. Виховний ідеал: *Записки виховника*. Полтава: Полтавський державний педагогічний інститут. 192 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vaschenko_Hryhorii/Vykhovnyi_ideal_Zapysky_vykhovnyka.pdf

13. Чорна В. Г. Адміністративно-правове регулювання позашкільної освіти в Україні: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук зі спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». К. : НАВС, 2011. 250 с.

14. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи : монографія / керівн. авт. кол. Н. В. Гузій ; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 432 с.

15. Сімейний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. Ю. С. Червоного. К. : Істина, 2003. 464 с.

16. Про дошкільну освіту : Закон України від 11 лип. 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 49. Ст. 259.

17. Про загальну середню освіту : Закон України від 13 трав. 1999 р. № 651-XIV. Відомості Верховної Ради. 1999. № 28. Ст. 230.

18. Про професійно-технічну освіту : Закон України від 10 груд. 1998 р. № 103/98. Відомості Верховної Ради. 1998. № 32. Ст. 215.

19. Про вищу освіту : Закон України від 17 січ. 2002 р. URL: <http://www.rada.kiev.ua>.

20. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с.

21. Литовченко О. В. Соціально-педагогічні засади розвитку позашкільної освіти в Україні. Київ: Інститут проблем виховання НАПН України, 2017. 236 с.

22. Лондар С. Л., Гапон В. В., Барабаш О. А. Управління якістю освітніх послуг у системі позашкільної освіти. *Освіта і суспільство*. 2019. № 2. С. 45–53.

23. Мосякова І. Ю. Автономія закладів позашкільної освіти в системі публічного управління. *Державне управління: теорія та практика*. 2020. № 1. С. 89–96.

24. Оболенська Т. Є. Освітні послуги в системі неформальної освіти: теоретико-методологічний аспект. Київ: КНЕУ, 2016. 312 с.

25. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#n12>

26. Клебан Л. Г. Позашкільна освіта як інститут адміністративного права. *Право і суспільство*. 2025. № 2. С.788-793. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.106>

27. Чорна В. Г. Позашкільна освіта в Україні як інститут адміністративного права. *Юридична наука*. 2018. № 4. С. 112–118.

28. Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001 р. № 433. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/433-2001-%D0%BF#Text>

29. Кравченко Л. М. Державне управління позашкільною освітою: правові та організаційні аспекти. Київ: НАДУ, 2021. 420 с.

30. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від від 27 серпня 2010 р. № 796. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-%D0%BF#Text>

31. Оболенська Т. Є. Освітні послуги в Україні. *Проблеми формування ринкової економіки* : міжвід. наук. зб. / відп. ред. С. Ф. Покропивний. Київ: КНЕУ, 2000. Вип. 8. С. 220-226.

32. Красняков Є. Державна політика в сфері позашкільної освіти: сучасний стан та перспективи її удосконалення. <https://kno.rada.gov.ua/print/74020.html?utm>

33. Лондар С. Л., Гапон В. В., Барабаш О. А. Інформаційні аспекти забезпечення функціонування позашкільної освіти в Україні в умовах воєнного стану. *Позашкільна освіта*. 2023. №5. С. 81–100. https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/6_Londar_Gapon_Varabash_526_2023_81-100.pdf

34. Литовченко О. В. Організація роботи практичного психолога закладу позашкільної освіти в умовах війни: переваги арттерапії. *Освітній фактор*, 2023. №1. С. 14–17. <https://surl.li/zddrmx>

35. Мосякова І. Ю. Освітній менеджмент позашкільної освіти в умовах автономії: проблеми теорії і практики. *Науковий вісник Національного еколого-натуралістичного центру. Серія: Педагогічні науки*. №2. С. 15–32. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734939/?utm>

36. Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. № 963. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2000-%D0%BF#Text>

37. Деякі питання Державної служби якості освіти України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 14 березня 2018 р. № 168. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2018-%D0%BF#Text>

38. Про затвердження переліку позашкільних навчальних закладів та заходів з позашкільної роботи з дітьми, а також закладів та заходів у галузі освіти, що забезпечують виконання загальнодержавних функцій, видатки на які здійснюються з державного бюджету: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 р. № 1133. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1133-2002-%D0%BF#Text>

39. В Україні зменшується кількість закладів позашкільної освіти. URL: <https://konkurent.ua/publication/120182/v-ukraini-zmenshuetsya-kilkist-zakladiv-rozashkilnoi-osviti/>

40. Про позашкільну освіту: Закон України від 22 червня 2000 року, № 1841-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 46. Ст. 393.

41. Клебан Л. Г. Організаційні форми позашкільної освіти. *Право та державне управління*. 2025. № 2. С. 333-338. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.2.45>

42. Про затвердження Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 11.08.2004 № 651. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1036-04#Text>

43. Рекомендації МОН щодо організації освітньої діяльності в закладах позашкільної освіти у 2022/23 навчальному році. URL: <https://mon.gov.ua/news/rekomendatsii-mon-shchodo-organizatsii-osvitnoi-diyalnosti-v-zakladakh-pozashkilnoi-osviti-u-202223-navchalnomu-rotsi>

44. Про надання організаційно-методичних рекомендацій щодо навчання за допомогою дистанційних технологій в позашкільній освіті №6/643-20 від 19.05.2020. URL: https://rada.info/upload/users_files/43801997/2bb9ef4deacfa3c625d2db6086914912.pdf

45. Лист МОН від 17.08.2021 № 1/9-414 “Про організацію освітнього процесу в закладах позашкільної освіти у 2021/2022 навчальному році”. URL: <https://drive.google.com/file/d/1L9ztg6i8iXpl4UIPc919rWafP04GYT4F/view>

46. Корнієнко А. Дистанційне навчання в закладах позашкільної освіти. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 2020. №24. URL: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2020-24-1-290-299>

47. Про організацію освітньої діяльності в закладах позашкільної освіти у 2022/2023 навчальному році. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/661/694/65e/66169465ebd10152730866.pdf>

48. Організаційно-методичні рекомендації щодо навчання за допомогою дистанційних технологій в позашкільній освіті. Додаток до листа МОН України від 19.05.2020 р. № 6/643-20. URL: https://don-2023.kyivcity.gov.ua/files/2020/7/24/20200724_095859.pdf

49. Мачинська Н. І., Стельмах С. С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі: навчально-методичний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 180 с.

50. Рябовол Л. Лекція та семінарське зайняття як форми навчання правознавства в старшій школі. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Вип. 49. 2014. С. 103–109.

51. Сучасні форми і методи підтримки й розвитку читання : інформ.- аналіт. огляд / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд. А. І. Рубан]. Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2021. 62 с.

52. ДНУ «Інститут освітньої аналітики» офіційні дані за 2021–2022 рр. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/oosd_20220708.pdf

53. ДНУ «Інститут освітньої аналітики» офіційні дані за 2022–2023 рр. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/osnovni-czifri-osviti-2023-27.03.2023_v2.pdf

54. ДНУ «Інститут освітньої аналітики» офіційні дані за 2023–2024 рр. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/09/osnovni-czyfry-osvity-2024-15.05.2024_v1.pdf

55. ДНУ «Інститут освітньої аналітики» офіційні дані за 2024–2025 рр. URL: <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/osnovni-czyfry-osvity/?utm>

56. Волченко М. В. Адміністративно-правова охорона тваринного світу: дис. на здоб. наук. ступ. доктора філософії з права. КНЕУ, 2024. 209 с.

57. Політологія: Навчальний посібник / Щедрова Г. П., Барановський Ф. В., Карчевська О. В., Мазур О. Г., Михайлівська О. Г., Новакова О. В., Пашина Н. П., Пробійголова Н. В. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. 304 с.

58. Goodnow F. *Politics and Administration* / F. Goodnow // *Classics of Public Administration* [Text]. California : Brooks/Cole Publishing Company Pacific Grove, 1991. P. 25–28.

-
59. Солових В. Взаємодія політичної та адміністративної складових у державному управлінні. Науковий вісник. 2014. Вип. 14. URL. http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk14/fail/solovych.pdf.
60. Dewey, John. *The Public and Its Problems*. Denver: Alan Swallow, 1954. 224 p. [in English].
61. Weber, Max. Wissenschaft als Beruf 1917/1919 / Politik als Beruf 1919. *Max Weber-Gesamtausgabe*, Abt. I, Bd. 17. Hrsg. von Wolfgang J. Mommsen und Wolfgang Schluchter unter Mitarbeit von Birgitt Morgenbrod. Tübingen: Mohr Siebeck, 1992. 309 S. [in German]
62. Arendt on the Political. Cambridge University Press, 2019. pp. 47–83. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108653282.005>[Opens in a new window]
63. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України : підруч. Харків: Ун-т внутр. справ, 1998. 394 с.
64. Бандурка О. М. Тищенко М. М. Адміністративний процес : підруч. Київ : Літера ЛТД, 2001. 336 с.
65. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=626>
66. Романов В. Є., Рудік О. М., Брус Т. М. Вступ до аналізу державної політики : навч. посіб. К. : Основи, 2001. 114 с.
67. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 750 с.
68. Цензура як прояв недемократичності державної політики України у сфері засобів масової інформації / І. І. Гаврада // Політичний менеджмент : наук. журн. / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. 2006. № 5. С. 95-106.
69. Пал Л. А. Аналіз державної політики / Л. А. Пал. Київ: Основи, 1999. 422 с.
70. Кресіна І. О. Політика, право і влада в контексті трансформаційних процесів в Україні : [монографія] / [за ред. І. О. Кресіної] / І. О. Кресіна, А. С.

Матвієнко, Н. М. Оніщенко, Є. В. Перегуда, О. В. Скрипнюк та ін.. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. 304 с.

71. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения. Москва : Норма, 1996. 432 с.

72. Кучеренко О. С. Державна політика: аналіз сучасних політологічних концепцій. Актуальні проблеми реформування державного управління в Україні: мат. наук.-практ. конф. К.: Вид-во УАДУ, 1997. С. 279–281.

73. Клебан Л. Г. Державна політика щодо позашкільної освіти в умовах особливого періоду. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2025. № 3 (98). С. 323-328. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.46>

74. Красняков Є. Роль позашкільної освіти в попередженні дитячої злочинності, бездоглядності й безпритульності. *Віче*. 2015. № 5. С. 22–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_5_11

75. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.

76. Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 07 березня 2024 р. №276. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-strategichnogo-planu-diyalnosti-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-do-2027-roku>

77. Про затвердження Концепції розвитку позашкільної освіти: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 02 жовтня 2025 р. №1314. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptsii-rozvytku-pozashkilnoi-osvity>

78. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) : затв. Постановою Кабінету Міністрів від 3 листоп. 1993 р. К. : Райдуга, 1994. 61 с.

79. Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 29 липня 2019 р. № 1038.

80. Подолання освітніх втрат у математиці — створили Музей математики «Кубоїд»! URL: <https://mon.gov.ua/news/podolannia-osvitnikh-vtrat-u-matematytsi-stvoryly-muzei-matematyky-kuboid>

81. Про реалізацію інноваційного освітнього проекту на всеукраїнському рівні за темою «Система розвитку освітнього менеджменту в багатoproфільних закладах позашкільної освіти» на базі закладів позашкільної освіти міста Києва, Дніпропетровської, Закарпатської, Рівненської, Тернопільської, Черкаської та Харківської областей у вересні 2023–червні 2028 років: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 6 листопада 2023 р. №1374.

82. Про затвердження методичних рекомендацій щодо організації діяльності центрів національно-патріотичного виховання: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 7 лютого 2024 р. № 141.

83. Про затвердження Положення про учнівський олімпіадний та турнірний рух: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 30 грудня 2024 р. № 1820.

84. Про методичні рекомендації щодо організації літнього відпочинку дітей у 2023 році: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2023 р. №4/1797-23. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/pozashkilna/2023/06/07/Lyst.MON.vid.31.05.2023-4.1797-23.pdf>

85. Лист МОН від 11.06.2024 № 1/10318-24 «Про методичні рекомендації щодо організації літнього відпочинку та активного дозвілля дітей у громадах у 2024 році». URL: <https://imzo.gov.ua/2024/08/13/lyst-mon-vid-11-06-2024-1-10318-24-pro-metodychni-rekomendatsii-shchodo-orhanizatsii-litn-oho-vidpochynku-ta-aktyvnoho-dozvillia-ditey-u-hromadakh-u-2024-rotsi/>

86. Дослідження стану позашкільної освіти в територіальних громадах України в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи. Швейцарсько-український проєкт DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти», 2025. 47 с. URL: https://decide.in.ua/wp-content/uploads/2025/07/doslidzhennya_stanu_pozashkilnoyi_osvity.pdf

87. ДБН В.2.2-5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту»: затв. Наказом Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України від 10.08.2023 № 702. URL: https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3225773063500990463?doc_type=2

88. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#n18>

89. Про затвердження переліку позашкільних навчальних закладів та заходів з позашкільної роботи з дітьми, а також закладів та заходів у галузі освіти, що забезпечують виконання загальнодержавних функцій, видатки на які здійснюються з державного бюджету: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 р. № 1133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1133-2002-%D0%BF#Text>

90. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (До 20-річчя незалежності України) / Нац. акад. пед. наук України: [авт.: В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, М. І. Бурда та ін.]; за заг. ред. В. Г. Кременя. К.: Пед. думка, 2011. 304 с.

91. Красняков Є. В. Державна політика в сфері позашкільної освіти: сучасний стан та перспективи її удосконалення. Збірник наукових праць «Педагогічні науки», 2014. Вип. 118. С. 118–125. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9440e479-0aa9-49a0-88e9-0c6b6eef88fd/content>

92. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 4 вересня 2008 року № 375-VI. Відомості Верховної Ради України, 2008. № 45. Ст. 313.

93. Бех В. Соціальний організм країни. Запоріжжя: [б. в.]. 2002. 369 с. URL: <https://enpuir.udu.edu.ua/bitstreams/05aff246-54c6-4abc-af10-db597cb450be/download>

-
94. Туленков М. В. Сутність і співвідношення понять «організація», «самоорганізація» і «управління». Політичний менеджмент. 2007. № 1. С. 24–34.
95. Братко М. В. Управління освітнім середовищем вищого навчального закладу: сутність поняття. Освітологія. 2014. Вип. 3. С. 81–88. URL: <https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/156>
96. Beer S. Cybernetics and Management. – London: English Universities Press, 1959. 214 p. URL: https://books.google.com/books/about/Cybernetics_and_Management.html?id=YQ5PAАААМАААА
97. Bertalanffy L. von. General System Theory – A Critical Review // General Systems. Vol. VII. 1962. P. 1–20.
98. Туленков М. В. Концептуальні засади організації сучасного менеджменту [Текст]: монографія/М.... К. ; Ніжин : Аспект-Поліграф, 2006. 312 с.
99. Писаревський І. М., Нохріна Л. А., Познякова О. В. Менеджмент організацій: Навчальний посібник. Харків: ХНАМГ, 2008. 133с.
100. Осовська Г. В., Осовський О. А. Менеджмент організацій: Навч. посіб. К.: Кондор, 2007. 676 с.
101. Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. Вип. 4 (47). 456 с.
102. Терещенко Т. В. Теорія організації: навч. посіб. Хмельницький: Хмельниц. ун-т упр. та права, 2015. 335 с.
103. Клебан Л. Г. Поняття та зміст організації позашкільної освіти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 10. С. 402-406. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-10/91>
104. Монастирський Г. Л. Теорія організації : підруч. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 288 с.
105. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. К.: Нац. торг-екон. ун-т, 2001. 580 с.

-
106. Кельман М. С., Кельман Р. М. Доктринальні підходи до розкриття поняття «правове регулювання». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2-23. № 3 (39). С. 13–20. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/32079/5.pdf>
107. Загальна теорія держави і права / за ред. В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком, 1997. 320 с.
108. Шкуропацький О. І. Поняття адміністративно-правового регулювання соціального захисту офіцерського складу Збройних сил України. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2015. Вип. 20. С. 104–108.
109. Куракін О. М. Поняття і зміст нормативно-правового регулювання як юридичного явища. *Держава та регіони*. 2013. № 3(41). С. 10–15. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2013/4.pdf
110. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології: монограф. Київ: Юридична думка, 2008. 336 с.
111. Чорний Ю. О. Нормативно-правове регулювання публічного адміністрування у сфері медичного забезпечення транспортної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 587–589.
112. Марущак О. А. Нормативно-правове регулювання міжнародної діяльності Міністерства молоді та спорту України. Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове видання. 2024. № 5. С. 580–586
113. Клебан Л. Г. Загальна характеристика нормативно-правового регулювання організації позашкільної освіти. Глобальні тенденції та проблеми розвитку вищої освіти : Зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 01 грудня 2023 р.) / ред. кол. : О. В. Кузьменко, В. Г. Чорна. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2023. 201 с. С.199-201.
114. Загальна теорія держави й права : [підручник] / за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Х. : Право, 2009. 584 с.

115. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Львів: Край, 2007. 192 с.

116. Луць Л. А. Загальна теорія держави і права. К. : Атіка, 2007. 412 с.

117. Загальна теорія держави й права / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. К.: Кондор, 2006. 478 с.

118. Про стипендії Президента України : Указ Президента України від 01 листопада 2000 року № 945/2000. Офіційний вісник України. 2000. № 44.

119. Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді : Указ Президента України від 09 серпня 2006 року № 396/2006. Офіційний вісник України. 2006. № 32

120. Про державні гранти Президента України для обдарованої молоді : Указ Президента України від 30 вересня 2010 року № 927/2010. Офіційний вісник України. 2010. № 74.

121. Про затвердження переліку позашкільних навчальних закладів та заходів з позашкільної роботи з дітьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 р. № 1133 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1133-2002-%D0%BF>

122. Про вдосконалення системи організації роботи з виховання дітей та молоді в позашкільних навчальних закладах : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2003 р. № 1301 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1301-2003-%D0%BF>

123. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 796 // База даних Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/796-2010-%D0%BF>

124. Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/779-2019-%D0%BF>

125. Про організацію індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах : наказ Міністерства освіти і науки України від 11 серпня 2004 року № 651 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0821-04>

126. Про затвердження Положення про центр, будинок, клуб науково-технічної творчості учнівської молоді, станцію юних техніків : наказ Міністерства освіти і науки України від 16 квітня 2003 року № 238, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 08 травня 2003 року за № 356/7677. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0356-03>

127. Про затвердження Положення про еколого-натуралістичний позашкільний навчальний заклад : наказ Міністерства освіти і науки України від 10 травня 2002 року № 292. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0458-02>

128. Про затвердження Положення про туристсько-краєзнавчий позашкільний навчальний заклад : наказ Міністерства освіти і науки України від 19 грудня 2002 року № 730, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 08 січня 2003 року за № 12/7343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0012-03>

129. Про реорганізацію закладів позашкільної освіти: спільний наказ Міністерства освіти і науки України та Національної академії наук України від 29 липня 2025 року № 1074/469. URL: <https://mon.gov.ua>

130. Про затвердження Типових штатних нормативів позашкільних навчальних закладів : наказ Міністерства освіти і науки України від 31 жовтня 2012 року № 1230. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2002-12>

131. Про затвердження Примірної інструкції з ведення ділової документації у позашкільних навчальних закладах : наказ Міністерства освіти і науки України від 23 серпня 2012 року № 497 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1525-12>

132. Про затвердження форм звітності з позашкільної освіти та інструкцій щодо їх заповнення : наказ Міністерства освіти і науки України від 12 липня 2017 року № 1016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0911-17>

133. Про збір відомчої адміністративної звітності дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти у 2025/2026 навчальному році : наказ

Міністерства освіти і науки України від 08 вересня 2025 року № 1223. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/68c/03a/234/68c03a234c74c058947830.pdf>

134. Про затвердження Типової освітньої програми закладу позашкільної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 05 січня 2021 року № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-21>

135. Про проведення експерименту на всеукраїнському рівні за темою «Створення інноваційної моделі старшої профільної школи на засадах інтеграції загальної середньої та позашкільної освіти» у березні 2025 – червні 2030 років : наказ Міністерства освіти і науки України від 23 червня 2025 року №898 // Офіційний вебпортал Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua>

136. Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» : наказ Міністерства освіти і науки України від 08 серпня 2024 року № 1116. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-nadannia-hryfa-rekomendovano-ministerstvom-osvity-i-nauky-ukrain>

137. Про реалізацію інноваційного освітнього проєкту на всеукраїнському рівні за темою «Система розвитку освітнього менеджменту в багатoproфільних закладах позашкільної освіти» на базі закладів позашкільної освіти міста Києва, Дніпропетровської, Закарпатської, Рівненської, Тернопільської, Черкаської та Харківської областей у вересні 2023 – червні 2028 років : наказ Міністерства освіти і науки України від 06 листопада 2023 року № 1374. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-realizaciyu-innovacijnogo-osvitnogo-proyektu-na-vseukrayinskomu-rivni-za-temoyu-sistema-rozvitku-osvitnogo-menedzhmentu-v-bagatoprofilnih-zakladah-pozashkilnoyi-osviti-na-bazi-zakladiv-po>

138. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності у сфері освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 12 травня 2023 року № 552, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 07 липня 2023 року за № 1155/40211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-23>

139. Про затвердження Положення про Малу академію наук учнівської молоді: наказ Міністерства освіти і науки України від 09 лютого 2006 року № 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0172-06>

140. Про затвердження Положення про маршрутно-кваліфікаційні комісії навчальних закладів : наказ Міністерства освіти і науки України від 02 жовтня 2014 року № 1124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1241-14>

141. Про затвердження Положення про чемпіонати України зі спортивного туризму серед учнівської та студентської молоді : наказ Міністерства освіти і науки України від 30 травня 2012 року № 642. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0912-12>

142. Про затвердження Положення про проведення всеукраїнських відкритих заходів зі спортивно-технічних видів спорту серед учнівської молоді: наказ Міністерства освіти і науки України від 13 листопада 2017 року № 1468. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1469-17>

143. Про затвердження Положення про учнівські лісництва : наказ Міністерства освіти і науки України від 30 січня 2015 року № 66. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-15>

144. Про затвердження Положення про навчально-дослідні земельні ділянки : наказ Міністерства освіти і науки України від 30 січня 2015 року № 68. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0214-15>

145. Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 26 грудня 2017 року № 1669 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0082-18>

146. Деякі питання здійснення державного нагляду (контролю) у сфері дошкільної, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 22 листопада 2022 року № 1050, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 07.02.2023 за № 245/39301 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0245-23>

147. Про затвердження Статуту комунального закладу позашкільної освіти : рішення Київської міської ради від 28 січня 2021 року № 50/91.URL: <https://kmr.gov.ua/uk/contnt/rishennya-kyuivskoyi-miskoyi-rady-vid-28012021-no-5091>

148. Про затвердження Програми розвитку позашкільної освіти у територіальній громаді : рішення Львівської міської ради від 09 грудня 2021 року № 1705. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr-documents/rishennia/1705>

149. Статут комунального закладу «Центр позашкільної освіти» : локальний нормативний акт, затверджений рішенням органу місцевого самоврядування.URL: <https://kharkivoda.gov.ua/documents/113229>

150. Правила внутрішнього розпорядку закладу позашкільної освіти : локальний нормативний акт. URL: <https://school.kh.ua/docs/pravila-vnutrishnogo-rozporядku-zpo.pdf>

151. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : Укр. енцикл., 1998. Т. 5 : П – У. 1999. 744 с.

152. Мельничук О. Ф. Поняття та види суб'єктів освітніх правовідносин. *Держава і право*. Вип. 51. 2010. С. 50–56.

153. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

154. Клебан Л.Г. Поняття суб'єктів організації позашкільної освіти. Проблеми правового регулювання публічних відносин в контексті сучасних глобалізаційних та євроінтеграційних процесів в Україні: Зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 червня 2024 р.) / ред. кол. : О. В. Кузьменко, В. Г. Чорна. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2024. 257 с. С.78-82.

155. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 947.

156. Спаська В. В. Освітні правовідносини: питання теорії та практики. URL: <http://www.lexed.ru/pravo/theory/spasskaya2005>

157. Клебан Л. Г. Особливості діяльності окремих суб'єктів організації позашкільної освіти. Права та свободи людини в умовах особливого періоду: Зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 05 червня 2023 р.) / ред. кол. : О. В. Кузьменко, Н. В. Павловська, І. О. Рощина, О. Л. Беспаль. Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2023. 194 с. С.189-194.

158. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18>

159. Положення про Міністерство освіти і науки України : затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 року № 630. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 87. Ст. 2474. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF>

160. Про затвердження Положення про експертну кадрову комісію з розгляду питань діяльності керівників навчальних закладів, установ професійно-технічної та позашкільної освіти, що підпорядковані Міністерству освіти і науки України : наказ Міністерства освіти і науки України від 09 червня 2021 року № 620. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0834-21>

161. Про затвердження Типового контракту з керівником державного закладу освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року № 597. Офіційний вісник України. 2015. № 70. Ст. 2318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597-2015-п>

162. Статут Українського державного центру позашкільної освіти: затверджений наказом Міністерства освіти і науки України. URL: <https://udcpro.gov.ua/pro-nas/ustanovchi-dokument>

163. Деякі питання реорганізації Українського державного центру позашкільної освіти та Українського державного центру національно-

патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.07.2025 № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/710-2025-%D1%80>

164. Про затвердження Положення про малу академію наук учнівської молоді : наказ Міністерства освіти і науки України від 09.02.2006 № 90, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 24.02.2006 за № 172/12046. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0172-06>

165. Статут Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді: затверджений Міністерством освіти і науки України. URL: <https://nenc.gov.ua/ustanovchi-dokumenty/>

166. Національний еколого-натуралістичний центр учнівський молоді (НЕНЦ) URL: <https://nenc.gov.ua/>

167. Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді у 2021 році URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/pozashkilna-osvita/derzhavni-tsentr-pozashkilnoi-osviti/natsionalniy-ekologo-naturalistichniy-tsentr-uchnivskiy-molodi-nents/natsionalniy-ekologo-naturalistichniy-tsentr-uchnivskoi-molodi-u-2021-rotsi>

168. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09 квітня 1999 № 586-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 20. Ст. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/586-14>

169. Про затвердження Положення про районний (міський) методичний кабінет (центр) : наказ Міністерства освіти України від 08.12.2008 № 1119, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 25 грудня 2008 р. за № 1239/15930. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1239-08>

170. Про затвердження переліку органів ліцензування та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2015 р. № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/609-2015-%D0%BF>

171. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1187-2015-%D0%BF>

172. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>

173. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24.02.2022 № 68/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/68/2022>

174. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 03 лютого 2015 № 141-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/141-19>

175. Позашкільна освіта та її місце в структурі освіти України // Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти. URL: https://kno.rada.gov.ua/news/main_news/74228.html

176. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/280/97-%D0%B2%D1%80>

177. Шкарлет С., Кузьменко М. Цифровізація позашкільної освіти в Україні: ретроспективний аналіз. *Освітня аналітика України*. 2025. № 2 (34). С. 62–70. DOI: 10.32987/2617-8532-2025-2-62-70. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2025/05/EAU_234_2025.pdf

178. Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/779-2019-%D0%BF>

179. Миколенко О. І. Теорія адміністративного процедурного права : монографія. Харків: Бурун Книга, 2010. 336 с.

180. Миронюк Р. В. Сучасні наукові підходи до визначення місця адміністративного процесуального права та процесу в системі адміністративного права // *Журнал східноєвропейського права*. 2014. № 9. С. 4–10

-
181. Біла В. Р. Правові форми публічного адміністрування в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 447 с.
182. Писаренко Н. Б. Адміністративний процес та адміністративне судочинство: до питання про співвідношення правових категорій. *Адміністративне право і процес*. 2015. № 1. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-11-2015/item/432-administratyvnyu-protses-ta-administratyvne-sudochynstvo-do-pytannya-pro-spivvidnoshennya-pravovykh-katehoriy-pysarenko-n-b>
183. Галіцина Н. В. Адміністративна процедура як інститут адміністративного процесу. *Форум права*. 2010. № 4. С. 163–177. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10gnviap.htm>
184. Школик А. М. Адміністративна процедура та її співвідношення з суміжними поняттями. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2014. № 59. С. 185–193
185. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-IX#Text>
186. Тимощук В. Теоретичні та практичні виклики становлення загальної адміністративної процедури в Україні. *Право України*. 2021. № 10. С. 28–43
187. Курс адміністративного права України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, В. Д. Сущенко та інші. 2-ге видання. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 872 с.
188. Бандурка О. М., Тищенко М. М. Адміністративний процес : підручник. Київ : Літера ЛТД, 2002. 288 с.
189. Клебан Л. Г. Поняття адміністративно-правових процедур організації позашкільної освіти. *Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки: Зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 травня 2022 р.) / ред. кол.: Кузьменко О.В., Шульженко Ф.П., Чорна В.Г. - К.: Видавничий центр «Кафедра», 2022. 213 с. С.210-213.*
190. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

191. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII // Відомості Верховної Ради Української РСР. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08>

192. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02 березня 2015 року № 222-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 23. Ст. 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/222-19>

193. Про документи для проведення ліцензування : наказ Міністерства освіти і науки України від 21 січня 2009 року № 30. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-dokumenty-dlya-provedennya-litsenzuvannya>

194. Деякі питання здійснення державного нагляду (контролю) у сфері дошкільної, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 22 листопада 2022 року № 1050, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 07 лютого 2023 року за № 245/39301. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0245-23>

195. Етимологічний словник української мови. Т.IV. Н-П. Київ, Наукова думка, 2003. 653 с.

196. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. 1728 с.

197. Олійник І. Л. Взаємодія міліції (поліції) країн учасників СНД у боротьбі зі злочинністю і правопорушеннями: проблеми та перспективи співробітництва. *Вісник Луганської Академії внутрішніх справ*. 2003. № 2. С. 246–254.

198. Ященко Т. М. Співвідношення понять «взаємодія» та «взаємовідносини» в системі державного управління. *Методологія, теорія та історія державного управління*. 2017. №2. С. 19–26.

199. Круглий В. М. Теоретико-правові засади взаємодії працівників оперативних підрозділів органів внутрішніх справ з населенням. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2002. №3. Ч.2. С.131-139.

200. Цимбал Г. П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

юрид. наук : спец. : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». К., 2005. 19 с.

201. Чуєнко В. В. Правові аспекти діяльності Національного центрального бюро Інтерполу. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки.* 2020. № 1 (59). С. 58–61. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/1234/1733>

202. Жилін Є. В. Сутність та особливості взаємодії об'єднань громадян з органами державної влади. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство.* 2012. Т. 17. Вип. 7. 220 с.

203. Крусян А. Р. Взаємодія місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування: навч. посіб. Одеса, Юрид. літ., 2001. 164 с.

204. Олійник І. Л. Організаційно правові засади взаємодії міліції (поліції) країн учасниць СНД у боротьбі з правопорушеннями: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец: 12.00.07. «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Ірпінь, 2005. 26 с.

205. Паньонко І. М. Основи управління в органах внутрішніх справ: навч. посібник. Львів, 1998. 132 с.

206. Чорний С. В. Поняття та особливості взаємодії в системі діяльності публічної адміністрації. *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Одеса, 10–11 груд. 2021 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2021. С. 94–99.

207. Підкомітети Комітету з питань освіти, науки та інновацій провели засідання. https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/260331.html

208. Проект Закону про внесення змін до статті 22 Закону України «Про позашкільну освіту» щодо оплати праці працівників закладів позашкільної освіти: проект Закону № 14323 від 22.12.2025. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/59403>

209. Про проведення парламентських слухань на тему: «Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні»: затв. Постановою Верховної Ради України від 6 вересня 2016 року № 1484-VIII. Відомості Верховної Ради, 2016. № 39. Ст.603.

210. Про присудження щорічної Премії Верховної Ради України педагогічним працівникам закладів дошкільної, загальної середньої, професійної та позашкільної освіти у 2025 році: затв. Постановою Верховної Ради України від 4 грудня 2025 року № 4714-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4714-20#Text>

211. Про присудження щорічної Премії Верховної Ради України педагогічним працівникам закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та позашкільної освіти: затв. Постановою Верховної Ради України від 5 грудня 2024 року № 4132-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4132-IX#Text>

212. Про затвердження Методики оцінки ризиків безпеки в системі освіти, пов'язаних із збройною агресією Російської Федерації проти України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 р. № 866. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2024-%D0%BF#Text>

213. Про реалізацію експериментального проекту щодо створення в будівлях і спорудах закладів освіти захищених просторів (приміщень для фізичного захисту): затв. Постановою Кабінету Міністрів України від від 13 серпня 2024 р. № 926. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2024-%D0%BF#Text>

214. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24. Ст.170.

215. Клебан Л. Г. Взаємодія суб'єктів організації позашкільної освіти. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2025. № 2(70). С. 227-232. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.2.34>

ДОДАТКИ
СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ЗДОБУВАЧЕМ
ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних (Index Copernicus):

1. Клебан Л. Г. Позашкільної освіти як інституту адміністративного права. *Право і суспільство*. 2025. № 2. С.788-793. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.106>
2. Клебан Л. Г. Організаційні форми позашкільної освіти. *Право та державне управління*. 2025. № 2. С. 333-338. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.2.45>
3. Клебан Л. Г. Державна політика щодо позашкільної освіти в умовах особливого періоду. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2025. № 3 (98). С. 323-328. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.46>
4. Клебан Л. Г. Поняття та зміст організації позашкільної освіти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 10. С. 402-406. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-10/91>

Стаття в зарубіжному науковому виданні

5. Клебан Л. Г. Взаємодія суб'єктів організації позашкільної освіти. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2025. № 2(70). С. 227-232. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.2.34>

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Клебан Л. Г. Поняття адміністративно-правових процедур організації позашкільної освіти. *Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки: Зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 травня 2022 р.) / ред. кол.: Кузьменко О.В., Шульженко Ф.П., Чорна В.Г. К.: Видавничий центр «Кафедра», 2022. 213 с. С.210-213.*
7. Клебан Л. Г. Особливості діяльності окремих суб'єктів організації позашкільної освіти. *Права та свободи людини в умовах особливого періоду: Зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 червня 2023 р.) / ред. кол. : О. В. Кузьменко, Н. В. Павловська, І. О. Рощина, О. Л. Беспаль. Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2023. 194 с. С.189-194.*
8. Клебан Л. Г. Загальна характеристика нормативно-правового регулювання організації позашкільної освіт. *Глобальні тенденції та проблеми розвитку вищої освіти : Зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 грудня 2023 р.) / ред. кол. : О. В. Кузьменко, В. Г. Чорна. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2023. 201 с. С.199-201.*
9. Клебан Л.Г. Поняття суб'єктів організації позашкільної освіти. *Проблеми правового регулювання публічних відносин в контексті сучасних глобалізаційних та євроінтеграційних процесів в Україні: Зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 червня 2024 р.) / ред. кол. : О. В. Кузьменко, В. Г. Чорна. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2024. 257 с. С.78-82.*

Додаток Б

РОЗДІЛ ІІІ. ОРГАНІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА ГРУПОВОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (ПРОЄКТ)

3.1. У цьому розділі терміни вживаються в такому значенні:

1) воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень;

2) внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру;

3) споруда цивільного захисту (укриття) - інженерні споруди, призначені для захисту населення від впливу небезпечних факторів, що виникають внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів;

4) оповіщення (сигнал «Повітряна тривога» - доведення сигналів і повідомлень органів управління цивільного захисту про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, аварій, катастроф, епідемій, пожеж тощо до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій та населення;

5) дистанційна організація - організація занять із використанням інформаційно-комунікаційних технологій у синхронному та/або асинхронному режимах;

6) змішана організація — поєднання очних занять із дистанційною організацією.

3.2. Вимоги цього розділу застосовуються під час дії воєнного стану на відповідній території та/або за наявності обмежень безпеки, що впливають на організацію освітнього процесу.

3.3. Індивідуальна та групова робота в умовах воєнного стану організовується з дотриманням вимог законодавства у сфері цивільного захисту, охорони праці та безпеки учасників освітнього процесу.

3.4. Форма організації індивідуальної та групової роботи (очна, дистанційна, змішана) визначається наказом керівника закладу позашкільної освіти з урахуванням: безпекової ситуації; наявності та фактичної місткості укриття;

можливості дотримання алгоритмів реагування на сигнали оповіщення; рішень засновника та/або уповноважених органів у межах компетенції.

3.5. Очні заняття допускаються за сукупності таких умов:

- 1) визначено укриття, доступне для учасників освітнього процесу на час проведення занять;
- 2) затверджено локальний акт закладу щодо дій під час сигналів оповіщення (маршрути евакуації, відповідальні особи, порядок обліку присутніх);
- 3) проведено інструктажі з безпеки для працівників та вихованців (учнів, слухачів);
- 4) забезпечено можливість оперативного припинення заняття та переміщення до укриття.

3.6. У разі оголошення сигналу оповіщення заняття негайно припиняється. Учасники освітнього процесу діють відповідно до локального акта закладу:

- 1) під час очної форми — організовано переміщуються до укриття;
- 2) під час дистанційної форми — припиняють участь у синхронному занятті та діють відповідно до повідомлень керівника гуртка/закладу.

3.7. Після відбою сигналу оповіщення рішення про відновлення заняття, його перенесення або проведення в дистанційному форматі приймається керівником гуртка (секції, студії тощо) за погодженням з адміністрацією закладу з урахуванням тривалості перерви та безпекової ситуації.

3.8. Заклад визначає локальним актом:

- 1) канали комунікації та ідентифікації учасників;
- 2) порядок надання навчальних матеріалів і зворотного зв'язку;
- 3) вимоги до фіксації проведення занять та участі вихованців (учнів, слухачів).

У разі тривалих перебоїв електропостачання/зв'язку заклад забезпечує можливість асинхронного виконання завдань у межах визначених строків.

3.9. Неможливість підключення до дистанційного заняття з причин, що не залежать від вихованця (учня, слухача), не може бути підставою для обмеження доступу до занять, припинення навчання або застосування заходів дисциплінарного впливу; заклад визначає альтернативний спосіб опрацювання матеріалу (асинхронні завдання, консультації).

3.10. Для дітей із числа внутрішньо переміщених осіб заклад забезпечує можливість навчання в дистанційній/змішаній формі та допускає тимчасове зарахування/допуск до занять за заявою одного з батьків (законного представника) або повнолітнього здобувача з поданням документів у доступному обсязі, з подальшим уточненням (за потреби).

3.11. Обробка персональних даних вихованців (учнів, слухачів) здійснюється відповідно до Закону України «Про захист персональних даних». Під час дистанційної/змішаної організації заклад визначає локальним актом порядок фото-/відеофіксації, зберігання записів занять, доступу до них та заборону оприлюднення інформації, що може ідентифікувати місцеперебування дитини.

3.12. Екскурсії, подорожі, походи, експедиції та інші виїзні заходи проводяться за умови:

- 1) наявності письмового рішення керівника закладу;
- 2) попередньої оцінки ризиків та визначення безпечного маршруту/локації;

- 3) дотримання вимог Інструкції щодо екскурсій і подорожей та/або Інструкції щодо туристських спортивних походів (за відповідним видом заходу).

За відсутності умов безпеки виїзні форми замінюються іншими організаційними формами, передбаченими законодавством та статутом закладу.

3.13. Заклад може залучати додаткові джерела фінансування та ресурси (партнерська допомога, гранти, благодійна допомога тощо) відповідно до законодавства, установчих документів та рішень засновника, із забезпеченням обліку та цільового використання.

3.14. Заклад організовує (за можливості) підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо організації дистанційної/змішаної роботи та дій у надзвичайних ситуаціях відповідно до законодавства та локальних актів.

3.15. Питання, не врегульовані цим розділом, вирішуються відповідно до законодавства України, актів МОН, рішень засновника та локальних актів закладу.

ДОДАТОК В

Анкетування інтерв'юерів з числа батьків (осіб, що їх замінюють), які мають хоч одну дитину віком до 16 років щодо залучення дітей до позашкільної освіти(всього опитано 350 осіб)

№	Запитання	Варіанти відповіді	Кількість відповідей	%
1.	Чи є на території, де Ви проживаєте заклад позашкільної освіти?	локація	100	28,6
		вартість/безоплатність	70	20,0
		розклад	70	20,0
		репутація закладу	50	14,3
		результат у вигляді навичок/портфоліо	40	11,4
		спрямованість	20	5,7
2.	Які чинники є вирішальними для вашого рішення віддати дитину на позашкільні заняття?	безпека та умови перебування (наявність укриття/алгоритм дій під час тривоги, нагляд, безпечний маршрут)	150	42,8
		зручність і доступність (локація поруч, зручний розклад, тривалість занять, можливість онлайн/змішаного формату)	100	28,6
		якість і результат (професійність педагогів, програма, помітний прогрес дитини, підготовка до конкурсів/портфоліо)	50	14,3
		фінансові умови (безоплатність або прийнятна вартість, пільги/знижки, відсутність додаткових витрат на матеріали)	50	14,3
3.	Які формати позашкільної освіти Ваша дитина відвідувала б охочіше?	очний	70	20,0
		змішаний	40	11,4
		дистанційний	25	7,2
		короткі модулі (4–8 тижнів)	60	17,1
		довгострокові програми	55	15,7
		індивідуальні заняття	50	14,3
		малі групи	50	14,3
4.		транспорт	55	15,7

	Що саме найчастіше заважає вашій дитині регулярно відвідувати позашкільні заняття?	тривоги/безпека	65	18,6
		навантаження у школі	50	14,3
		відсутність інтересу	40	11,4
		фінансові витрати	60	17,0
		нестача інформації про гуртки	80	23,0
5.	Які стимули або сервіси з боку закладу могли б збільшити ймовірність, що ви запишете дитину та вона буде відвідувати заняття регулярно?	пробне заняття	30	8,6
		прозора інформація про результати	40	11,4
		сертифікат/портфоліо	60	17,0
		гнучкий графік	70	20,0
		знижки/пільги для ВПО	80	23,0
		підтримка психолога	40	11,4
		зручна комунікація	30	8,6
6.	Як Ви оцінюєте рівень взаємодії між закладом позашкільної освіти та органами місцевого самоврядування (засновником) щодо організації освітнього процесу і ресурсного забезпечення?	дуже високий (співпраця системна, рішення ухвалюються оперативно)	140	40
		достатній (взаємодія регулярна, але є окремі затримки/прогалини)	160	45,7
		низький (контакти епізодичні, підтримка переважно формальна)	30	8,6
		відсутній/майже відсутній (взаємодія не налагоджена)	20	5,7
7.	Який формат взаємодії з батьками/законними представниками є для Вашого закладу найбільш ефективним у залученні дітей до позашкільної освіти?	регулярні очні зустрічі та консультації (збори, дні відкритих дверей)	80	23,0
		онлайн-комунікація (чати/соцмережі, відеозустрічі, електронна пошта)	130	37,0
		спільні заходи (концерти, виставки, змагання, проекти)	60	17,0
		інформування через школу/класного керівника та партнерські установи	80	23,0
8.	Чи вважаєте Ви, що чинне законодавство достатньо чітко визначає порядок організації позашкільної освіти в умовах воєнного стану (зокрема щодо релокації закладів, зміни режиму	так	170	48,5
		ні	80	23,0
		важко відповісти	100	28,5

	роботи, дистанційних і змішаних форматів)?			
9.	Чи виникали у Вашій практиці труднощі через відсутність єдиних адміністративно-правових процедур щодо створення, реорганізації або координації діяльності закладів позашкільної освіти на державному, регіональному чи місцевому рівнях?	так	150	42,8
		ні	80	22,8
		важко відповісти	120	34,4
10.	Чи створює, на Ваш погляд, відсутність єдиних процедур обліку та контролю приватних надавачів позашкільних освітніх послуг ризику для якості, безпеки та керованості системи позашкільної освіти?	так	250	71,4
		ні	70	20,0
		важко відповісти	30	8,6